

**Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta**

Ústav srovnávací jazykovědy
Filologie - Jazyky zemí Asie a Afriky

PhDr. Viktor Bielický

Valenční slovník arabských sloves

Valency Dictionary of Arabic Verbs

Disertační práce

školitel: doc. PhDr. Petr Zemánek, CSc.

konzultant: RNDr. Otakar Smrž, Ph.D.

2015

„Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze 24. 3. 2015

PhDr. Viktor Bielický

Poděkování

Za nabídku právě tohoto tématu disertační práce, za jeho odborné vedení a také za to, že mi poskytoval útočiště na Ústavu srovnávací jazykovědy, bych chtěl vyjádřit svůj velký dík školiteli Petru Zemánkovi. Poděkovat bych chtěl také Otakaru Smržovi, konzultantovi této práce, který mi v počátcích vytvořil technické předpoklady pro moji práci a také mi jako naprostému nováčkovi umožnil nahlédnout do světa komputační a korpusové lingvistiky. Na tomto místě bych také chtěl vyjádřit svou vděčnost Eduardu Bejčkovi z ÚFAL MFF, který převedl elektronická slovníková data do formátu PDF vhodného pro čtení a tisk (mj. jako přílohu této práce) a pomohl mi tuto výslednou podobu graficky upravit.

Můj velký dík za řadu odborných konzultací a především za trvalou všestrannou podporu v dobách smutku i radosti patří Františku Ondrášovi a jeho ženě Hosně. Tato práce by nemohla vzniknout bez podpory celé mé rodiny, i když jsem občas musel opakovaně vysvětlovat, co že to dělám a jaký že to vlastně má smysl. Můj největší dík ovšem patří mojí milované ženě Luce za její podporu a pochopení. Ta bude bezpochyby tím, kdo si nejvíce oddechne, až se tato disertační práce konečně odstěhuje z našeho domova.

Výzkum na projektu slovníku byl v letech 2009-10 podporován Grantovou agenturou Univerzity Karlovy v rámci projektu č. 95109 „Valenční slovník arabských sloves“.

Tato práce využívá jazykové zdroje (a nástroje) vyvinuté a/nebo uložené a/nebo distribuované v rámci projektu LINDAT/CLARIN MŠMT ČR (projekt LM2010013).

Obsah

0. Úvod	6
0.1. Cíle práce	6
0.2. Struktura práce	7
Seznam použitých zkratk	9
Tabulka transliterace arabštiny	10
1. Sloveso v moderní spisovné arabštině	11
1.0. Úvod	11
1.1. Moderní spisovná arabština (MSA)	11
1.1.1. Jazyková situace v arabském světě a pozice MSA v diglosivním kontinuu	11
1.1.2. Variantnost v regionálních úzích MSA	16
1.2. Obecná charakteristika slovesného systému MSA	17
1.2.1. Morfologická struktura slova	17
1.2.2. Systém slovesných kmenů	19
1.2.2.1. Trojkonsonantní slovesa	20
1.2.2.2. Čtyřkonsonantní slovesa	29
1.2.3. Slovesná flexe a časově-aspektuální slovesné tvary	31
1.2.4. Introflexní pasivum	31
1.2.5. Verbo-nominální slovesné deriváty	32
1.3. Morfo-syntaktická charakteristika větných členů a větný slovosled	33
1.4. Shrnutí	36
2. Dosavadní zpracování valence v arabštině	37
2.0. Úvod	37
2.1. Teoretické studie	37
2.1.1. al-Saffar (1979)	37
2.1.2. Saad (1982)	40
2.1.3. Al-Qahtani (2005 [1988])	42
2.1.4. Abdul-Raof (1998)	44
2.1.5. Maalej (2009)	45
2.1.6. El-Ayoubi et al. (2010)	46
2.2. Lexikální databáze a taxonomie	49
2.2.1. Arabic PropBank a Quranic Arabic PropBank	49

2.2.2. Quranic Framenet	51
2.2.3. Arabic Verbnet	52
2.3. Shrnutí	54
3. Valence ve Funkčním generativním popisu	56
3.0. Úvod	56
3.1. Funkční generativní popis	56
3.2. Valence sloves ve Funkčním generativním popisu	57
3.3. Valenční slovníky češtiny v FGP	66
3.3.1. VALLEX	67
3.3.2. PDT-Vallex	69
3.4. Shrnutí	71
4. Valence arabského slovesa ve Funkčním generativním popisu	73
4.0. Úvod	73
4.1. Aktanty	73
4.1.1. Aktor (ACT)	74
4.1.1.1. Obecné vymezení aktantu Aktor	74
4.1.1.2. Povrchová realizace aktantu Aktor	79
4.1.2. Patiens (PAT)	83
4.1.2.1. Obecné vymezení aktantu Patiens	83
4.1.2.2. Povrchová realizace aktantu Patiens	87
4.1.3. Adresát (ADDR)	92
4.1.3.1. Obecné vymezení aktantu Adresát	92
4.1.3.2. Povrchová realizace aktantu Adresát	95
4.1.4. Efekt (EFF)	96
4.1.4.1. Obecné vymezení aktantu Efekt	96
4.1.4.2. Povrchová realizace aktantu Efekt	98
4.1.5. Původ (ORIG)	102
4.1.5.1. Obecné vymezení aktantu Původ	102
4.1.5.2. Povrchová realizace aktantu Původ	103
4.2. Kvazivalenční doplnění	104
4.3. Volná doplnění	108
4.3.1. Volná doplnění časová	109
4.3.2. Volná doplnění lokální a směrová	110

4.3.3. Volná doplnění kauzální	111
4.3.4. Volná doplnění způsobová	112
4.3.5. Další typy volných doplnění	115
4.4. Arabština a tzv. avalentní slovesa	117
4.5. Shrnutí	118
5. Tvorba valenčního slovníku a jeho struktura	120
5.1. Metodologie tvorby slovníku	120
5.1.1. Nástroje	120
5.1.2. Zdroje	122
5.1.3. Výběr lexikálního materiálu a statistiky slovníku	123
5.2. Struktura valenčního slovníku	124
5.2.1. Makrostruktura slovníku	124
5.2.2. Mikrostruktura slovníku	124
5.2.3. Valenční rámec	127
5.2.4. Valenční doplnění	127
5.2.5. Morfematická realizace valenčních doplnění	128
5.2.5.1. Explicitní formy	129
5.2.5.2. Implicitní formy	130
5.2.6. Pasivizace	132
5.2.7. Reciprocita	133
5.2.8. Sémantická třída slovesa	133
5.2.9. Alternace morfematické realizace valenčních doplnění	134
5.2.9.1. Dativní alternace sloves dávání	134
5.2.9.2. Akuzativní alternace pohybových sloves	135
5.3. Shrnutí	135
6. Závěr	137
Seznam použité a citované literatury	140
Abstrakt (CS)	154
Abstract (EN)	155
Příloha: Valenční slovník arabských sloves	1-172

0. Úvod

0.1. Cíle práce

Tato disertační práce s názvem „Valenční slovník arabských sloves“ představuje teoretické a metodologické zázemí pro tvorbu valenčního slovníku sloves moderní spisovné arabštiny (MSA).

V době, kdy jsem pojal záměr teoreticky a lexikograficky zpracovat slovesnou valenci, bylo toto téma v arabštině výrazně nepokryto. K tématu vztahu významové roviny jazyka a jeho povrchových struktur existovalo relativně málo teoretických studií. Část z nich byla navíc poměrně špatně dostupná. V posledních letech se však začala situace měnit. Zejména pak s rozvojem počítačnické a korpusové lingvistiky vyvstala potřeba a také se objevily nové možnosti přesunout se od obvykle již dobře pokryté morfologie směrem ke zpracování povrchových syntaktických struktur. Od nich pak vývoj přirozeně pokračoval směrem k nutnosti zpracovat významovou rovinu jazyka, ať už v podobě její anotace v rámci jazykově značkových korpusů, nebo ve formě elektronických databází, které mohou být využity pro řadu úkolů v oblasti počítačového zpracování jazyka. V průběhu mé práce na tématu se tak začaly objevovat některé projekty, které mají mimo jiné za cíl popsat a zaznamenat s použitím toho či onoho formalismu valenční vlastnosti sloves (ale nejen jich) v MSA a případně také v klasické arabštině (KA).¹

Tato disertační práce, v níž je na popis valenčních struktur v MSA aplikován teoretický rámec Funkčního generativního popisu (FGP), je mým osobním příspěvkem k teoretické diskuzi a také k praktické lexikografii. Výsledkem té je primárně elektronický valenční slovník, který může nalézt uplatnění v oblasti počítačového zpracování jazyka nebo na poli jazykovědného bádání, stejně jako může posloužit běžným uživatelům jazyka.

Pro volbu FGP za účelem popisu valence ve valenčním slovníku hovoří několik faktorů. Minimálně pro češtinu se tento teoretický rámec projevil jako funkční při anotaci rozsáhlých korpusových dat a to zejména v Pražském závislostním korpusu (PDT).² Tento rámec již byl s úspěchem použit pro popis valence ve dvou rozsáhlých valenčních slovnících českých sloves, konkrétně ve VALLEXu a PDT-Vallexu.³ U FGP také existuje předpoklad (s vědomím určitých

¹ O těch pojednávám v odd. 2.2.

² <http://ufal.mff.cuni.cz/prague-dependency-treebank>

³ Slovník PDT-Vallex, jak už ostatně jeho název napovídá, v základu vychází z korpusu PDT.

v konkrétním jazyce specifických jevů), že může sloužit jako „univerzální“ formalismus pro popis jazyka.

Hlavní cíle této disertační práce tedy mohou formulovat následujícím způsobem:

- Vytvoření teoretických předpokladů v širším smyslu pro lexikografické zpracování slovesné valence v MSA
- Ověření aplikovatelnosti FGP na v řadě aspektů typologicky odlišný jazyk, tj. MSA, s tím, že v centru zájmu stojí popis slovesné valence pro účely jejího lexikografického zpracování.
- Popis metodologie tvorby valenčního slovníku
- Popis struktury valenčního slovníku

0.2. Struktura práce

Tato práce se kromě úvodu sestává z pěti kapitol a závěru. Tematická náplň jednotlivých kapitol je následující:

- **První kapitola** představuje úvod do problematiky arabského slovesa. V úvodní části se pokouším krátce vymezit předmět našeho zájmu, tj. moderní spisovnou arabštinu, která plní funkci prestižní variety v rámci velmi komplikované diglosivní (nebo spíše multiglosivní) jazykové situace v arabském světě. Těžištěm kapitoly je však charakteristika slovesného systému MSA s hlavním důrazem na derivační a sémantické vztahy uvnitř systému slovesných kmenů. Závěr kapitoly uvádí do problematiky větných členů a jejich morfo-syntaktických rysů a také se krátce věnuje otázce slovosledu jmenné a především slovesné věty.
- **Druhá kapitola** podává přehled o dosavadním stavu bádání v oblasti valence v MSA a také v KA. Zatímco první část kapitoly shrnuje teoretické přístupy k valenci v nejzásadnějších teoretických pracích k tématu, část druhá přibližuje metodologická a teoretická východiska projektů, jež jsou zaměřeny na tvorbu elektronických lexikálních databází sloves MSA a KA.
- **Třetí kapitola** shrnuje nejpodstatnější rysy valenční teorie, která byla rozvinuta v rámci teoretického rámce Funkčního generativního popisu. Závěr kapitoly je věnován charakteristice dvou valenčních slovníků češtiny (VALLEX a PDT-Vallex), jež jsou budovány na základě tohoto teoretického rámce.

-
- **Čtvrtá kapitola**, která je aplikací FGP na valenční struktury v arabštině, představuje stěžejní výzkumnou část této disertační práce. První část kapitoly je zasvěcena sémantickým vlastnostem aktantů a jejich možné povrchové realizaci. Další část podává přehled kvazimodálních a volných doplnění a zhodnocuje oprávněnost vymezení některých z nich pro arabštinu. Kapitulu uzavírá otázka tzv. aivalentních sloves a jejich možného výskytu v arabštině.
 - **Pátá kapitola** pojednává o metodologii tvorby valenčního slovníku a o jeho struktuře. Metodologická část přináší charakteristiku nástrojů a lexikografických a elektronických zdrojů (včetně korpusů), které jsou při lexikografické práci využívány. V kapitole jsou také uvedeny základní statistické údaje k aktuálnímu stavu zpracování slovníku. Kapitulu uzavírá oddíl, jenž podrobně popisuje strukturu tiskové verze valenčního slovníku.
 - **Závěr** shrnuje přínos této práce.

V příloze disertační práce se pak nalézají dosavadní tisková verze valenčního slovníku, která byla převedena z původního elektronického formátu (PML) do formátu PDF vhodného pro čtení a tisk.

Seznam použitých zkratek

FGP	Funkční generativní popis	TFRWH	Čas – ze kdy
KA	klasická arabština	THL	Čas – za jak dlouho
MSA	moderní spisovná arabština	THO	Čas – jak často
TR	tektogramatická rovina FGP	TOWH	Čas – na kdy
VR	valenční rámec	TPAR	Čas – během jaké doby

Tektogramatické funktoxy FGP

Funktory pro aktanty

ACT	Aktor
ADDR	Adresát
EFF	Efekt
ORIG	Původ
PAT	Patiens

Funktory pro kvazivalenční doplnění

DIFF	Rozdíl
INTT	Záměr
MED	Mediátor
OBST	Překážka

Funktory pro volná doplnění

ACMP	Doprovod
AIM	Účel
BEN	Prospěch
CAUS	Příčina
CNCS	Přípustka
COMPL	Doplněk
COND	Podmínka
CONTRD	Kontradikce
CPR	Srovnání
CRIT	Měřítka
DIR1	Směr – odkud
DIR2	Směr – kudy
DIR3	Směr – kam
EXT	Míra
HER	Dědictví
LOC	Místo – kde
MANN	Způsob
MEANS	Prostředek
RCMP	Náhrada
REG	Zřetel
RESL	Účinek
SUBS	Substituce
TFHL	Čas – jak dlouho

TSIN	Čas – odkdy
TTILL	Čas – dokdy
TWHEN	Čas – kdy

Tabulka transliterace arabštiny

Konsonantní grafémy

ء	`	غ	ğ
ب	b	ف	f
ت	t	ق	q
ث	ṭ	ك	k
ج	ğ	ل	l
ح	ḥ	م	m
خ	ḫ	ن	n
د	d	ه	h
ذ	ḏ	و	w
ر	r	ي	y ⁴
ز	z		
س	s	Vokály	
ش	š	ـَ	a
ص	ṣ	ـُ	u
ض	ḏ	ـِ	i
ط	ṭ	أ / آ	ā
ظ	ẓ	وُ	ū
ع	c	يِ	ī

⁴ Přepis této palatální úžinové hlasné polosamohlásky jako „y“ namísto „j“ mě v česky psané práci nijak netěší. K tomuto řešení jsem byl donucen přistoupit z důvodu sjednocení transliterace s lexikální databází ElixirFM, v níž je budován valenční slovník a v které byla zvolena takováto forma přepisu.

1. Sloveso v moderní spisovné arabštině

1.0. Úvod

Popis valenčních vlastností arabských sloves by byl velice obtížný bez jeho ukotvení v širším kontextu problematiky arabského slovesného systému. Tato úvodní kapitola proto shrnuje především základní morfologické (derivační) a sémantické charakteristiky slovesa v MSA a také uvádí do problematiky struktury věty, větných členů a větného slovosledu. V této kapitole je též zavedena důležitá terminologie běžně užívaná v jazykovědné literatuře v souvislosti s arabštinou.

Úvodní oddíl 1.1. stručně charakterizuje MSA z historického a sociolingvistického hlediska a vymezuje tak její status v rámci jazykové situace v arabském světě. V stěžejním oddílu této kapitoly (1.2.) podávám přehlednou charakteristiku slovesného systému. Od popisu morfologické struktury slova (a tedy i slovesa – odd. 1.2.1.) přecházím k derivačním vztahům uvnitř slovesného systému (1.2.2.) u trojkonsonantních (1.2.2.1.) a čtyřkonsonantních sloves (1.2.2.2.). Tam, kde je to možné, si také předběžně všímám potenciálního vlivu derivačních procesů na nárůst, či redukci počtu valenčních doplnění slovesa. Dále stručně charakterizuji formu a funkci dvou slovesných tvarů, perfekta a imperfekta (1.2.3.), introflexní pasivum (1.2.4.) a verbo-nominální deriváty (1.2.5.), které svými zároveň jmennými i slovesnými vlastnostmi představují jakousi přechodovou kategorii mezi jmennou a slovesnou sférou. Závěr kapitoly je zasvěcen morfo-syntaktickým otázkám (funkce pádu) a základnímu větnému slovosledu v MSA (1.3.).

1.1. Moderní spisovná arabština (MSA)

1.1.1. Jazyková situace v arabském světě a pozice MSA v diglosivním kontinuu

Arabštinu lze chápat jako svazek geneticky příbuzných a tedy strukturně blízkých jazykových útvarů (jazykový komplex). V současnosti bývá arabština obvykle řazena do centrální podskupiny západní větve semitských jazyků společně s aramejštinou, kana'ánskými jazyky a ugaritštinou.⁵ Arabština, již hovoří početná populace na rozsáhlých

⁵ Podle starší klasifikace odrážející do značné míry spíše vzájemnou kulturní a geografickou blízkost byla arabština řazena v rámci západní větve k jihozápadním semitským jazykům společně s jazyky etiopskými a také starou jihoarabštinou (šajhadštinou) a moderní jihoarabštinou. Novější genetická klasifikace, kterou rozpracoval R. Hetzron oproti tomu arabštinu klade do centrální podskupiny, tj. mimo jihozápadní jihoarabsko-etiofskou podskupinu. Jakožto hlavní klasifikační kritérium genetické příbuznosti se u Hetzrona prosadilo především hledisko sdílení morfologických a fonologických inovací. K vývoji klasifikace semitských jazyků viz např. přehled

územích Severní Afriky a Blízkého východu, je nejrozšířenějším a tedy co do počtu mluvčích nejvýznamnějším semitským jazykem. Více či méně početné arabsky mluvící komunity navíc nalezneme v diaspoře v různých částech světa. Jistou exkluzivní pozici mezi jazyky světa arabštině zajišťuje fakt, že určitá její varieta je liturgickým jazykem islámu, druhého největšího světového náboženství. O globálním významu arabštiny také svědčí to, že se od 1. ledna 1971 stala jedním z oficiálních jazyků OSN (Holes, 2004: 1).⁶

Je známou skutečností, že jazyková situace v arabském světě představuje poměrně složitý fenomén. Již bylo zmíněno, že arabština je jazykovým komplexem. Ten lze rozčlenit na dva z lingvistického a funkčního hlediska rozdílné jazykové útvary. Prvním, z typologického hlediska analytičtějším typem, je **moderní spisovná arabština (MSA)**, úřední jazyk ve více než dvou desítkách arabských států, který reprezentuje zdroj arabské identity a důležitý jednotící prvek arabského světa.⁷ Z funkčního hlediska se jedná o prestižní varietu jazyka, tedy o „jazyk“ státní správy, oficiálního styku, školství a obecně řečeno o jazyk současné vědy a vysoké kultury (literatury a psaných a do určité míry též audiovizuálních médií). Právě MSA je ve skutečnosti také oním jedním z oficiálních jazyků OSN.

Z diachronního pohledu lze MSA považovat za mladší vývojovou fázi **klasické arabštiny (KA)**. Ta byla kodifikována arabskou filologickou tradicí v průběhu 8. a 9. století na základě korpusu zahrnujícího předislámskou poezii a samozřejmě také text Koránu. Vesměs panuje shoda na tom, že KA byla kodifikována na základě jakési básnické koiné předislámské Arábie, tj. prestižního nadkmenového dialektu, který měl funkční využití jak v básnické tvorbě, tak při určitých rétorických a rituálních příležitostech. Právě KA, vysoký jazykový styl a jazykový ideál rozsáhlého středověkého arabsko-islámského písemnictví, představuje liturgický jazyk islámu.⁸

MSA se začala formovat přibližně od poloviny 19. století poté, co se některá arabská území (především Egypt a syrsko-palestinská oblast) dostávají do přímého kontaktu s výtvarnými evropské vědy a kultury. Právě konfrontace se západní civilizací a snahy dohnat její pokrok jak v oblasti materiální, tak intelektuální také přispěly k podnícení arabského

Huehnergarda a Rubina (2011) a Faberové (1997). K postavení arabštiny viz také diskusi u Zemánka (2007: 28n).

⁶ Společně s angličtinou, francouzštinou, španělštinou, ruštinou a čínštinou. Veškeré dokumenty OSN jsou přístupné na arabské verzi webu této organizace. Viz <http://www.un.org/ar/> [navštíveno 7. 7. 2014].

⁷ Arabština je úředním jazykem nebo jedním z úředních jazyků v Mauritanii, Maroku (společně s berberštinou), Alžírsku, Tunisku, Libyi, Egyptě, Severním Súdánem (s angličtinou), Izraeli (s hebrejštinou), Palestinské autonomii, Libanonu, Sýrii, Jordánsku, Iráku (s kurdštinou), Kuvajtu, Bahrajnu, Kataru, SAE, Ománu, Saúdské Arábii a Jemenu. Status jednoho z úředních jazyků má také v Čadu, Džibuti, Eritreji, Somálsku a na Komorských ostrovech (s aktualizací podle Bassiouny, 2009: 221).

⁸ Kromě liturgie samotné se vliv KA v současnosti projevuje obecně v náboženském diskursu.

obrozeneckého hnutí (*an-nahḍa*) v průběhu 2. poloviny 19. století a 1. čtvrtiny 20. století. Nedílnou součástí arabského obrození bylo také úsilí intelektuálních elit modernizovat arabský jazyk, aby byl schopen plnohodnotně plnit veškeré požadavky moderní doby. K nejvýraznějšímu vývoji v MSA oproti KA došlo v oblasti slovní zásoby a frazeologie,⁹ v menší míře pak v oblasti syntaxe.¹⁰ Ortografie, fonologie a morfologie zůstává bez signifikantních změn.¹¹ Arabové samotní obvykle mezi KA a MSA nerozlišují. Pro obě vývojové vrstvy prestižní variety arabštiny používají jeden termín – *al-^carabīya ʿl-fuṣḥā*, tj. nejčistší arabština (Holes, 2004: 5).

Druhým a značně komplexním typem arabštiny jsou regionálně a/nebo sociálně diferencované **moderní arabské dialekty**, jež obecně vykazují více analytických rysů než MSA.¹² Zatímco MSA vývojově navazuje na KA, kodifikovanou varietu, moderní arabské dialekty jsou z diachronního pohledu výsledkem spontánního jazykového vývoje v různých regionech arabského světa. Jelikož nemáme úplný obraz jazykové situace v době před vznikem a po vzniku islámu, stále zůstává předmětem diskuse, zda jsou moderní arabské dialekty diverzifikovanými vývojovými nástupci předislámské básnické koiné nebo jednoho z předislámských dialektů západní Arábie nebo koineizovaného jazyka posádkových měst vzniklých v důsledku islámské expanze (monogenetické teorie vývoje), či zda moderní arabské dialekty představují přímé vývojové potomky různých předislámských kmenových dialektů (polygenetické teorie vývoje). (Watson, 2011: 7-8).¹³ Ať tak, či onak, faktem zůstává, že i přes vzájemnou genetickou a strukturní příbuznost arabské dialekty mezi sebou vykazují někdy i značné odlišnosti ve fonologii, morfologii, syntaxi i lexikonu. S jistou nadsázkou lze slovy K. Versteegha říci, „že jazyková vzdálenost mezi dialekty je natolik velká jako mezi

⁹ Např. Blau (1981: 60n.) hovoří o výrazném vlivu nejprve francouzštiny a později také angličtiny na vznik inovací v KA a tím utváření slovní zásoby a frazeologie MSA. Největší vliv v tomto směru připisuje vytváření různých typů kalků v arabském publicistickém stylu. K základním studiím o lexikálních, syntaktických a stylistických inovacích v MSA patří zejména Blau (1973; 1976; 1981), Monteil (1960) a Stetkevych (1970). Nejnovější syntézou opatřenou aktuální bibliografií je pak Newman (2013).

¹⁰ Nejvýznamnější syntaktické inovace v MSA mapuje Blau (1973; 1976). Ten naznačuje, že kromě vlivu západních jazyků lze některé syntaktické inovace interpretovat jako pokračování tendencí známých z tzv. střední arabštiny. Ta představuje do značné míry variabilní jazykový útvar bohatě doložený ve starším písemnictví, jenž více či méně mísí prvky klasické arabštiny a hovorového jazyka. K charakteristice střední arabštiny např. Versteegh (2014: 152-171) a Zemánek (2007: 188-223).

¹¹ V souvislosti s ortografií je třeba zmínit převzetí západního systému interpunkčních znamének.

¹² Tradiční geografickou klasifikaci arabských dialektů uvádí např. Versteegh (2014: 189): 1. dialekty Arabského pol.; 2. mezopotamské dialekty (Irák); 3. syrsko-libanonské dialekty; 4. egyptské dialekty; 5. dialekty Maghrebu (S Afrika). Dialekty arabštiny však mohou být klasifikovány i podle jiných než geografických kritérií. Další běžnou klasifikací je např. rozdělení dialektů na dialekty beduínů a usedlíků (s dalším možným členěním na usedlé městské a usedlé venkovské dialekty).

¹³ Různé teorie vývoje arabských dialektů evaluuje např. Versteegh (2014: 138-150); svou starší a kriticky přijímanou hypotézu o pidginizaci, kreolizaci a následné dekreolizaci arabštiny shrnuje Versteegh (2014: 299-300).

germánskými nebo románskými jazyky, a to včetně rumunštiny, ne-li ještě větší.“ (Versteegh, 2014: 133). Samotní Arabové obvykle pod vlivem vlastní tradice jazykového purismu naprosto neprávem považují daný hovorový jazyk (*‘ammīya/dāriġa*) za upadlou formu spisovné arabštiny (*al-‘arabīya l-fuṣḥā*), která nemá žádná gramatická pravidla (Holes, 2004: 5). Pokud jde o funkční využití hovorového jazyka, tak lze konstatovat, že kromě sféry neformální komunikace nalézá bohaté uplatnění v oblasti lidové a populární kultury - hudební, televizní a filmová tvorba a také politická karikatura. Z oblasti vyšší kultury výrazněji pronikl snad jen do dramatické tvorby a u některých autorů prózy také do dialogických pasáží literárních děl.¹⁴ V posledních letech, zejména v souvislosti s „boomem“ elektronických médií a sociálních sítí, lze zaznamenat značný nárůst psaného internetového obsahu v hovorovém jazyce.¹⁵

Od konce 50. let minulého století bývá v sociolingvisticky zaměřených pracích jazyková situace v arabském světě označována pomocí termínu **diglosie**.¹⁶ Diglosii lze při jisté míře zjednodušení definovat jako relativně stabilní jazykovou situaci v rámci určité komunity mluvčích, kde vedle sebe společně s „nízkou“ varietou jazyka (tj. v případě arabštiny moderní arabské dialekty) koexistuje relativně vzdálená kodifikovaná a prestižní „vysoká“ varieta daného jazyka (tj. MSA), které se užívá pouze při vysoce formálních komunikačních situacích a také jako psaný jazyk, a mluvčí si ji osvojují až prostřednictvím školní výuky.¹⁷ Klíčovým rysem diglosie se zdá být zejména to, že obě variety jazyka, ač značně odlišné, jsou vzájemně geneticky příbuzné, avšak prestižní spisovná varieta není založena na hovorové varietě kterékoli části populace mluvčích (Mejdell, 2006: 1). Zatímco hovorová varieta v podobě dialektu toho či onoho arabského regionu nebo sociálně definované skupiny, jež tedy představuje skutečný mateřský jazyk konkrétního mluvčího, funkčně slouží k neformální komunikaci, prestižní spisovná varieta oproti tomu plní výsostně formální komunikační funkce.

¹⁴ MSA, respektive její značně klasicizovaná podoba, se uplatňuje v dramatické tvorbě především v historických hrách, uváděných v divadle nebo v rozhlase.

¹⁵ Toto se týká neoficiálních internetových platforem, jako jsou blogy, diskusní fóra, facebookové a twitterové příspěvky atp. Za zajímavý fenomén lze v této souvislosti považovat stále rostoucí verzi Wikipedie v egyptském dialektu (*Wikipīdiyā maṣrī*), která byla spuštěna na konci roku 2008. Vedle této egyptské verze samozřejmě existuje také mnohem bohatší verze v MSA.

¹⁶ Jazyková situace v arabském světě bývá obvykle považována za prototypický případ diglosie. Tento pojem sice v souvislosti s arabštinou poprvé použil již W. Marçais (1930), do odborné diskuse však významně vstoupil až studií Ch. A. Fergusona (1996a [1959]). Srovnej s Ferguson (1996b [1991]), kde svoji původní studii sám kriticky reviduje. Kromě arabštiny Ferguson ilustroval diglosii na dalších třech jazykových situacích: Řecko, německy mluvící část Švýcarska a Haiti.

¹⁷ Volná parafráze na základě klasické definice Fergusona (1996a [1959]: 34-35). Téma diglosie v arabštině shrnuje např. Bassiouney (2009: 10-17), Mejdell (2006: 1-5) a Versteegh (2014: 241-258).

Jak naznačilo další rozpracování tématu diglosie, zmíněnou dichotomií lze spíše než jako pouhé dvě ostře ohraničené a funkčně vyhraněné variety jazyka vnímat jako dva krajní póly **diglosivního kontinua** (tj. určité škály), mezi nimiž se mluvčí pohybuje podle dané komunikační situace a také v závislosti na vlastních komunikačních schopnostech.¹⁸ Někteří badatelé toto kontinuum dále člení na několik nikoli však ostře vymezených („fuzzy“) mezistupňů/stylových úrovní.¹⁹ Oproti tomuto stupňovitému členění bývá střední úsek diglosivního kontinua, který se nalézá mezi jeho oběma krajními póly, označován arabskými autory také jako „**hovorový jazyk vzdělaných mluvčích**“ (*‘āmmīyat al-muṭaqqafīn*), „**střední jazyk**“ (*luġa wuṣṭā*) nebo „**třetí jazyk**“ (*luġa tālīta*).²⁰ Jedná se o značně variabilní smíšený jazykový útvar, jenž je výsledkem různé míry mísení prvků regionální hovorové variety a spisovné variety jazyka.

Jazyková situace může být ještě o to složitější, když některý z lokálních dialektů, obvykle dialekt hlavního města nebo významného urbánního centra, požívá z důvodů geografických, politických a/nebo sociálních na regionální úrovni značné prestiže a je proto preferován v určitých komunikačních situacích na úkor méně prestižních dialektů dané oblasti. Důsledkem tohoto faktu je, že vlastně takovýto **prestižní dialekt** pak v určitých komunikačních situacích (nikoli však jako psaný jazyk) konkuruje také všeobecně prestižní MSA.²¹

Poněkud specifická jazyková situace panuje v té části arabského světa, kde navíc MSA konkuruje prestižní cizí jazyk. Takovouto situaci ve větší či menší míře nalézáme zejména ve výrazně **bilingvních komunitách** arabského Maghrebu (Maroko, Alžírsko, Tunisko), kde v důsledku francouzského koloniálního dědictví výrazně zapustila kořeny francouzština, která i přes značné snahy o arabizaci školství a státní správy plní funkci kulturního jazyka, asociovaného s moderním světem a technologickým pokrokem. Situace vypadala donedávna dosti podobně také ve značně frankofonizované komunitě libanonských křesťanů (maronitů).

¹⁸ Už Ferguson se zmiňuje o existenci „relativně nekodifikovaných a nestabilních středních formách jazyka,“ jež vyplývají z napjaté diglosivní jazykové situace (1996a [1959]: 31).

¹⁹ Např. G. Meiseles takovéto úrovně rozlišil čtyři (Meiseles, 1980). H. Blanc (1960: 85) a S. Badawī (1973: 89-92) oproti tomu definovali úrovní pět.

²⁰ V západní literatuře bývá tento smíšený útvar označován např. termíny jako *Educated Spoken Arabic* (Bassiouney, 2009: 16-17; Mitchell, 1986), *Prestigious Oral Arabic* (Drozdík, 2001b), *Mixed Style* (Mejdell, 2006), *současná střední arabština* (Zemánek, 2007: 223-228).

²¹ Zřejmým příkladem může být dialekt Káhiry, který lze považovat za prestižní v celoegyptském měřítku. Mluvčí jiného lokálního dialektu v rámci Egypta se v určitých komunikačních situacích snaží přiblížit „káhirské mluvě“. Obecně k otázce prestižního dialektu viz např. Bassiouney (2009: 18-19).

Dnes se zdá, že pozici francouzštiny v Libanonu spíše nahrazuje angličtina, dříve více spojená s muslimskou komunitou.²²

1.1.2. Variantnost v regionálních úzích MSA

Jak již bylo řečeno, MSA představuje jednotící a v ideologické rovině také jednotný jazykový standard v rámci celého arabského světa. Představuje však MSA opravdu jeden jazykový standard?²³ Při bližší konfrontaci s jazykovým materiálem z různých arabských zemí si nelze nepovšimnout toho, že i v rámci spisovného jazyka ve skutečnosti existuje jistá variantnost. Asi nejvíce lze v tomto ohledu zaznamenat rozdíly v jazykovém úzu mezi zeměmi arabského východu a severoafrickými zeměmi arabského západu.²⁴

Kromě rozdílů ve výslovnosti MSA, která je obvykle ovlivněna rodným dialektem daného mluvčího, lze významné rozdíly pozorovat v mluvené i psané podobě v oblasti volby lexikálních prostředků. Regionální lexikální variantnosti v MSA, jež pochopitelně představuje velkou výzvu pro lexikografii, se začíná dostávat zasloužené pozornosti ze strany vědeckého bádání spíše až v poslední době.²⁵ Dosud jedinou rozsáhlejší studii, mapující určité rozdíly v lexiku publicistického stylu Egypta, Libanonu a Maroka zpracovala Z. Ibrahimová (2009).²⁶ Kromě specifik týkajících se kulturních, sociálních, politických a administrativních reálií určitého regionu patří k těm nejmarkantnějším a obecně nejznámějším rozdíly v úzu v oblasti ortografie (některé případy psaní konsonantu *hamza* (') a způsob psaní cizích přejímek), používání číslic a názvů měsíců solárního kalendáře.

Hlavní projevy lexikální variantnosti lze podle Ibrahimové shrnout takto: regionální preference v užívání synonym - buď je preferován jiný lexikálně spřízněný derivát od téhož konsonantního kořene (někdy se jedná i o regionální neologismus), nebo je naopak upřednostněn lexém s odlišným konsonantním kořenem; regionální preference určité formy

²² K bilingvistu v arabském světě např. Versteegh (2014: 257-275), kriticky zejména s ohledem na situaci v Maroku také Fihri (2013: 48-57). Přehled vývoje jazykové situace v bývalých francouzských koloniích poskytuje Bassiouney (2009: 212-236).

²³ O omezené funkci MSA jakožto jazykovém standardu v souvislosti s diglosivní jazykovou situací se zamýšlí Mejdell (2007).

²⁴ Regionální variantnost v MSA bych přirovnal např. k rozdílům v úzu mezi britskou a americkou angličtinou, popřípadě dalšími anglofonními teritorii.

²⁵ K systematictějšímu lexikografickému zpracování dosud nedošlo. Poznámky k regionální povaze určitého lexému občas uvádí pouze slovník H. Wehra (1985; 1994). Zejména domácí arabská lexikografická produkce regionální tendence v potaz de facto nebere.

²⁶ Jako úvod do problematiky může posloužit určité shrnutí její studie (Ibrahim, 2008).

plurálu substantiva nebo adjektiva; frekvenční dominance jednoho z významů polysémního lexému; preference určité vazby (rekce) slovesa a jeho nominálních derivátů.²⁷

Za hlavní příčiny lexikální variantnosti pak lze považovat snahu mluvčího/pisatele o stylové odlišení MSA a regionálního dialektu,²⁸ někdy naopak vliv místního dialektu, dále pak vytváření místních neologismů (včetně přejímání cizích slov) a kalků v lokálních médiích a obecně neefektivně prosazovanou jazykovou politiku na regionální i panarabské úrovni (Ibrahim, 2009).

1.2. Obecná charakteristika slovesného systému MSA

1.2.1. Morfologická struktura slova

Z pohledu morfologického plánu jazyka lze obecně říci, že základními stavebními kameny převážné většiny slov (lexémů) v arabštině²⁹ jsou dvě vzájemně vázané diskontinuální abstraktní jednotky, tj. morfémy kořene a vokalizace, jež se kombinují s derivačními a flektivními afixy. **Kořen**, sestávající ze dvou, tří nebo čtyř konsonantů (tzv. radikálů), je považován za nositele základního lexikálního významu.³⁰ **Vokalizace**,³¹ která je nositelem slovotvorných, kmenotvorných a také gramatických kategorií (tzv. introflexe), po splynutí s kořenovým morfémem jeho význam specificky aktualizuje a tvoří s ním základní **slovní kmen**. Je-li slovní kmen obohacen o derivační **afix** (prefix, infix, sufix), hovoříme pak o **kmeni složeném**. Konkrétní formy slovních kmenů jsou kanonicky dány a bývají označovány za tzv. **slovotvorné vzory** (*patterns/templates*) (Watsonová, 2002: 125-128). Ke slovnímu kmeni dále přistupují afixy slovesné, nebo jmenné flexe.

Slova (lexémy) derivovaná od téhož konsonantního kořene obvykle znatelně odrážejí stejný sémantický základ, tedy příslušnost k určitému významovému hnízdu.³² Takovouto sémantickou spřízněnost je možné ilustrovat např. na vybraných derivátech

²⁷ Např. sloveso *ta^cahhada* „zavázat se k něčemu“ se v libanonském úzu obvykle realizuje s předmětem v akuz., zatímco v egyptském s předložkou *bi-* (Ibrahim, 2009: 64).

²⁸ Např. stylové odlišení sloves *hadaṭa* a *ḥaṣala*, ač obě synonyma v MSA ve významu „stát se, udát se“, v egyptském úzu MSA dochází k preferenci *hadaṭa*, protože sloveso *ḥaṣala* (resp. *ḥaṣal*) se v tomto významu používá v egyptském dialektu (Ibrahim, 2008: 19-17).

²⁹ Část lexikonu arabštiny tvoří slova (lexémy), u nichž neproběhla resegmentace na morfematically hranicích kořenu a vokalizačního schématu. Slovní kmen takovýchto slov je považován za jednomorfémový, tj. za pouhý sled konsonantů a vokálů. Jedná se o slova původem cizí.

³⁰ Fonologická struktura kořene podléhá přísným pravidlům inkompatibility některých fonémů v sousedství na pozici 1-2 a 2-3 u trojkonsonantních kořenů. Pravidla shrnuje např. Holes (2004: 99).

³¹ Vokalizace nezahrnuje jen daný sled vokálů, ale i vokál(y) nulové (Petráček, 1977: 35).

³² Některé kořeny samozřejmě mohou být homonymní, lze u nich tedy rozlišit několik různých etymologických základů. Vysokou homonymii z různých důvodů vykazuje např. kořen *BRD*, u něhož H. Wehr ve svém slovníku rozlišil šest samostatných významových hnízd (Wehr, 1994: 64).

s trojkonsonantním kořenem *ĜLS*, jehož význam lze abstrahovat jako „sezení“ (podle *al-Munġid*, 2001: 209-210):

ĜaLaSa „posadit se, sedět“ ⇒ sloveso I. kmene ($C_1aC_2aC_3a$)³³

ĜāLiS „sedící“ ⇒ aktivní participium I. slovesného kmene ($C_1āC_2iC_3$)

ĜāLaSa „sedět s někým (v něčí společnosti)“ ⇒ sloveso III. kmene ($C_1āC_2aC_3a$)

'aĜLaSa „posadit někoho“ ⇒ sloveso IV. kmene – kauzativum ($'aC_1C_2aC_3a$)

ĜuLūs „sezení, posazení“ ⇒ verbální substantivum I. slovesného kmene ($C_1uC_2ūC_3$)

ĜaLS-a(t) „zasedání“ ⇒ deverbativní substantivum jednotky slovesného děje (*nomen vicis*) ($C_1aC_2C_3 +$ externí derivační afix $-a(t)$)³⁴

ĜiLS-a(t) „posez (= pozice těla při sezení)“ ⇒ deverbativní substantivum způsobu slovesného děje (*nomen speciei*) ($C_1iC_2C_3 +$ externí derivační afix $-a(t)$)

ĜaLiS „společník/účastník sezení“ ⇒ původně stavové participium I. slovesného kmene ($C_1aC_2īC_3$)

maĜLiS „rada, sněm“ ⇒ deverbativní *nomen loci* ($maC_1C_2iC_3$)

Obecně lze rozlišit jmenné a slovesné slovní kmeny, my se však dále zaměříme pouze na kmeny slovesné. **Slovesný kmen** je tvořen převážně troj- a v menší míře čtyřkonsonantními kořeny. **Základní slovesný kmen** (I. kmen) je tvořen jen konsonantním kořenem a vokalizací. Kmen složený, v běžně zavedené arabistické/semitistické terminologii tzv. **kmen rozšířený**, může být oproti tomu specifickými derivačními prostředky obohacen o geminovaný radikál, dlouhý vokál a/nebo afix (prefix a infix), případně může dojít ke kombinaci zmíněných prvků. Každé sloveso bez ohledu na jeho formální příslušnost k určitému typu derivačního kmene se pak potenciálně realizuje ve dvou konjugačních formách – v **perfektu** (tj. sufigované konjugaci) a **imperfektu** (tj. prefigované konjugaci).³⁵

Pod vlivem přítomnosti některých fonémů (glotální závěr ` (= ráz), polovokály *w* a *y*) na pozici některého z kořenových radikálů dochází v paradigmatu takovýchto sloves (tzv. slabá slovesa) k určitým morfonologickým alternacím. To však není předmětem našeho zkoumání.³⁶

³³ „C“ označuje jakýkoli kořenový konsonant (tj. radikál).

³⁴ Ženský sufix $-a(t)$ se v pauzálním tvaru vyslovuje s vokálem [a] na konci slova. Konsonant [t] naznačený v závorce se vysloví jen před pádovou koncovkou nebo při vázání.

³⁵ K funkčnímu vymezení perfekta a imperfekta viz odd. 1.2.3. dále.

³⁶ Kurčítým změnám dochází i u sloves s totožným fonémem na pozici 2. a 3. kořenového radikálu. K morfonologickým alternacím u tzv. slabých sloves viz např. Holese (2004: 110-117).

1.2.2. Systém slovesných kmenů

Základem slovesného systému arabštiny je **systém slovesných kmenů**, jež je možné označit za jakési morfo-sémantické slovesné vzory (Holes, 2004: 100) či třídy.³⁷ Lze tedy říci, že daný vzor (slovesný kmen), jež má konkrétní morfologickou charakteristiku, do určité míry pravidelně sémanticky modifikuje význam kořenového morfému a také do jisté míry předurčuje i syntaktické (valenční) vlastnosti daného slovesa. Na základě těchto zjevných pravidelností, které však nelze vzhledem k různým faktorům působícím na vývoj slovní zásoby nijak absolutizovat, je možné předběžně konstatovat řadu obecných tendencí souvisejících se sémantikou konkrétních derivačních procesů, jež ovlivňují také valenční charakteristiku slovesných rezultatů dané derivace (El-Ayoubi et al., 2010: 38-51; al-Saffar, 1979: 358-437; Kász, 2015). Kde je možné zobecnění, označuji u jednotlivých derivačních vztahů mezi slovesnými kmeny **tendenci k nárůstu počtu valenčních doplnění (Valence+1)**, resp. aktantů (viz kap. 3. a 4.) nebo naopak k její **redukci (V-1)**. U některých derivačních procesů lze předpokládat jen modifikaci významu výsledného slovesa, nikoli nárůst nebo redukci valenčních doplnění (**V+0**). V některých případech, zejména pak u denominativního typu derivace sloves, oproti tomu nelze činit obecnější závěry. V určitých případech však morfo-sémantická charakteristika určité třídy sloves dosti jednoznačně předurčuje valenční vlastnosti. Jedná se o určitý typ intranzitivních sloves I. kmene a kmene IX. bez výjimky, kde lze konstatovat jejich monovalentní, resp. jednoaktantový charakter (**V=1**).

Tradiční arabská lingvistická tradice (a také většina západních jazykovědných prací) používá pro naznačení morfologické formy jednotlivých trojkonsonantních slovesných kmenů kořen F^cL (od slovesa „dělat“ fa^cala), pro čtyřkonsonantní kmeny pak na pozici čtvrtého radikálu reduplikuje další L , tj. F^cLL . Rozhodl jsem se zavést tuto konvenci i v této práci.³⁸

Charakteristiku formálních a významových vztahů mezi slovesnými kmeny jinak více či méně podrobně shrnují všechny gramatiky a strukturní přehledy MSA. Omezím se proto jen na pár základních poznámek a příkladů.³⁹

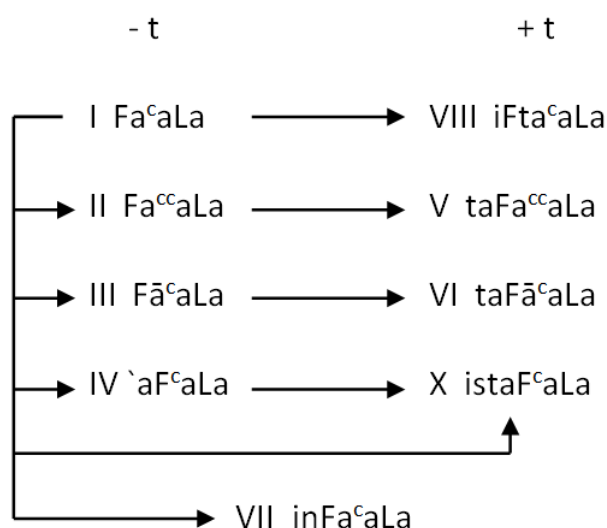
³⁷ Slovesné kmeny bývají tradičně označovány římskými číslicemi. U kmene I., jenž je kmenem základním (tj. bez jakýchkoli derivačních prvků) se obvykle číslice vynechává.

³⁸ Tato konvence navíc zaručuje jednotný způsob popisu slovesných (ale i neslovesných) forem napříč celou prací, protože takto je s drobnými modifikacemi zaveden i popis slovních forem v elektronické podobě valenčního slovníku (lexikální databázi z ElixirFM).

³⁹ Problematiku slovesných kmenů obvykle shrnuje většina gramatik a strukturních popisů MSA (a také KA). V následujícím přehledu čerpám především z těchto prací: El-Ayoubi et al. (2010: 54-62), Badawi et al. (2004: 60-63), Buckley (2004: 395-409, 499-505), Bulos (1965 : 13-26), Holes (2004: 99-106), Koulougli (1994: 198-213), Ryding (2005). Další práce cituji přímo v textu.

1.2.2.1. Trojkonsonantní slovesa

V centru arabského slovesného systému stojí trojkonsonantní slovesa. V MSA došlo oproti KA k redukci trojkonsonantních slovesných kmenů. Vedle základního (I.) kmene se tak realizují pouze rozšířené kmeny II. až X.⁴⁰ Z hlediska zřejmých morfologických a sémantických korelací, lze dále obecně z pohledu derivace rozlišit **kmeny primární** (I.-IV.) a **kmeny sekundární** (V.-XIII. a X.), tj. od primárních odvozené (viz Obrázek 1). Mimo deverbativní derivace je možné de facto u všech slovesných kmenů zaznamenat také derivaci denominativní.⁴¹ Kmen IX. je pak čistě denominativní, resp. deadjektivní.

Obrázek 1. Grafické znázornění hlavních derivačních vztahů mezi primárními a sekundárními kmeny trojkonsonantního slovesa. Atribut *-t/+t* uvádí pro daný sloupec přítomnost či nepřítomnost derivačního reflexivního afixu „t“ (s úpravou podle Larchera (2012: 45)).

I. kmen *Fa^caLa/FaⁱLa/Fa^uLa*

Vzhledem k tomu, že jde o základní slovesný kmen, jenž kromě kořenového morfému a morfému vokalizace nenesé žádné další derivační morfémy, nelze ohledně sémantiky a syntaktických vlastností tohoto kmene činit větší závěry. Obecně lze konstatovat, že nejvíce odráží základní význam kořene a také je v lexikonu arabštiny nejfrekventovanější (Holes,

⁴⁰ K formě a významu kmenů XI.-XV. v KA viz Larchera (2012: 120-122) a Wrighta (I 2005:43, 46-47). Tyto kmeny stojí v MSA na okraji systému. Slovníky MSA obsahují některé ojedinělé případy zejména XII. kmene (vzor *iC₁C₂awC₂aC₃a*, tj. *iF^caw^caLa*), jež je charakteristický reduplikací 2. radikálu kořene s vložením polovokálu *w*. Příkladem může být třeba sloveso *igrawraqa* XII. „začít se zalívat (slzami)“ (kořen *GRQ*).

⁴¹ K denominativní derivaci v různých slovesných kmenech viz Larchera (2012: 107-117) a Fleische (1979: 321-329).

2004: 99-100). Jediným vodítkem v tomto směru jsou varianty vokalizace perfektního kmene.⁴²

Tento slovesný kmen se realizuje ve třech variantách perfektního kmene s vokálem *a/i/u* po 2. radikálu. Imperfektní kmen má též tři varianty – *a/i/u* po 2. radikálu. Jednotlivé varianty kmenů perfekta a imperfekta spolu do určité míry korelují.⁴³

(i) **Typ *Fa^caLa*** bývá charakterizován jako typický pro činnostní (agentivní) slovesa – tranzitivní (akuzativně i předložkově tranzitivní) i intranzitivní:

dahaba (a) „odejít někam“

fa^cala (a) „udělat, učinit něco“

`aḥada (u) „brát/vzít něco“

baḥaṭa (a) ^can „hledat něco“

ḡalasa (i) „sednout si“

Dále se v tomto typu realizují slovesa tranzitivní (akuzativně i předložkově)⁴⁴ i intranzitivní, jejichž subjekt je dějem nějak zasažen, respektive nad ním nemá kontrolu:⁴⁵

ḥadaṭa (u) „stát se, udát se“

saqaṭa (u) „padat, spadnout“

zāda (i) „narůst, zvýšit se“

māta (u) „zemřít“

ḥaṣala (u) ^calā „získat něco“

faqada (i) „ztratit něco“

Vzácně se tento typ objevuje u intranzitivních stavových sloves s významem vlastnictví nebo nabytí nějaké vlastnosti (**V=1**):

fasada (u/i) „být zkažený, zkazit se“

ḥaffa (i) „být lehký, stát se lehkým“

dāqa (i) „být úzký, zúžit se“

⁴² Podle al-Saffara jsou slovesa základního kmene sémanticky a syntakticky bezpříznakové na rozdíl od všech ostatních (rozšířených) kmenů, které příznakové jsou (al-Saffar, 1979: 350). Podrobnou formálně-sémantickou analýzu sloves I. kmene provedl nejnověji Dichy (2007) – závěry shrnuje též Ammar a Dichy (2008: 22-26). Z klasických prací viz Fleische (1979: 227-270). Tradičně se opakující (a zjednodušující) charakteristikou rozdílných vokalizačních typů I. kmene je, že zatímco typ *Fa^caLa* zahrnuje převážně činnostní slovesa, typ *Fa^ciLa* pak pojímá jak činnostní, tak stavová slovesa vyjadřující přechodné stavy. Typ *Fa^cuLa* potom zahrnuje pouze stavová slovesa vyjadřující především trvalé vlastnosti.

⁴³ Vokál imperfektního kmene se obvykle uvádí v závorce za tvarem slovesa.

⁴⁴ K termínům akuzativní a předložkové tranzitivity viz oddíl 1.3.

⁴⁵ Povrchový subjekt těchto sloves není ze sémantického (kognitivního) hlediska agentem, ale prožívatelem, posesorem, nebo patientem (blíže viz oddíl 3.2. a kap. 4.).

(ii) **Typ Fa*c*iLa** mohou být slovesa činnostní (agentivní) tranzitivní (akuzativně i předložkově) i intranzitivní:

šariba (a) „napít se, pít něco“

rakiba (a) „nasednout na něco“

labisa (a) „obléknout si něco“

laḥiqa (a) *bi-* „dostihnout někoho/něco“

ša^cida (a) „jít vzhůru“

Tento typ však zahrnuje zejména tranzitivní (akuzativně i předložkově) a intranzitivní slovesa, jejichž subjekt je dějem zasažen:⁴⁶

nāma (a) „usnout; spát“

ğariqa (a) „potopit se; utopit se“

sami^ca (a) „slyšet; doslechnout se“

‘alima (a) „vědět; dozvědět se“

nasiya (a) „zapomenout“

ğadība (a) *‘alā* „rozlobit se na někoho, mít na někoho zlost“

fariḥa (a) „být veselý, rozveselit se“

K tomuto typu patří také několik intranzitivních stavových sloves označujících vlastnictví nebo nebytí nějaké vlastnosti (**V=1**):

balīha (a) „být hloupý“

‘awira (a) „být nebo stát se jednookým“

‘awiṣa (a) „být obtížný/nesrozumitelný“

(iii) Slovesa **typu Fa*c*uLa** jsou výhradně stavová intranzitivní označující vlastnictví nebo nabytí nějaké vlastnosti. Též mohou vyjadřovat nárůst intenzity nějaké vlastnosti (**V=1**).

ḥasuna (u) „být hezký/dobrý; zlepšit se“

qabuḥa (u) „být ošklivý/hnusný (fyzicky i morálně)“

da^cufa (u) „být slabý; zeslábnout“

ṣağura (u) „být malý; zmenšit se“

kabura (u) „být velký/velkolepý; zvětšit se“

kaṭura (u) „být mnohý/početný; početně narůstat“

⁴⁶ Viz předchozí poznámku.

II. kmen *Fa^{cc}aLa*

Tento kmen se derivuje **reduplikací 2. radikálu**, tedy *Fa^{cc}aLa*. Jeho význam je v MSA zejména kauzativní, faktitivní, deklarativní a intenzivní od základního kmene. Převážně akuzativně tranzitivní II. kmen je velmi produktivní v oblasti denominativní derivace.⁴⁷

- **kauzativita (V+1):**

ʿalima (a) „dozvědět se, vědět něco“ → *ʿallama* II. „naučit někoho něco“

ḥamala (i) „nést něco“ → *ḥammala* II. „naložit něco na něco/někoho“

- **faktitivita (V+1):**

fariḥa (a) „být veselý, radovat se“ → *farraḥa* II. „rozveselit někoho“

ḥasuna (u) „být hezký/dobrý“ → *ḥassana* II. „zlepšit, zkrášlit něco“

sahula (u) „být snadný/lehký“ → *sahhala* II. „ulehčit něco“

- **deklarativní/estimativní** (prohlašovat za/považovat za) **(V+1):**

kafara (u) *bi-* „popírat něco, být nevěřícím“ → *kaffara* II. „prohlásit za nevěřícího“

ṣadaqa (u) „mluvit pravdu“ → *ṣaddaqa* II. „prohlašovat za pravdomluvného/pokladat za pravdu“ ⇒ „věřit někomu/něčemu“

kaḍaba (i) „lhát“ → *kaḍḍaba* II. „prohlašovat za lháře/pokladat za lež, dementovat“

- **intenzivní** (a také extenzivní či iterativní) **(V+0):**

ḡamaʿa (a) „shromáždit“ → *ḡammaʿa* II. „kupit, kumulovat“

kasara (i) „rozbít“ → *kassara* II. „rozbít na kousky, roztřískat“

- **denominativní** derivace tranzitivních sloves:

ṣūra „obrázek; fotografie“ → *ṣawwara* II. „zobrazovat; fotografovat; filmovat“

ʿumma „národ“ → *ʿammama* II. „znárodnit“

III. kmen *Fā^caLa*

Pro tento kmen je charakteristický dlouhý vokál „*ā*“ po 1. radikálu, tj. *Fā^caLa*. Kmen je převážně akuzativně tranzitivní. Obvykle bývají udávány následující významy III. kmene:⁴⁸

- **konativní** (vynaložení úsilí na dosažení toho, co vyjadřuje základní kmen – obvykle s akuzativním životným objektem):

qatala (u) „zabít“ → *qātala* III. „snažit se zabít někoho“ ⇒ „bojovat s někým“

⁴⁷ Také se hovoří o „delokučním“ významu II. kmene (Badawi et al., 2004: 60). To bezpochyby platí pro některá slovesa původem z KA, jež byla odvozena z konkrétních mluvních aktů – např. *sallama* II. „pozdravit“ (z *as-salāmu* *ʿalaykum*), *kabbara* II. „prohlásit: „Bůh je veliký.““ (z *ʿAllāhu* *ʿakbaru*) apod. K delokučním slovesům v KA viz Larchera (2012: 113-117) a Fleische (1979: 329n).

⁴⁸ Podrobnou studii o formě a sémantice III. kmene a jeho vztahu k VI. kmeni představuje Danks (2011).

sabaqa (i) „předcházet“ → *sābaqa* III. „snažit se někoho předhonit“ ⇒ „závodit, soutěžit s někým“

- **činnost zaměřená na objekt/cíl** (obvykle akuzativně tranzitivní s životným obj.)
(V+1):⁴⁹

qāma (u) „postavit se“ → *qāwama* III. „stavět se na odpor, vzdorovat“

ʿamila (a) „pracovat“ → *ʿāmala* III. „jednat s někým; obchodovat s někým“

šaṭara (u) „rozdělit na poloviny“ → *šāṭara* III. „rozdělit se s někým o něco“

- **denominativní:**

ʿaṣr „období, epocha“ → *ʿašara* III. „být něčím současníkem“

bāl „mysl“ → *bālā* III. „zajímat se o něco“

safar „cesta“ → *sāfara* III. „cestovat“

IV. kmen *ʿaF^caLa*

Tento kmen je ze základního kmene derivován pomocí **prefixu** *ʿa-*, tedy *ʿaF^caLa*. IV. kmen představuje v MSA hlavní kauzativní slovesnou formu. K dalším významům patří faktitivita a denominativní derivace.

- **kauzativita (V+1):**

ǧalasa (i) „sedět, posadit se“ → *ʿaǧlasa* IV. „posadit někoho“

ḥadaṭa (u) „stát se, udát se“ → *ʿaḥdaṭa* IV. „způsobit něco (aby se něco stalo)“

qāma (u) „vstát“ → *ʿaqāma* IV. „postavit, vztyčit něco“

raʿā (a) „vidět“ → *ʿarā* IV. „ukázat někomu něco“

- **faktitivita (V+1):**⁵⁰

ḥasuna (u) „být hezký/dobrý“ → *ʿaḥsana* IV. „dělat něco dobře“

saʿida (a) „být šťastný“ → *ʿasaʿada* IV. „potěšit někoho“

- **denominativní derivace:**

qilc „(lodní) plachta“ → *ʿaqila* IV. „odstartovat (dosl. napnout plachty)“

ṣabāḥ „ráno“ → *ʿaṣbaḥa* IV. „nastat po ránu; stát se“

⁴⁹ Danks poněkud reviduje běžně tradované významy III. kmene. Za dominantní význam považuje „vzájemnost“ (*mutuality*), tj. sdílení činnosti s další entitou (objektem slovesa). Z této vzájemnosti pak vyrůstá reciproční význam odvozených sloves VI. kmene. Zmíněný konativní význam (tedy vynaložení úsilí) považuje spíše za vplynuvší z vzájemnostního významu u některých sloves (Danks, 2011: 101-102). Larcher zase spatřuje ve významu III. kmene významový aspekt „naléhání“ (*l'insistance*), tedy opakovanou kontinuální aktivitu vyvíjenou vůči objektu (Larcher, 2012: 59-60).

⁵⁰ Faktitivní a kauzativní význam má i II. kmen (viz výše). Některé deriváty II. a IV. kmene lze považovat za synonyma, v jiných případech se deriváty v jednotlivých kmenech sémanticky specializují. K otázce kauzativity a faktitivity viz al-Fihri (1987) a Saad (1982).

baħr „moře“ → `abħara IV. „vyplout na moře“

V. kmen *taFa^{cc}aLa*

Tento sekundární kmen morfologicky souvisí s primárním II. kmenem. Jeho typickými rysy jsou **reduplikovaný 2. radikál** a reflexivní **prefix ta-**, tedy *taFa^{cc}aLa*. Ve významu tohoto kmene převažuje význam reflexivní od II. kmene. Dále se realizuje pasivní význam od II. kmene a také derivace denominativní.

- **agentivní reflexivita** (činnost podmětu (agentu) směřuje na něho samotného – anaforický morfém *ta-* absorbuje pozici objektu (patientu) (El-Ayoubi et al. (2010: 45, 56) **(V-1)**):⁵¹

zawwada II. „zásobit někoho“ → *tazawwada* V. „zásobit se“

saṭṭaħa II. „roztáhnout něco“ → *tasatṭaħa* V. „roztáhnout se“

- **deagentivní reflexivita** (podmět (agens) slovesa II. kmene je odsunut do pozadí a povrchovým podmětem slovesa V. kmene se stává původní objekt (patiens)(tamtéž: 46-47, 57)) **(V-1)**:

wassa^ca II. „rozšířit“ → II. *tawassa^ca* „rozšířit se, být rozšířen“

`attara II. *calā* „ovlivnit“ → *ta`attara* V. „nechat se ovlivnit, být ovlivněn“

ħassana II. „zlepšit“ → *taħassana* V. „zlepšit se“

- derivace **pasivního slovesa (V-1)**:

qarrara II. „rozhodnout“ → *taqarrara* V. „být rozhodnuto“

`assasa II. „založit“ → *ta`assasa* V. „být založen“

- **denominativní derivace:**

naṣrānī „křesťan (dosl. nazaretský“ → *tanaṣṣara* V. „stát se křesťanem“

nabī „prorok“ → *tanabba`a* V. „prohlásit se za proroka; předpovídat/prorokovat něco“

VI. kmen *taFā^caLa*

Charakteristickým znakem tohoto sekundárního kmene je reflexivní **prefix ta-** a dlouhý vokál „ā“ po 1. radikálu, tedy *taFā^caLa*. Z hlediska derivace přímo souvisí s III. kmenem. Bývají u něj rozlišeny následující významy:

⁵¹ Význam V. kmene je tedy možné parafrázovat opisem reflexivity s použitím slovesa v kmeni II. Ta se realizuje především pomocí substantiva *nafs* „duše“, jež zaujme příslušnou koreferující syntaktickou pozici, v tomto případě pozici objektu v akuzativu. Viz např. Badawihio et al. (2004: 390-391), El-Ayoubiho et al. (2010: 49-51).

- **reciproční** od III. kmene (význam vyrůstá z reflexivního prefixu *ta-*), je-li subjekt v pl. nebo duálu (**V-1**):⁵²
qātala III. „bojovat s někým“ → *taqātala* VI. „bojovat spolu navzájem“
qābala III. „setkat se s někým“ → *taqābala* VI. „setkat se navzájem“
nāqaša III. „diskutovat s někým“ → *tanāqaša* VI. „diskutovat navzájem“
- **reflexivní** (spíše deagentivní) (**V-1**):
ālaḡa III. „léčit“ → *taālaḡa* VI. „léčit se“
nāwala III. „podat někomu něco“ → *tanāwala* VI. „vzít si něco“
- význam **graduálního nárůstu** nebo **opakování děje** (spíše odvozen od I. kmene):
tarāḡa^ca VI. „ustupovat, stahovat se zpět“
taṣā^cada VI. „stoupat vzhůru; eskalovat (např. krize)“
taāqaba VI. „následovat jeden za druhým“
- **simulativní** význam od I. kmene (**V+0**):
ḡahila (*a*) „mít nevědomost něčeho, něco neznat“ → *taḡāhala* VI. „předstírat nevědomost něčeho“
marīḡa (*a*) „onemocnět“ → *tamāraḡa* VI. „předstírat nemoc“
māta (*u*) „zemřít“ → *tamāwata* VI. „předstírat smrt, dělat mrtvého“

VII. kmen *inFa^caLa*

Pro tento sekundární kmen derivovaný ze základního je typickým rysem **prefix *n-***, tj. *inFa^caLa*.⁵³ Význam tohoto intranzitivního kmene je především reflexivní a pasivní.

- **deagentivní reflexivita** (daná slovesa mají obvykle i pasivní interpretaci) (**V-1**):
ḡalla (*u*) „rozpustit něco“ → *inḡalla* VII. „rozpustit se (např. strana/parlament)“
kasara (*i*) „rozbít něco“ → *inkasara* VII. „rozbít se“
saḡaba (*a*) „stáhnout někoho/něco“ → *insaḡaba* VII. „stáhnout se“
ḡada^ca (*a*) „podvést někoho“ → *inḡada^ca* VII. „nechat se podvést“
- **pasivita** (**V-1**):
hazama (*i*) „porazit někoho“ → *inhazama* VII. „být poražen“
qasama (*i*) „rozdělit něco“ → *inqasama* VII. „být rozdělen“
āqada (*i*) „konat, uspořádat něco“ → *ināqada* VII. „být uspořádán, konat se“

⁵² K recipročnímu významu sloves VI. kmene a analýze funkce anaforického prefixu *ta-* ve spojení s „asociativním“ významem III. kmene viz studii M. LeTourneau (1998). Většina recipročních sloves však lze v MSA použít i v nereciproční konstrukci s předmětem po předložce *ma^ca* „s“.

⁵³ Existuje omezení pro kořeny s konsonanty *ʿ, t, r, l, n, w* a *y* na pozici 1. radikálu, které VII. kmen netvoří. Místo toho dochází k derivaci v VIII. kmeni. Blíže k tématu např. Wright (I 2005: 65-66).

- v některých případech se VII. kmen derivuje z kmene IV. **(V-1)**:
`aǧlaqa IV. „zavřít něco“ → inǧalaqa VII. „uzavřít se“
`aṭlaqa IV. „vypustit, propustit“ → inṭalaqa VII. „vyrazit, vystartovat“
`aṭfa`a IV. „uhasit něco“ → inṭafa`a VII. „uhasit se“

VIII. kmen *iFta^caLa*

Pro tento sekundární kmen je charakteristický reflexivní **infix -t-**, tedy *iFta^caLa*.⁵⁴

Tento kmen často vyjadřuje různé druhy reflexivity od I. kmene.

- **agentivní reflexivita (V-1)**:
ǧasala (i) „mýt, prát něco“ → iǧtasala VIII. „mýt se“
naqala (u) „převézt, dopravit něco/někoho“ → intaqala VIII. „přestěhovat se“
naḥara (u) „zabít, porazit (zvíře)“ → intaḥara VIII. „zasebevraždit se“
- **reflexivita dativní/benefaktivní** (dělat něco ve svůj vlastní prospěch) **(V+0)**:
`aḥada (u) „brát, vzít něco“ → ittaḥada VIII. „vzít si něco“
naḥaba (u) „volit někoho“ → intaḥaba VIII. „zvolit si někoho“
kasaba (i) „získat, vydělat něco“ → iktasaba VIII. „získat pro sebe (svůj prospěch)“
- **deagentivní reflexivita** (s možnou pasivní interpretací) – někdy probíhá derivace od IV. kmene **(V-1)**:
našara (u) „rozšířit něco“ → intašara VIII. „rozšířit se, být rozšířen“
mala`a (a) „naplnit něco“ → imtala` VIII. „naplnit se, být naplněn“
`anhā IV. „ukončit něco“ → intahā VIII. „skončit, být ukončen“
- **reciprocita** (vyrůstá z reflexivního anaforického infixu -t-), je-li podmět v pl. nebo d. **(V-1)**:
ǧama^ca (a) „shromáždit něco/někoho“ → iǧtama^ca VIII. „shromáždit se (společně)“
laqiya (a) „potkat někoho“ → iltaqā VIII. „setkat se navzájem“
qatala (u) „zabít někoho“ → iqtatala VIII. „bojovat mezi sebou“

Jako je tomu u většiny kmenů, i VIII. kmen může zahrnovat **denominativní derivaci**:

cāda „zvyk, obyčej“ → *ictāda* VIII. „zvyknout si na něco“

ḥuǧǧa „argument, důvod“ → *iḥtaǧǧa* VIII. *calā* „namítat proti; protestovat proti něčemu“

⁵⁴ U infixu -t- a u 1. radikálu dochází v VIII. kmeni v některých případech k asimilaci (progresivního i regresivního typu). Blíže viz např. Rydingová (2005, 566-567).

IX. kmen *iF^caLLa*

Charakteristickým rysem tohoto čistě denominativního (deadjektivního) kmene je **reduplikovaný 3. radikál**, tedy *iF^caLLa*. Tento intranzitivní kmen se derivuje od adjektiv typu *`aF^caL*, jež označují barvy a tělesné vlastnosti (zejména defekty) (**V=1**).⁵⁵

- **barvy:**

`aḥmar „červený“ → *iḥmarra* IX. „být červený; zčervenat“

`aḥḍar „zelený“ → *iḥḍarra* IX. „být zelený; zezelenat“

- **tělesné vlastnosti:**

`aḥwal „šilhavý“ → *iḥwalla* IX. „šilhat“

`a^cwar „jednooký“ → *i^cwarra* IX. „být jednooký“

X. kmen *istaF^caLa*

Tento sekundární kmen je charakteristický **prefixem st-**, tedy *istaF^caLa*, který představuje kombinaci prvku kauzativity (*s-*) a reflexivity (*-t-*).⁵⁶ V tomto převážně tranzitivním kmene se derivují slovesa od IV. a I. slovesného kmene.⁵⁷

- **agentivní reflexivita** od IV. kmene (**V-1**):

`alqā IV. „hodit, vrhnout něco/někoho“ → *istalqā* X. „lehnout si; vrhnout se na zem“

`a^cadda IV. „připravit něco/někoho“ → *ista^cadda* X. „připravit se“

`arāḥa IV. „dopřát někomu odpočinek“ → *istarāḥa* X. „odpočinout si, dopřát si odpočinek“

- **reflexivita dativní/benefaktivní** od IV. kmene (**V+0**):

`aḥraḡa IV. „nechat vyjít ven, odejít“ → *istaḥraḡa* X. „vytěžit pro sebe něco“

`ahlaka IV. „zničit, zlikvidovat něco“ → *istahlaka* X. „zlikvidovat něco ve svůj prospěch“ ⇒ „spotřebovat, zkonsumovat něco“

`antaḡa IV. „vyrobit, vyprodukovat něco“ → *istantaḡa* X. „odvodit si něco“

- **estimativní význam** (považovat za) od I. kmene kvalitativního typu *Fa^cuLa* nebo *Fa^ciLa* (**V+1**):

ḥasuna (*u*) „být hezký/dobrý“ (*ḥasan* „hezký, dobrý“) → *istaḥsana* X. „považovat něco/někoho za dobré hezké“

⁵⁵ Značkou „V=1“ zde naznačuji, že se v IX. kmene jedná o výhradně monovalentní, resp. jednoaktantová slovesa.

⁵⁶ Počáteční vokál „i“ je jen protetickým stejně jako u VII., VIII. a IX. kmene. Kauzativní derivační morfém „s“ lze považovat za historický alomorf kauzativního prefixu „st“ ve IV. kmene (typ *`aF^caLa*) – viz Lipiňského (1997: 388).

⁵⁷ Podrobnou analýzu sémantiky a derivačních vztahů X. kmene provedl Keller (1996).

ġaruba (u) „být cizí, zvláštní“ (*ġarīb* „cizí, zvláštní; cizinec“) → *istaġraba* X. „považovat něco/někoho za zvláštní“ ⇒ „divit se něčemu/někomu“

ħaffa (i) „být lehký; být bezvýznamný“ (*ħafīf* „lehký“) → *istaħaffa* X. „pavažovat něco za lehké (vážou); (s předl. *bi-*) pohrdat něčím/někým“

- **deziderativní význam** vzhledem k významu I. kmene:⁵⁸

ġafara (i) „odpustit někomu něco“ → *istaġfara* X. „prosit někoho o odpuštění“

ʾadīna (a) „dovolit někomu něco“ → *istaʾdana* X. „žádat někoho o dovolení něčeho“

ġāta (u) „pomoci někomu“⁵⁹ → *istaġāta* X. „žádat někoho o pomoc“

- **denominativní derivace:**

ħaġar „kámen“ → *istaħġara* X. „zkamenět, zfosilizovat“

šarq „východ, Orient“ → X. *istašraqa* „stát se orientalistou“

1.2.2.2. Čtyřkonsonantní slovesa

Výrazně méně početná skupina čtyřkonsonantních sloves se v KA realizovala celkem ve čtyřech kmenech (I.-IV.), v MSA se však jeví jako produktivní pouze kmen I. (tj. základní) a II. rozšířený kmen.⁶⁰ Z kmenů III. a IV., jež stojí na okraji systému, lze v MSA korpusově doložit jen některé ojedinělé případy.⁶¹

I. kmen *Fa^cLaLa*

Vokalizací perfektního i imperfektního kmene odpovídá základní kmen čtyřkonsonantního slovesa II. kmene slovesa trojkonsonantního (*Fa^{cc}aLa* II. ⇒ *Fa^cLaLa* I.).

Vzhledem k tomu, že se jedná o kmen základní, nelze předvídat sémantické ani syntaktické (valenční) vlastnosti daného slovesa. Lze však do jisté míry analyzovat původ čtyřkonsonantních sloves, která patří k významnému zdroji neologie.

- **reduplikace dvou radikálů** typu $C_1C_2C_1C_2$ (*Fa^cFa^c*), tedy sekundárně derivovaná slovesa převážně (ale nejen) od trojkonsonantních kořenů typu *mediae geminatae* (typ kořene $R_1R_2R_2$):

za^cza^ca „otřást někým/něčím“

⁵⁸ Tento tzv. deziderativní význam, zdá se, vyrůstá z kombinace kauzativity a dativní reflexivity (viz také 2.1.1).

⁵⁹ Slovník Artsové (2014: 590) sice I. kmen od tohoto kořene uvádí, v MSA nicméně dominuje IV. kmen *ʾaġāta* v témže významu.

⁶⁰ Podrobněji k čtyřkonsonantním slovesům viz např. Fleische (1968: 128-134) a Larchera (2012: 125-129).

⁶¹ Jedná se de facto pouze o několik reprezentantů IV. kmene (vzor $iC_1C_2aC_3aC_4C_4$, tj. *iF^caLaLa*), u něhož dochází k reduplikaci čtvrtého radikálu. Jedná se o *iṭmaʾanna* IV. „uklidnit se; ujistit se o něčem“ (kořen $\mathcal{T}M\mathcal{N}$), *iqšaʿarra* IV. „třást se, chvět se“ (kořen $Q\check{S}^cR$), *iḍmaħalla* IV. „zaniknout“ (kořen $DM\check{H}L$) a *išmaʿazza* IV. „hnusit si, být znechucený z něčeho“ (kořen $\check{S}M\mathcal{Z}$).

qahqaha „chechtat se“

waswasa „našeptávat“⁶²

ħašħaša „privatizovat“

- derivace z **trojkonsonantních kořenů rozšířením o další radikál:**

ʿawlama „globalizovat“ (kořen *ʿWLM*) ← denominativní z *ʿawlama* ← z *ʿālam* „svět“ (*ʿLM*)

- **denominativní** čtyřkonsonantní slovesa, jež jsou výsledkem **morfemické resegmentace** (i) cizích výpůjček, nebo (ii) trojkonsonantních jmen s derivačním afixem:

(i) *fahrasa* „katalogizovat, indexovat“ (*FHRS*) ← *fihris(t)* „katalog, rejstřík“ (z per.)

barmaġa „programovat“ (*BRMĜ*) ← *barnāmiġ* „program“ (z per.)

(ii) *ʿaslama* „islamizovat“ (*ʿSLM*) ← *ʿislām* „islám“ (*SLM*)

ʿansana „polidštit, humanizovat“ (*ʿNSN*) ← *ʿinsān* „člověk“ (kořen *ʿNS* + *suffix ān*)

- **delokuční pseudokompozita**, jejichž čtyřkonsonantní kořen obsahuje selektivně některé z konsonantů daného formulaického výrazu:

basmala „pronést formuli: „*bi-smi ʿllāhi ʿr-raḥmāni ʿr-raḥīm* [Ve jménu Boha, Milosrdného, Slitovného]“ (*BSML*)

ħamdala „pronést formuli: „*al-ħamdu li-ʿllāhi* [Chvála Bohu]“ (*ĤMDL*)

II. kmen *taFa^cLaLa*

Základní čtyřkonsonantní kmen je obohacen o reflexivní **prefix ta-** a jeho vokalizace odpovídá v perfektu i imperfektu vokalizaci V. kmene trojkonsonantního slovesa (*taFa^{cc}aLa* V. – *taFa^cLaLa* II.).

Obecně je možné konstatovat, že II. kmen je **reflexivní** (deagentní typ) od kmene základního, je-li tranzitivní (**V-1**):

za^cza^ca „otřást“ → *taza^cza^ca* II. „otřást se, být otřesený“

ʿawlama „globalizovat“ → *ta^cawlama* II. „globalizovat se, být globalizovaný“

ʿarqala „komplikovat, blokovat něco“ → *ta^carqala* II. „zkomplikovat se, zablokovat se“

daḥraġa „valit, kutálet něco“ → *tadaḥraġa* II. „valit se, kutálet se“

Dále se jedná také o **denominativní** slovesa bez nereflexivního protějšku, jejichž sekundární čtyřkonsonantní kořen je výsledkem **morfemické resegmentace** (viz I. kmen):

⁶² Takováto slovesa jsou převážně onomatopoická (viz předchozí tři příklady). Označují pohyby, akustické jevy a optické úkazy. Viz studii Procházký (1993).

tamaḥwara ḥawla II. „točit se kolem (téma/rozhovor)“ (MḤWR) ← *miḥwar* „osa; stěžejní téma“ (ḤWR)

tamarkaza fī II. „soustředit se v“ (MRKZ) ← *markaz* „centrum, střed“ (RKZ)

1.2.3. Slovesná flexe a časově-aspektuální slovesné tvary

Slovesná konjugace v MSA (a shodně v KA) probíhá v osobě (1., 2., 3.), rodě (m./f.), čísle (sg., pl. a duál u 2. a 3. osoby) a slovesném rodě (aktivní/pasivní). Stojí za zmínku, že arabština patří (stejně jako čeština) mezi tzv. „pro-dop“ jazyky, slovesný tvar tak explicitně referuje k subjektu bez použití osobního zájmena (Rydingová: 2005: 63).

Slovesný systém je založen na opozici slovesných tvarů sufigovaných a prefigovaných (tradičně tzv. **perfektum** a **imperfektum**).⁶³ Slovesné **perfektum** se časuje pomocí sufixů (odtud tzv. sufigovaný tvar), jež se připojují k perfektnímu kmeni daného slovesa. Perfektum, prototypicky vyjadřující čas minulý, nemá rozvinutou morfologicky značenou modalitu (slovesný způsob).⁶⁴ Slovesné **imperfektum** se časuje pomocí prefixů (odtud tzv. prefigovaný tvar) ale též sufixů, které se připojují k imperfektnímu kmeni daného slovesa. Imperfektum (indikativ) obvykle vyjadřuje přítomný, právě probíhající (nebo habituální) a také budoucí čas. Na rozdíl od perfekta má imperfektum rozvinutou modalitu, jež je značena pomocí specifických koncovek, případně její absencí. Slovesnými mody imperfekta jsou indikativ, subjunktiv a apokopát (neboli jusiv).⁶⁵

Systém časů v MSA je tvořen nejen samostatnými tvary perfekta a imperfekta, nýbrž také složenými slovesnými tvary s pomocným slovesem *kāna* „být“, jež se kombinuje s oběma zmíněnými slovesnými tvary (a také tvarem aktivního participia – viz 1.2.5. dále). Slovesný čas je však ve skutečnosti výslednicí kombinace formálních (perfektum/imperfektum), sémanticko-aspektuálních (sémantický aspekt – *Aktionsart*) a kontextových faktorů.⁶⁶

1.2.4. Introflexní pasivum

Typickým rysem slovesného systému MSA (a také KA oproti arabským dialektům) je **pasivum tvořené introflexí**, tj. pravidelnou změnou vokalizace uvnitř slovesného kmene.

⁶³ K formálním a funkčním aspektům morfosyntaktických tvarů perfekta a imperfekta v MSA viz např. Petráček (1977: 70-109) a Holes (2004: 106-117).

⁶⁴ Tvar 3. os. sg. m. perfekta slouží vzhledem k neexistenci infinitivu v arabštině jako referenční slovní tvar (lemma).

⁶⁵ Dalším modem imperfekta, který se však objevuje spíše jen v KA, je *modus energicus*.

⁶⁶ K aspektuálně-temporální charakteristice arabského slovesa viz nejnověji Bahloul (2008). K samotnému sémantickému aspektu viz zejména McCaruse (1976).

V perfektním kmeni se realizuje vokalická sekvence *u-i* u dvouslabičných kmenů (např. *KaTaB-a* „napsal“ → *KuTiB-a* „byl napsán“ (I. kmen s kořenem *KTB*)) a *u-u-i* v případě kmenů trojslabičných (např. *istaḤDaM-a* „použil“ → *ustuḤDiM-a* (X. kmen s kořenem *ḤDM*)). V imperfektu se pak realizuje sekvence *u-a/u-a-a*, přičemž je vokalickou změnou zasažena i imperfektní předpona (*yaKTuB-u* „on píše/napíše“ → *yuKTaB-u* „on je/bude napsán“; *yastaḤDiM-u* „on používá/použije“ → *yusTaḤDaM-u* „je/bude použit“).⁶⁷

1.2.5. Verbo-nominální slovesné deriváty

S morfologií, sémantikou a syntaxí slovesa bezprostředně souvisí verbo-nominální slovesné tvary, konkrétně **podstatné jméno slovesné** (*maṣdar*) a **aktivní** a **pasivní participium**. Pro svůj jmenný charakter tyto tvary podléhají determinaci (a indeterminaci) a pádové flexi. V určitých syntaktických kontextech si však mohou uchovat i vlastnosti slovesné, např. na rozdíl od běžných substantiv a adjektiv mohou řídit svůj předmět v akuzativu. Po svých slovesech verbální substantiva a participia dědí nejen sémantiku, ale více či méně také jejich valenční vlastnosti.⁶⁸ Tyto tvary navíc představují pro slovní zásobu arabštiny významný zdroj neologie, v řadě případů se totiž lexikalizují jako běžná substantiva (abstraktní i konkrétní) a adjektiva.⁶⁹

Podstatná jména slovesná se s výjimkou základního slovesného kmene trojkonsonantních sloves tvoří kanonickým způsobem.⁷⁰ V případě základního kmene se tak jedná o nominální tvar, který je uzuálně asociován s daným slovesem.⁷¹ K významným syntaktickým funkcím podst. jm. slovesného patří to, že do značné míry nahrazuje funkci infinitivu v jiných jazycích.

kataba (u) „psát“ → *katb* nebo *kitāba* „psaní“

tarǧama (I. kmen čtyřkonsonantní) „přeložit“ → *tarǧama* „překládání“

istaḥdama X. „použít“ → *istiḥdām* „použití“

⁶⁷ K morfologickým a syntaktickým vlastnostem introflexního pasiva viz např. Rydingovou (2005: 657-668), Badawihho et al. (2004: 383-389), Buckleyho (2004: 416-420, 610-615), El-Ayoubiho et al. (2010: 20-35), Cantarina (I 1974: 52-58) a Agameyovou (2006). K slovesné sémantice vzhledem k tvoření pasiva viz Saada (1982: 31-64).

⁶⁸ Dědění valenčních vlastností u podstatných jmen slovesných a aktivních participií jsme naznačili v Bielický a Smrž (2008: 5).

⁶⁹ Formy podstatných jmen slovesných popisují všechny gramatické přehledy, k jejich syntaxi viz El-Ayoubiho et al. (2010: 447-490), Badawi et al. (2004: 237-241) a Cantarina (II 1975a: 401-405). K formě participií viz všechny gramatické přehledy. K syntaxi participia viz El-Ayoubiho et al. (2010: 491-562), Badawihho et al. (2004: 241-246) a Cantarina (II 1975a: 406-419).

⁷⁰ Také verbální substantiva od základního kmene čtyřkonsonantních sloves mohou mít několik vokalizačních variant.

⁷¹ Tvar verbálního substantiva základního kmene by mělo zahrnovat slovníkové heslo daného slovesa.

Aktivní a pasivní participia se tvoří pro daný slovesný kmen pravidelně.⁷²

kataba (u) „psát“ → akt. part. *kātib* „píšící; spisovatel, písař (lexikalizované významy)“

akt. pasivní *maktūb* „napsaný; dopis (lexikalizovaný význam)“

tarğama „přeložit“ → akt. part. *mutarğim* „překládající; překladatel (lexikalizované“

pas. part. *mutarğam* „přeložený“

istağdama X. „použít“ → akt. part. *mustağdim* „používající; uživatel, zaměstnavatel

(lexikalizované)“

→ pas. part. *mustağdam* „používaný; zaměstnanec

(lexikalizované)“

1.3. Morfo-syntaktická charakteristika větných členů a větný slovosled

V tomto oddílu si z morfo-syntaktických kategorií větných členů záměrně povšimneme pouze funkčního využití kategorie **pádu**, která je pro nás podstatná pro následný popis morfemické realizace valenčních doplnění slovesa. Další morfo-syntaktické kategorie jako determinace, rod, číslo a pravidla shody popisují všechny gramatiky a strukturní popisy MSA.⁷³

MSA je nominativně-akuzativním jazykem se systémem tří pádů: nominativem, genitivem a akuzativem. **Nominativ** (značím jako **1-**) je primárně pádem subjektu (a na něm závislém shodném přívlastku) slovesné i jmenné věty (viz dále). Dále je také pádem jmenného přísudku. **Genitiv** (**2-**) je pádem předložkovým a také pádem jmenné konstrukce neshodného přívlastku (tzv. genitivní spojení nebo také *status constructus*). **Akuzativ** (**4-**) je pádem objektovým, dále pádem řady typů adverbialíí a také doplňku.

Za účelem popisu slovesné valence v MSA a ve snaze určit pořadí výčtu valenčních doplnění slovesa je nezbytné zmínit některé základní otázky týkající se **větného slovosledu**. Vzhledem k tomu, že MSA značí pomocí koncovkové flexe pádové vztahy, obvykle se hovoří o tom, že „slovosled je v arabštině značně volný a skýtá dobré možnosti aktualizace jednotlivých větných členů.“ (Petráček, 1977: 165). V centru našeho zájmu však stojí především bezpříznakový slovosled, tj. **bezpříznakové aktuální členění**.⁷⁴

⁷² Výjimkou jsou některá stavová slovesa základní kmene trojkonsonantních sloves. Viz např. Dichyho (2007).

⁷³ Viz např. Rydingovou (2014; 2005), Badawihho et al. (2004), Beestona (2006), Buckleyho (2004) a Petráčka (1977).

⁷⁴ K problematice slovosledu viz např. Abdul-Raofa (1998), Agiuse (1991), Holese (2004: 250-259) a Rydingovou (2005: 66-72).

V MSA můžeme podle typu přísudku rozlišit dva druhy vět – větu jmennou a větu slovesnou. **Věta jmenná**, jež v přítomném čase obvykle neobsahuje sloveso, sestává v nejjednodušší podobě z determinovaného subjektu ve formě substantiva (prototypicky v nominativu) nebo zájmena a predikátové části tvořené substantivem, adjektivem (1), zájmenem nebo adverbialním výrazem v podobě adverbia nebo předložkové konstrukce (2). Pokud je třeba vyjádřit minulý nebo budoucí čas, je jmenná věta modifikována pomocí slovesa *kāna* „být“. Je-li v takovéto větě přísudková část obsazena jménem (a nikoli adverbium nebo předložkovou konstrukcí), pak nabývá formy akuzativu (3).⁷⁵

(1) *aṭ-ṭarīqu ṭawīlun*. (Rydingová: 2005: 59)

cesta.def.m.1- dlouhý.indef.m.1-

Cesta je dlouhá.

(2) *ḥayātī fi š-šīri*. (Badawi et al. 2004: 308)

život.def.f.1-můj v-poezii.def.f.2-

Můj život je v poezii.

(3) *kāna aṭ-ṭarīqu ṭawīlan*. (Rydingová: 2005: 63)

být.3.sg.m.perf. cesta.def.m.1- dlouhý.indef.m.4-

Cesta byla dlouhá.

Za **bezpříznakový slovosled** v oznamovací jednoduché **slovesné větě** lze považovat typ **VSO**.⁷⁶ Svědčí o tom i skutečnost, že „slovosled VSO je jediný přípustný v nejednoznačných kontextech.“ (Agius, 1991: 53). Vzhledem k již zmíněnému relativně volnému slovosledu je jinak možné zaznamenat i příznakové typy SVO, VOS a OVS.⁷⁷ Subjekt slovesné věty je prototypicky v nominativu, objekt se může morfematically realizovat buď akuzativem (zde užívám termín **akuzativní tranzitivita** (4)), nebo předložkou s následným substantivem v genitivu (zde hovořím o **předložkové tranzitivě** (5)).

(4) *šāḥadat-i l-mudunu iḍrāban wāsi'an*. (Rydingová, 2005: 66)

⁷⁵ Sponová funkce slovesa *kāna* bývá oprávněně zpochybňována. Predikace a tedy identita podmětu a přísudkové části je ve jmenné větě zřejmá i bez přítomnosti *kāna*, jež jmennou větu pouze aktualizuje z hlediska času a modality. K tématu viz např. Badawih et al. (2004: 400).

⁷⁶ Tendence k určitému posunu v MSA od VSO směrem k SVO, převažujícímu v arabských dialektech, zkoumal např. v egyptské tištěné produkci 70. let Parkinson (1981). Na základě jeho zjištění lze obecně konstatovat, že zmíněná tendence je do značné míry podmíněna stylovými faktory konkrétního typu diskurzu. K SVO spíše inklinují subjektivnější, emocionálnější a obecně méně formální styly.

⁷⁷ Otázka „relativně volného slovosledu“ však může být do určité míry zpochybněna. Např. Holes upozorňuje na to, že arabské písmo až na výjimky nezaznamenává krátké samohlásky na konci slov, které odrážejí mimo jiné také jmennou flexi (Holes, 2004: 250-251). Ani v běžném úzu výslovnosti MSA se krátké vokály na konci slov (zejména pak v pauze) de facto nevyslovují. Rozlišovací funkce pádových koncovek tak bývá relativizována.

zažit.3.f.sg.perf. města.def.f.pl.1- stávka.indef.m.sg.4- rozsáhlý.indef.m.sg.4- (VSO)

Města zažila rozsáhlou stávkou.

(5) *iltaqaytu bi-hi fi `l-mu`tamari.* (Hassanein et al., 2001: 381)

potkat.1.sg.perf. s-on.sg.m.2- v-konference.def.sg.m.2- (podmět nevyjádřen, tedy VO)

Potkal/-a jsem se s ním na té konferenci.

Holes zmiňuje, že VSO dominuje tam, kde je v narativním typu textu orientace na událost (slovesný děj je v tematické části), zatímco v textech, jež jsou orientovány výkladově, např. na výklad pojmů, popis entit apod., je tendence k SVO (v tematické části je známý determinovaný podmět), navíc obvykle s použitím slovesného imperfekta (Holes: 2004: 252-253). V některých specifických případech jako např. v novinových titulcích je slovosled SVO de facto uzuální (6).⁷⁸ Je třeba zmínit, že pro slovosled SVO platí jiná pravidla shody subjektu se slovesným přísudkem než u VSO.⁷⁹

(6) *Dāciš yašunnu huḡūman ʿanifan ʿalā Tall Tamr fi Sūriyā* (deník aš-Šarq al-`awsaṭ)

Dāciš.def.m.1- vést.3.m.sg.imperf útok.indef.m.sg.4- tvrdý.indef.m.sg.4- *proti-Tall-Tamr v-Sýrii* (SVO)

Dāciš⁸⁰ vede tvrdý útok proti (městu) Tall Tamr v Sýrii

Má-li sloveso dva objekty v akuzativu, pak v prototypickém případě přechází tzv. objekt nepřímý (Adresát) objektu přímému (Patient) (7).

(7) *`aṭaytu `l-binta `l-kitāba.* (Rydingová, 2005: 71)

dát.1.sg. dívka.def.f.sg.4- kniha.def.m.sg.4-

Dal/-a jsem té dívce tu knihu.

Pozice adverbialíí je obecně v slovesné větě poněkud volnější. Zejména příslovečná určení času a místa mohou stát kromě postobjektové pozice také na začátku věty před slovesem. Důležitým faktorem je u slovosledu obecně kromě aktuálního členění (determinované členy jakožto součást tématu předcházejí indeterminované) také prozodická délka daného větného členu, jež může ovlivnit posunutí kratších větných členů směrem k začátku věty.

⁷⁸ Podrobněji k tématu syntaxe novinových titulků viz studii Watsonové (1999).

⁷⁹ K pravidlům shody subjektu a slovesného přísudku podrobně viz např. Badawi et al. (2004: 352-359) Buckley (2004: 523-536) a Cantarino (I 1974: 83-97).

⁸⁰ „Dāciš“ je arabským akronymem užívaným pro organizaci Islámský stát v Iráku a Levantě (ISIL).

1.3. Shrnutí

V této úvodní kapitole jsem charakterizoval MSA, předmět zájmu této disertační práce, z historického a sociolingvistického hlediska, zejména pak v kontextu velmi komplexní diglosivní jazykové situace arabofonního světa, jež sama o sobě implikuje řadu metodologických problémů, jimž jazykovědné bádání musí čelit. Jedním z nich je také zmíněný deklarovaný „jednotný jazykový standard“ (*al-ʿarabīya ʿl-fuṣṣḥā*), který ve skutečnosti vykazuje řadu regionálních specifik, jež dosud nejsou dostatečně zmapovány.

Dále jsem podal přehled formálních a sémantických vztahů mezi slovesnými kmeny troj- a čtyřkonsonantních sloves. V arabštině (a v dalších semitských jazycích) je konsonantní kořen modifikován specifickou vokalicou sadou a dalšími derivačními prvky tak, že rezultat slovesné derivace může svou formou do určité míry pravidelně odrážet své sémantické a také syntaktické vlastnosti. U některých derivačních procesů lze předběžně konstatovat tendenci k nárůstu, či redukci valence rezultátu oproti valenci báze (výchozího slovesa). Nárůst počtu aktantů o jeden lze poměrně jednoznačně sledovat u kauzativity (II., IV.), faktitivity (II., IV.) a zřejmě i u deklarativně-estimativního typu derivace (II., X.). Redukci o jeden aktant je oproti tomu možné pozorovat u reflexivizace (V., VI., VII., VIII., X. a II. kmen čtyřkonsonantních sloves), reflexivizace s významem reciprocit (VI., VIII.) a pasivizace (V., VII., zřídka i VIII.). Poměrně obtížné je činit obecné závěry v případě časté derivace denominativní.

Aby byla základní charakteristika slovesného systému úplná, zmínil jsem se též o perfektu a imperfektu (tzv. sufigované a prefigované konjugaci), tzv. introflexním pasivu a verbo-nominálních derivátech (verbální substantivum a participia), jež funkčně zasahují jak do slovesné, tak nominální sféry.

Vzhledem k zamýšlenému popisu valence a stanovení posloupnosti valenčních doplnění ve valenčním slovníku jsem také musel učinit pár poznámek k slovosledu jmenné a slovesné věty. Za základní a tedy bezpříznakový je v MSA ve slovesné větě považován typ VSO.

2. Dosavadní zpracování valence v arabštině

2.0 Úvod

Tato kapitola shrnuje stav bádání v oblasti valence a příbuzných teoretických konceptů na jazykovém materiálu z MSA nebo KA. Kapitola je rozčleněna do dvou pododdílů: oddíl 2.1. předkládá nejzásadnější teoretické práce, jež se větší či menší měrou týkají popisu valence slovesa v arabštině; oddíl 2.2. pak shrnuje dosavadní snahy o tvorbu elektronických lexikálních databází a taxonomií, jež mají obvykle nějakou návaznost na dalšími projekty z oblasti počítačového zpracování arabštiny. Jednotlivé studie a projekty jsou řazeny chronologicky.

Stojí za zmínku, že také klasická arabská lingvistická tradice při popisu syntaktických struktur pracuje s kategoriemi, jež mohou v mnohém připomínat pojetí valence z pohledu závislostního přístupu v moderní lingvistice. Jak poukázal Owens (Owens, 2003), takovýto konceptuální izomorfismus lze vidět právě u popisu syntaktické funkce arabského slovesa (resp. slovesného predikátu), jež řídí ostatní na něm závislá doplnění ve větě (podmět, předměty a adverbialní doplnění) a určuje tak jejich koncovkovou flexi v souladu s typem jejich závislosti. Činitel slovesného děje (*fāʿil*) tak svou aktivitou přímo fyzicky působí na další entity/účastníky děje, které jsou dějem zasaženy (*mafāʿil*, sg. *mafʿūl*). Klíčovým se při tom jeví právě koncept tranzitivity (*taʿdiya*), zejména pak tranzitivity akuzativní (vedle možné, avšak často upozadované tranzitivity předložkové), u níž arabští gramatikové rozpracovali klasifikaci sloves podle množství objektů/doplnění (mono- až tritransitivní slovesa), jejichž akuzativní formu řídí.⁸¹

2.1. Teoretické studie

2.1.1. al-Saffar (1979)

Nejstarší dostupnou studii o sémantické valenci v KA představuje al-Saffar (1979).⁸² Ve své značně komplexní disertační práci zakotvil svůj popis syntaktických a sémantických vlastností slovesných i neslovesných predikátů v teoretickém přístupu *Case Grammar*.

⁸¹ Teoretický přístup arabských gramatiků k popisu syntaxe slovesné i jmenné věty zhodnocuje al-Saffar (1979: 49-58).

⁸² Tato disertační práce je k dispozici prezenčně v knihovně School of Oriental and African Studies (SOAS) Londýnské univerzity.

Teoreticky navazuje na práce Quirka et al. (1972), Chafeho (1970), Fillmora (1968; 1969; 1971) a zejména Cooka (1972).

Na sémantické rovině, tj. rovině hloubkových pádů (*deep cases/semantic roles*) vymezuje vedle volných adverbialních doplnění (*modal adverbial cases*) osm hloubkových pádů (al-Saffar, 1979: 64-68). Těmi jsou Agens (*Agent*), Objekt (*Object*), Nástroj (*Instrument*), Proživatel (*Experiencer*), Benefaktor (*Beneficiary*), lokativně-temporální Lokativ (*Location*), Výsledek⁸³ (*Goal*), Iniciátor (*Initiator*) a dějem Zasažený objekt (*Affected*). Vedle těchto rolí ještě stanovuje sémanticky neutrální pád (*Neutral*), jež přiřazuje části monovalentních slovesných predikátů a také všem jmenným predikátům tvořených adjektivem. V souladu s počtem jejich sémantických rolí rozděluje predikáty v KA na mono-, di- a trivalentní predikáty (*one-term/two-term/three-term predicates*), jejichž konkrétní sémantické role jsou definovány v pádovém rámci (*case frame*). Podle přítomnosti určité sémantické role v pádovém rámci sloves (a také neslovesných predikátů) al-Saffar vymezuje pět sémantických typů predikátů: prožitelské (s Proživatelem), benefaktivní (s Benefaktorem), prostorově-temporální (s Lokátorem), fyzické (se Zasaženým objektem) a existenciální (s Výsledkem).

V určitých případech dochází k diskrepanci mezi sémantickou rovinou a povrchovou reprezentací některé ze sémantických rolí. V těchto případech al-Saffar přebírá Cookovo pojetí tzv. neobsazené role (*vacant role*), koreferenční role (*coreferential role*) a lexikalizované role (*lexicalized role*).⁸⁴

Koncepce tzv. neobsazené role se týká situace, kdy sémanticky obligatorní a tedy na sémantické rovině přítomná role určitého predikátu (slovesa) postrádá svoji povrchovou reprezentaci. Jako příklad zde u dvou trivalentních benefaktivních sloves *ʾaḥalla* IV. „povolit někomu něco“ a *ḥarrama* „zakázat někomu něco“ (8) autor uvádí 275. verš 2. súry Koránu, kde v obou případech chybí povrchová reprezentace Benefaktora (tamtéž: 34).

(8) *wa-ʾaḥalla* ʾllāhu ʾl-bayʿa wa-ḥarrama ʾr-ribā

a Bůh povolil obchodování a zakázal lichvu

(pro obě slovesa totožný pádový rámec: Agens, Objekt, Benefaktor)⁸⁵

Koreferenčními rolemi se myslí případy, kdy jsou jedné povrchové reprezentaci přisuzovány dvě sémantické role zároveň. To se typicky týká např. pohybových sloves, jež

⁸³ V tomto a i dalších případech překládám ve snaze o maximální srozumitelnost název sémantické role spíše explikativně a nikoli doslovně.

⁸⁴ Srovnej obdobný přístup al-Qahtaniho (2.1.3.) a Abdul Raofa (2.1.4.)

⁸⁵ Tady lze bezpochyby hovořit o tzv. všeobecném aktantu, jímž se zde obecně myslí lidé, resp. muslimové. V FGP viz např. Panevová et al. (2014: 44).

v jedné povrchové reprezentaci kumulují zároveň roli Agentu a pohybujícího se Objektu (tamtéž: 35-36).

Za lexikalizované role jsou považovány případy, kdy „je jedna z rolí zahrnuta v lexikálním významu samotného slovesa.“ (tamtéž: 36). Pro ilustraci je možné uvést následující příklady (tamtéž: 37):

(9) *sāṭa`r-raḡulu ḥādimahu*

muž zbičoval svého sluhu

(pádový rámec: Agens, Zasažený objekt, Instrument; Instrument (*ṣawt* „bič“) je lexikalizován)

(10) *`anḡada`r-raḡulu*

Ten muž šel do Nadždu

(pádový rámec: Agens, Objekt, Lokativ; Agens koreferuje s Objektem a Lokativ (Nadžd) je lexikalizován, tj. obsažen v sémantice slovesa)

Nezanedbatelnou část své studie věnuje al-Saffar také sémantickým vztahům uvnitř arabského systému slovesné derivace. Snaží se postihnout pravidelné tendence v nárůstu a naopak redukci valence sloves důsledkem derivačních procesů v rámci systému arabských slovesných kmenů.⁸⁶ Také zkoumá vlastnosti slovesných kmenů a vztahy mezi nimi z hlediska sémantického aspektu (*Aktionsart*).⁸⁷

Pozoruhodné je v souvislosti s kauzativní derivací také zavedení sémantické role Iniciátora (*Initiator*), jíž umisťuje do pádového rámce (a často v koreferenci s další rolí) u odvozených kauzativních slovesných predikátů, u nichž předpokládá tzv. „rozdělení kauzativity“ (*split in causativity*) mezi dva participanty slovesného děje – jedním je Iniciátor a druhým Agens, který ovšem není iniciátorem děje (tamtéž: 398, pozn. 1.). Například v pádovém rámci slovesa *istaḡfara* X. „prosit někoho o odpuštění (aby odpustil)“ (11) al-Saffar identifikuje tři role: roli Iniciátora děje (1. os. sg.), jenž navíc implicitně koreferuje s Benefaktorem (mně má být odpuštěno), dále roli Agentu (Bůh, který má odpustit) a nakonec Objektu (hřích). (tamtéž: 399-400).

(11) *`astaḡfiru`llāha min ḡanbī*

⁸⁶ Problematiku sémantických vztahů při nárůstu a redukci valenčních doplnění vlivem derivace přehledně shrnuje také El-Ayoubi et al. (2010: 38-51) a také Kász (2015).

⁸⁷ Ke klasifikaci arabských sloves z hlediska sémantického aspektu (*Aktionsart*) viz studii McCaruse (1976) a také El-Ayoubi et al. (2010: 151-222). Viz také al-Qahtani v 2.1.3.

2.1.2. Saad (1982)

Další studii, jež pracuje s teoretickým přístupem *Case Grammar* při popisu sémantických a syntaktických struktur v KA a částečně i MSA, představuje Saad (1982). Teoreticky navazuje především na rané práce Fillmorovy (Fillmore 1968; 1969; 1971), jež však podrobuje kritice.

V oblasti popisu jazyka na sémantické rovině vymezuje celkem dvanáct pádových rolí (*case roles*). Saad také přijímá v této souvislosti poněkud kontroverzní Fillmorův předpoklad, že každá z rolí se s určitým predikátem může vyskytnout pouze jednou. Těmito rolemi jsou: Agens (*Agent*), Nástroj (*Instrument*), Paciens (*Patient*), cílový nebo polohu měnící Objekt (*Target*), Rozsah (*Range*), Zdroj (*Source*), směrově-časový Cíl/Výsledek slovesného děje (*Goal*), Místo (*Place*), Čas (*Time*), Způsob (*Manner*), Benefaktor (*Beneficiary*) a Komitativ (*Comitative*). Ze Saadovy studie je zřejmé, že oproti některým jiným teoretickým přístupům v rámci *Case Grammar* autor nepřipouští možnost kumulace více sémantických rolí pro jedno povrchové vyjádření.

Rozsáhlou kapitolu své studie věnuje Saad syntaktickým a sémantickým vlastnostem pasivních konstrukcí v arabštině (tamtéž: 31-64). Zde je veden snahou definovat sémantické vlastnosti sloves, jež tvoří a naopak netvoří pasivní diatetickou transformaci ve formě introflexního pasiva. Dochází k tomu, že nepasivizovatelná (*nonpassivizable*) jsou slovesa, jež mají v povrchovém subjektu sémantické role Agentu, Pacientu, nebo Objektu (*Target*), přičemž další sémantickou roli mohou mít jakoukoli. K nepasivizovatelným slovesům řadí Saad vedle slovesa *kāna* „být“ obecně celou skupinu sloves, jež arabská lingvistická tradice označuje za „defektní“ (*ʿafʿāl nāqiṣa*). Ta je možné považovat za zvláštní skupinu pomocných sloves.⁸⁹ Další, byť formálně tranzitivní, avšak přesto nepasivizovatelnou skupinou jsou slovesa typu *kallafa* II. „něco stát (někoho) nějakou sumu“ (12), v jejichž pádovém rámci Saad

⁸⁸ Al-Saffar považuje toto sloveso a jemu podobná v X. slovesném kmeni za konceptuálně komplexní v tom smyslu, že podle něj představují dvojúrovňovou podkladovou predikaci: Žádám, aby mi Bůh odpustil můj hřích (al-Saffar, 1979: 400).

⁸⁹ Mezi tzv. „defektní slovesa“ se řadí dvě skupiny sloves s obdobnými syntaktickými vlastnostmi, tzv. „sestry slovesa *kāna*“ (*kāna wa-`aḥawātuhā*) a „sestry slovesa *kāda*“ (*kāda wa-`aḥawātuhā*). Viz např. ad-Daḥdāḥa (2001: 239).

identifikuje roli Objektu (*Target*) reprezentovaného povrchovým subjektem a roli kvantitativního typu Rozsahu (*Range*) v pozici povrchového objektu (tamtéž: 45).⁹⁰

(12) *kallafa hādā `l-kitābu ḥamsa līrātin*⁹¹

tato kniha stojí pět lir/liber⁹²

Poslední a opět tranzitivní podskupinou nepasivizovatelných sloves jsou stavová slovesa typu *šābaha* III. „podobat se někomu/něčemu“ a *‘ādala* III. „rovnat se někomu/něčemu“. Těm Saad po jistých teoretických úvahách se zřejmými obtížemi přisuzuje roli Objektu (*Target*) v povrchovém subjektu a roli Výsledku slovesného děje (*Goal*) v povrchovém přímém předmětu v akuzativu (tamtéž: 48).

Pasivizovatelná (*passivizable*) slovesa pak autor klasifikuje do devíti formálně-sémantických tříd (tj. pro něž je typické sdílení určité sémantické role nebo formálního rysu (tamtéž: 49-59): 1) nástrojová slovesa (*implemental v.*) s potenciálním Nástrojem v pádovém rámci jako např. *ḍaraba* „uhodit“ nebo *qaṭa‘a* „uříznout“; 2) slovesa smyslového vnímání (*physical perception v.*) se směrovým Cílem (*Goal*) nebo Objektu (*Target*) jako *naẓara `ilā* „podívat se někam“ a *sami‘a* „slyšet“; 3) reciproční slovesa III. slovesného kmene (forma *Fā‘aLa*);⁹³ 4) rezultativní slovesa typu *banā* „postavit, vybudovat něco“ a *hadama* „zničit, zdemolovat něco“ s Agentem a Patientem; 5) emocionální a kognitivní slovesa typu *‘aḥabba* IV. „milovat“ a *‘arafa* „vědět, znát“ s Patientem v povrchovém subjektu a Objektu (*Target*) v předmětu; 6) slovesa přeměny (*transformation*) např. typu *‘ayyana* II. „jmenovat někoho někým“ s rolemi Agentu, Patientu a Výsledku; 7) slovesa získávání (*acquiring*) např. typu *ištarā* VIII. „koupit“ s Agentem a Objektu, nebo Patientem v pádovém rámci; 8) kauzativní slovesa převážně II. a IV. slovesného kmene; 9) tzv. slovesa jistoty a pochybnosti se třemi doplněními v akuzativu typu *ẓanna* „pokládat někoho/něco za nějaké“, jež Saad považuje za výsledek tzv. „nadzvednutí“ (*raising*) podřízené jmenné věty do nadřazené syntaktické struktury (tamtéž: 57-58).⁹⁴ Do poslední kategorie Saad shromáždil směsici některých dalších pasivizovatelných sloves.

⁹⁰ Dalšími slovesy jsou *wazana* „vážit nějakou váhu“, *dāma* „trvat nějakou dobu“, *‘alā* „zvedat se do nějaké výšky“ (Saad, 1982: 45).

⁹¹ Zvýraznil a transkripci upravil V. B.

⁹² Sloveso *kallafa* II. „stát (někoho) něco“ má ve skutečnosti v tomto významu ještě další fakultativní aktant představující osobu, kterou něco stojí nějakou sumu. V rámci FGP mu přisuzuji následující valenční rámec: **ACT ADDR (4-) PAT (4-)**.

⁹³ Inherentně reciproční jsou ve skutečnosti jen slovesa VI. kmene (částečně i VIII. kmene). Vlastnostem III. a VI. slovesného kmene zasvětil podrobnou studii Danks (2011).

⁹⁴ Český termín „nadzvednutí“ užívám v souladu s terminologií v Karlík et al. (2002: 278). Arabská lingvistická tradice nazývá tuto specifickou skupinu sloves termínem *‘af‘āl al-qulūb* „slovesa srdce“, protože „většinou

Část své monografie věnuje Saad sémantickým a syntaktickým vlastnostem kauzativních sloves a konstrukcí (tamtéž: 65-86), přičemž rozlišuje dva typy kauzativy: 1) „implicitní“ (*covert*) lexikalizovaná pomocí změny kmenového vokálu I. slovesného kmene (na typ *Fa^caLa*), nebo derivací II. či IV. slovesného kmene (*Fa^{cc}aLa/`aF^caLa*), v menší míře pak pomocí původně komitativní předložky *bi-* „s“ ve spojení s některými pohybovými slovesy; 2) dále kauzativita „explicitní“ (*overt*) perifrastická pomocí obecně kauzativních sloves (prototypicky s *š^cala* „způsobit, aby někdo něco udělal“).

Závěr práce Saad zasvěcuje vztahům tranzitivity/intranzitivity, kauzativy, reflexivity znovu v souvislosti s pasivizací. Na sémantické rovině pracuje s konceptuálními východisky převzatými z popisu ergativních jazyků, jež mu umožňují vytvořit spojnici mezi předmětem (a jeho sémantickou rolí) tranzitivních kauzativních sloves a podmětem (a jeho sémantickou rolí) intranzitivních reflexivních a tedy nepasivizovatelných sloves.

2.1.3. Al-Qahtani (2005 [1988])

Sémantické valenci sloves v MSA se ve své publikované disertační práci z roku 1988 věnuje al-Qahtani (2005 [1988]). Svůj teoretický přístup opírá o pojetí Case Grammar, jak jej systematizoval Cook (1979). Kromě teoretické studie al-Qahtani též zpracoval pádové rámce pro dvě stě v MSA frekventovaných sloves.⁹⁵

Al-Qahtani aplikoval na arabštinu původně pro angličtinu vypracovaný Cookův maticový model pádových rámců (*Matrix of case frames*) (Viz Tabulku 1.). Slovesa jsou kategorizována podle sémantického aspektu do tří základních sémantických typů: stavová (*state verbs*), procesuální (*process v.*) a činnostní (*action v.*). Cook postuloval pět tzv. propozičních pádových rolí, které jsou vyžadovány sémantickou valencí daného slovesa. Jsou jimi Agens (*Agent - A*), Proživatel (*Experiencer - E*), Benefaktor (*Benefactive - B*), Objekt (*Object - O*) a lokativně-temporální Lokativ (*Locative - L*). Mimo propoziční pádové role rozlišuje tzv. role modální (Čas, Nástroj, Způsob, Příčina, Účel, Výsledek, vnější Lokativ, vnější Benefaktor), jež naopak sémantickou valencí určitého slovesa vyžadovány nejsou. Dále platí, že pádový rámec slovesa sestává z jedné, dvou nebo tří pádových rolí. Zatímco Objekt je obligatorním pádem pro každý rámec, role Proživatele, Benefaktora a lokativně-temporálního Lokativu se vzájemně vylučují. Pouze Objekt může být obsažen v nějakém rámci dvakrát.

vyjadřují pochybnosti a jistotu spojenou se srdcem“. (ad-Daḥḍāḥ, 2001: 231). K jejich syntaktickým vlastnostem blíže např. El-Ayoubi et al. (2010: 407-410), Badawi et al. (2004: 378-380) a Cantarino (III. 1975b: 72-73).

⁹⁵ Týž autor také publikoval arabsko-anglický slovník sloves (al-Qahtani, 2003), jenž sice v teoretickém úvodu obsahuje některé pasáže z jeho disertace, samotná slovníková část však představuje klasický dvojjazyčný slovník bez pádových rámců pro zachycení sémantické valence.

Z Cookova pojetí je zřejmé, že příslušné sémantické role uděluje konkrétním povrchovým realizacím valenčních doplnění sloveso (*verb-based approach*). V souladu s přítomností určité hloubkové role Cook dále klasifikoval slovesa na základní (pouze s Objektem), prožívateľská (s Prožívatelem), benefaktivní (s Benefaktorem) a lokativně-temporální (s Lokativem). Celkovou teoretickou koncepcí dobře ilustruje tzv. revidovaný maticový model pádových rámců.

Verb types	Basic verbs	Experiential verbs	Benefactive verbs	Locative verbs
1. State	Os ⁹⁶ <i>be tall</i> Os, Os <i>be + N</i>	E, Os <i>like</i> Os, E <i>be boring</i>	B, Os <i>have</i> Os, B <i>belong to</i>	Os, L <i>be in</i> L, Os <i>contain</i>
2. Process	O <i>die</i> O, O <i>become</i>	E, O <i>enjoy</i> O, E <i>amuse</i>	B, O <i>acquire</i> O, B ...	O, L <i>move</i> (intrans.) L, O <i>leak</i>
3. Action	A, O <i>kill</i> A, O, O <i>elect</i>	A, E, O <i>say</i> A, O, E <i>amuse</i>	A, B, O <i>give</i> A, O, B <i>blame</i>	A, O, L <i>put</i> A, L, O <i>fill</i>

Tabulka 1. Revidovaný maticový model pádových rámců (Cook, 1989: 197).

Al-Qahtani také přebírá koncept tzv. skrytých rolí (*covert case roles*). Jedná se o případy, kdy na sémantické rovině přítomné roli neodpovídá žádná povrchová reprezentace. Skryté role mohou být skryty buď částečně (*partially covert*), nebo zcela (*totally covert*). Částečně skryté role jsou povrchově vypustitelné. Zde se zřejmě jedná o případy, kdy je reprezentace nějaké role povrchově vypuštěna v důsledku znalosti kontextu promluvy (kontextová elipsa) nebo se jedná o všeobecně dovoditelnou skutečnost, vyplývající ze znalosti reálného světa (všeobecný aktant).

(13) *qāla Zaydun maqūlatahu* (al-Qahtani, 2005 [1988]: 178)⁹⁷

Zajd řekl svou řeč

(pádový rámec *qāla* „řící“: Agens, Proživatel, Objekt; Proživatel je na povrchu vypuštěn)

Zcela skryté role, ač u daného slovesa sémanticky obligatorní, nemají oproti předchozímu typu svou povrchovou reprezentaci. Mohou být koreferenční (*coreferential*),

⁹⁶ Zkratka Os označuje Objekt u stavových sloves. Pořadí rolí v daném rámci naznačuje preferenci pro realizaci povrchového subjektu.

⁹⁷ Grafická úprava a přizpůsobení notace příkladů V. B.

nebo lexikalizované (*lexicalized*).⁹⁸ Koreferenčními rolemi (*coreferential roles*) jsou myšleny případy, kdy jsou jedné povrchové reprezentaci přiřazeny dvě sémantické role zároveň (14).

(14) *darasa Zaydun al-kitāba* (tamtéž: 169)

Zajd studoval knihu

(pádový rámec *darasa* „studovat“: Agens, Prožívateľ, Objekt; Prožívateľ koreferuje s Agentem)

Lexikalizované role jsou takové, které jsou inkorporovány v sémantice povrchové formy slovesa (15). I když se povrchová reprezentace této role obvykle na povrchu neobjeví (ovšem není vyloučena), v pádovém rámci musí být zachycena.

(15) *amila Zaydun* (tamtéž: 176)

Zajd pracoval

(pádový rámec *amila* „pracovat“: Agens, Objekt; Objekt je lexikalizován)

2.1.4. Abdul-Raof (1998)

Vymezení, vztah a součinnost kategorií subjektu, tématu a agentu, náležejících do různých oblastí popisu jazyka, tj. syntaxe, pragmatiky a sémantiky, v MSA zkoumá Abdul-Raof (1998).⁹⁹ Přínosem této studie je především jednoznačné odlišení těchto kategorií od různě pojímaných a často nevhodně usouvztažňovaných konceptů z tradiční arabské lingvistiky, zejména kategorie *mubtada`* (dosl. počátek) a *fā`il* (dosl. činitel, agens). Autor se nejprve věnuje jednotlivým kategoriím samostatně a na základě tohoto teoretického vymezení posléze zkoumá všechny tyto kategorie ve vzájemné interakci.

V oblasti sémantického popisu se autor opírá o přístupy *Case Grammar*, zejména pak o přístup Cooka (1979). Pokouší se stanovit kritéria pro to, kdy je možné některou nominální skupinu klasifikovat jako povrchovou reprezentaci hloubkového pádu Agentu (*Agent*). Základním předpokladem je sémantická charakteristika slovesného predikátu v součinnosti s inherentními sémantickými vlastnostmi dané nominální skupiny. Abdul-Raof tedy kombinuje jak přístup, kdy v centru propozice stojí sloveso, které uděluje sémantické role svým argumentům na straně jedné (*verb-based approach*), tak přístup, kdy sémantické vlastnosti konkrétní lexikální realizace slovesného argumentu mají rozhodující vliv na stanovení sémantické role tohoto argumentu (*noun-based approach*). Agens, jenž se

⁹⁸ Srovnej obdobné pojetí u al-Saffara (viz 2.1.1) a Abdul-Raofa (viz 2.1.4.).

⁹⁹ Abdul-Raof (2006a) představuje souhrn zmíněné části autorovy monografie. Tentýž autor také nastiňuje v dalším encyklopedickém hesle základní přístupy *Case Grammar* k sémantické valenci slovesa (Abdul-Raof, 2006b).

prototypicky povrchově realizuje jako syntaktický subjekt činnostního slovesa, musí mít následující charakteristiku: lidská bytost, živá, aktivně působící, mající kontrolu nad danou činností, jež je důsledkem její volní aktivity. Pokud některý z těchto předpokladů není splněn, lze v daném případě takovýto subjekt považovat za povrchovou reprezentaci sémantické role Nástroje (*Instrumental*), Prožívatele (*Experiencer*), Benefaktora (*Benefactive*) nebo hloubkového Objektu (*Object*). Abdul-Raof také zkoumá sémantické vlastnosti jednotlivých slovesných kmenů od trojkonsonantních kořenů z hlediska agentivity subjektu (Abdul-Raof: 166-171). Dochází k závěru, že kromě denominativního kmene IX., stavových sloves základního kmene typu *FacuLa* a většiny sloves VII. kmene,¹⁰⁰ jsou všechny slovesné kmeny potenciálně agentivní.

V návaznosti zejména na Cookovu verzi Case Grammar (Cook, 1979) Abdul-Raof připouští kumulaci dvou sémantických rolí (*coreferential case roles*), jež odpovídají jedné povrchové reprezentaci.¹⁰¹ Takto může např. jedna nominální skupina v subjektu slovesa reprezentovat kromě role Agenta ještě implicitně další sémantickou roli (Abdul-Raof, 1998: 171-173).

(16) *sāra* *Zaydun* *ilā* *l-madrasatī*¹⁰²

Zajd šel do školy

(Zajd – Agens a zároveň pohybující se Objekt)

(17) *ʿaṭat* *Hindun* *Maryama* *kitāban*

Hind dala Marjam knihu

(Hind – Agens a zároveň Zdroj (*Source*))

(18) *yataʿallamu* *Zaydun* *as-siyāqata*

Zajd se učí řídit

(Zajd – Agens a zároveň Proživatel)¹⁰³

2.1.5. Maalej (2009)

Základní úvod do teorie slovesné valence v arabštině se pokouší přinést v encyklopedickém hesle Maalej (2009).

¹⁰⁰ Výjimkou v VII. slovesném kmeni je např. pohybové sloveso *inṭalaqa* VII. „vyrazit někam“, jehož Agens by zřejmě ve zmíněném pojetí *Case Grammar* koreferoval také se sémantickou rolí hloubkového Objektu. Agens je totiž u pohybového slovesa zároveň pohybujícím se objektem.

¹⁰¹ Tento přístup přijímá v jisté formě také al-Saffar (1979) a al-Qahtani (2005 [1988]) – viz oddíly 2.1.1. a 2.1.3.

¹⁰² Grafická úprava a přizpůsobení notace příkladů V. B.

¹⁰³ Grafická úprava a přizpůsobení notace příkladů V. B.

Autor dává koncept valence do souvislosti s tranzitivitou, jež je hojně pojednávána také v klasické arabské lingvistické tradici, z níž také autor opakovaně cituje. Intransitivní slovesa (ar. *lāzim* nebo *ǧayr muta^caddin*) jsou taková, která nemají objekt a naopak, mají jen subjekt. Slovesa tranzitivní (ar. *muta^caddin*) jsou oproti tomu ta, jež jsou rozvíjena kromě podmětu jedním až třemi objekty v akuzativu (tamtéž: 624). Maleej tedy zjevně přistupuje k valenci značně syntakticky na základě povrchové reprezentace valenčních doplnění a zcela opomíjí možnost realizace valenčního doplnění předložkovou vazbou. To ovšem znamená omezení se na pouhou přímou tranzitivitu, což představuje zřejmé okleštění konceptu valence. Maleej následně popisuje jednotlivé typy sloves s různým počtem doplnění (1 až 4) od sloves intransitivních (valence 1 s valenčním doplněním v subjektu), přes divalentní a trivalentní slovesa s doplněním v subjektu a s dvěma předměty v akuzativu. Poslední, zdánlivě tetravalentní kategorie pak představuje skupinu sloves s doplněním v podmětu a třemi doplněními v akuzativu (19). Jedná se o několik sloves, jež jsou sice oblíbeným tématem klasických gramatických pojednání o KA, v MSA však, zdá se, již stojí na okraji systému.¹⁰⁴

(19) *`anba tu*[1. os. sg.] *Zayd-an*[4-] *Ḥālīd-an*[4-] *muqīm-an*[4-]¹⁰⁵
oznámil jsem Zajdovi, že Chálid je zůstávající [= zůstává] (tamtéž: 626)

2.1.6. El-Ayoubi et. al (2010)

Dosud zřejmě nejkomplexnější systematický popis sémantických a syntaktických vlastností slovesa v MSA představuje druhý díl *Syntax der Arabischen Schriftsprache der Gegenwart* od El-Ayoubiho et. al (2010). Valenci (*verbale Valenz*) a obecně syntagmatice plnovýznamových sloves je zasvěcena především pátá kapitola (tamtéž: 362-446). Autoři monografie svůj popis valence neukotvili v žádném konkrétním teoretickém rámci jako většina v této kapitole zmíněných badatelů. Při svém popisu proto také využívají relativně obecného pojmového aparátu spíše z pojmosloví syntaxe než sémantiky. Tato práce je obecně více deskriptivní než analytická.

¹⁰⁴ O tom, že se v případě těchto sloves jedná v MSA o marginální jev, svědčí i fakt, že autoři dosud zřejmě nejpodrobnější gramatiky nemohli doložit žádný korpusový příklad z moderního jazyka (Badawi et al., 2004: 380). U takovýchto vazeb se čtyřmi akuzativy by šlo hovořit o jevu nazývaném v transformační generativní gramatice jako tzv. „nadzvednutí“ (*raising*), kdy je v tomto případě podmět i jmenný predikát podřízené věty „nadzvednut“ do nadřazené větné struktury s přiřazením akuzativních pádových koncovek. Tato skupina sloves se v tradiční arabské gramatice označuje jako *`aḥwāt `arā* (sestry slovesa „ukázat“). Řadí se sem slovesa *`aḥbara* IV. „oznámit“, *`arā* IV. „ukázat“, *`alama* IV. „dát vědět“, *`anba`a* IV. „oznámit“, *ḥaddaṭa* II. „sdělit“, *ḥabbara* II. „informovat“, *nabba`a* II. „informovat“ (ad-Daḥdāḥ, 2001: 233-234).

¹⁰⁵ Zvýraznění a notace příkladu V. B.

U slovesné valence jsou rozlišeny obligatorní a fakultativní doplnění slovesa – tzv. aktanty (*Aktanten*).¹⁰⁶ Obligatorní aktanty (*obligatorische Aktanten*) jsou taková doplnění, která jsou lexikálním významem slovesa vyžadována. Je-li obligatorní aktant ve výpovědi vynechán, sdělení je agramatické (kromě specifických případů – viz dále). Fakultativní aktanty (*fakultative Aktanten*) jsou oproti tomu doplnění, jež dané sloveso mohou rozvíjet, jeho sémantika je však nevyžaduje. Daný typ a počet aktantů je pak pro každé sloveso individuální.

Pokud jde o sémantiku slovesných doplnění na pozici povrchového subjektu a objektů, tak autoři rozlišují činitele (*Agens* – Ag), jež je typickým subjektem činnostních sloves, dále dějem přímo zasažený objekt, případně procesem dotčený subjekt procesuálních sloves (*Patient* – Pa) a konečně nepřímý objekt (*Partizipant* – Pz), jež představuje účastníka slovesného děje nebo dějem nějak dotčený další objekt (tamtéž: 362-364). Pro ilustraci lze uvést několik příkladů (tamtéž: 364):

- monovalentní (tj. intranzitivní) činnostní sloveso *iğtama^{ca}* VIII. „shromáždit se, sejít se“ s Agentem v pozici podmětu

(20) *iğtama^{ca} ʔ-tullābu*
studenti (Ag) se shromáždili¹⁰⁷

- monovalentní procesuální sloveso *dāba* „roztát“ s Patientem v pozici podmětu

(21) *yaḍūbu ʔ-talǧu*
sníh (Pa) taje

- divalentní (tj. tranzitivní) činnostní sloveso *raḥḥaba* II. „uvítat“ s Agentem v podmětu a Patientem v povrchovém předmětu po předložce *bi-*

(22) *yuraḥḥibu ʔ-l-wazīru bi-ʔ-l-ḥāḍirīna*
ministr (Ag) vítá přítomné (Pa)

- trivalentní činnostní sloveso *ʔaṭā* IV. „dát“ s Agentem v nevyjádřeném podmětu a s přímým předmětem (*Patient*) v akuzativu a nepřímým předmětem (*Partizipant*) po předložce *li-*

(23) *ʔaṭaytu ʔ-tuffāḥata li-ʔ-l-waladi*
dal jsem (1. os. sg. – Ag) to jablko (Pa) tomu chlapci (Pz)

¹⁰⁶ Z textu, zdá se, vyplývá, že autoři s pojmem „Aktant“ pracují v obecném smyslu jakéhokoli slovesného doplnění, tedy rozdílně než v běžně užívaném Tesnièreově smyslu, kdy termín aktant (fr. *actant*) označuje pouze vnitřní participanty slovesného děje (syntaktický subjekt a objekty) oproti adverbialním doplněním (fr. *circonstants*), která vyjadřují okolnosti slovesného děje. Viz Tesnière (1969).

¹⁰⁷ Transliteraci a formát tohoto a následujících příkladů upravil V. B.

Valenční doplnění na pozici subjektu a objektů dávají autoři do souvislosti s kategoriemi slovesné tranzitivity a intranzitivity. Rozlišují dva rovnocenné a pouze z hlediska morfematické realizace odlišné typy tranzitivity v arabštině: 1) tranzitivitu akuzativní (*akkusativische Transitivität*) realizovanou morfémem akuzativu, 2) tranzitivitu předložkovou (*präpositionale Transitivität*).¹⁰⁸

Autoři také zkoumají případy, kdy lze povrchovou reprezentaci obligatorního doplnění vypustit. To je možné, jde-li o všeobecný aktant, kontextovou elipsu nebo v případě, že několik koordinovaných slovesných predikátů sdílí jeden povrchový objekt (24) (tamtéž: 399):

(24) `ammā `l-`āna fa-wizāratu š-šu`ūni `l-`iġtimā`iyati tursilu mūfadan rasmīyan `anhā li-
yurāqiba wa-yurāġi`a wa-yuḥāsiba `akbara `l-`asātidati fī `r-rawābiṭi `awi `l-ġam`iyāti `l-
masmūḥi bihā

a teď posílá ministerstvo sociálních věcí svého oficiálního zmocněnce, aby dohlédl, prověřil a vypořádal se s nejvýznamnějšími profesory v povolených sdruženích a spolcích

V rámci oddílu o možnosti povrchové realizace objektového slovesného doplnění vedlejší větou autoři pojednávají také o případech vazebného doplňku (tzv. *objektbezogene Prädikament*), jenž je součástí valence některých sloves ze sémantické třídy smyslového vnímání a duševní aktivity. Slovesné konstrukce s tímto typem doplňku autoři analyzují jako predikáty s asyndeticky připojenou podřízenou jmennou nebo slovesnou větou v podkladové konstrukci.¹⁰⁹ Sloveso *ra`ā* „vidět“ ze sémantické třídy sloves smyslového vnímání může mít valenční doplněk povrchově obsazen jménem v akuzativu nebo asyndeticky připojeným finitním tvarem slovesa. Podkladovou konstrukcí podřízené věty je v následujícím příkladu slovesná věta (tamtéž: 400):

(25) ***ra`aytu: aṭ-ṭiflatu tabkī** (viděl jsem: ta holčička pláče)¹¹⁰

⇒ **ra`aytu aṭ-ṭiflata tabkī** (viděl jsem tu holčičku plakat)

Sloveso *zanna* „domnívat se, myslet si“ ze sémantické třídy sloves duševní aktivity může mít svůj valenční doplněk opět ve formě jména nebo finitního slovesného tvaru. V následujícím příkladu je podkladovou podřízenou větou věta jmenná s participiem ve

¹⁰⁸ Zde stojí za to připomenout, že substantivum má v arabštině po všech předložkách (jednoslovných i víceslovných) bez výjimky formu genitivu.

¹⁰⁹ Zde lze opět hovořit o tzv. „nadzvednutí“ (*raising*) – viz 2.1.2. a 2.1.5. O této tématice v MSA z pohledu relační gramatiky (*Relational Grammar*) pojednává Salih (1984: 123-166).

¹¹⁰ Formát tohoto a následujícího příkladu převzat z originálu – dvojtečka naznačuje předpokládaný syntaktický šev mezi nadřízenou a podřízenou větnou strukturou. Úprava transkripce, zvýraznění a podtržení provedl V. B.

jmenném přísudku – předmět i aktivní participium v doplňku mají formu akuzativu (26) (tamtéž: 400):

(26) *`*azunnu*: `aṭ-ṭiflatu *nā`imatun* (domnívám se: ta holčička je spící (=spí))
⇒ `*azunnu* ṭ-ṭiflata *nā`imatan* (tu holčičku pokládám za spící)

Další část práce pojednává o formě a sémantice obvykle spíše fakultativních volných adverbialních doplnění slovesa. Zvláštní pozornost je věnována užití formy akuzativu, jenž vykazuje vysokou míru polysémie. Kromě své typické funkce značení předmětu po přímo (akuzativně) tranzitivních slovesech totiž může v arabštině sloužit k vyjádření doplňku a časových, měrových, lokativních, důvodových, účelových, zřetelových a způsobových určení.

2.2. Lexikální databáze a taxonomie

2.2.1. Arabic PropBank a Quranic Arabic Propbank

Cílem projektu Arabic PropBank (Palmer et al., 2008; Zaghouni et al., 2010) je vytvořit třetí, sémantickou rovinu anotace arabského anotovaného korpusu publicistických textů MSA Penn Arabic Treebank, jenž se sestává ze dvou anotačních rovin – roviny morfologické a roviny bezprostředně-složkové syntaxe.¹¹¹ Metodologie projektu Arabic Propbank vychází z původní, anglické verze PropBanku (Palmer et al., 2005).¹¹² Účelem anotace je mimo jiné vytvořit tréninková data pro různé počítačové procesy včetně automatického přiřazování sémantických rolí (*semantic role labeling*).

Anotace buduje na dosavadní syntaktické rovině arabského treebanku, kterou rozvíjí identifikací jednotlivých argumentů a případně volně rozvíjejících adjunktů u jednotlivých slovesných propozic. Tento proces probíhá tak, že před započítím anotace jsou na základě vzorku korpusových dat vytvořeny propoziční (valenční) rámce (*framesets*) pro všechny lexikální jednotky v treebanku zachycených slovesných lexémů. On-line databáze těchto rámců (*framesets*) pak tvoří svého druhu elektronický valenční slovník (viz Obr. 2).¹¹³

¹¹¹ Aktuální status projektu Arabic PropBank je zveřejňován na jeho webových stránkách. Viz <http://verbs.colorado.edu/propbank/>.

¹¹² <http://verbs.colorado.edu/~mpalmer/projects/ace.html>.

¹¹³ <http://verbs.colorado.edu/propbank/framesets-arabic/>.

Predicate: *baHav-a*

Roleset id: 01 , to discuss

Arg0: *the discusser*
Arg1: *thing being discussed*
Arg2: *additional participants*

Frame:

وبحث معه في عدد من المواضيع السياسية وموقف لبنان من التطورات الإقليمية الراهنة

Arg0 : *
Gloss: he
Arg2 : معه
Gloss: with him
Arg1 : في عدد من المواضيع السياسية وموقف لبنان من التطورات الإقليمية الراهنة
Gloss: a number of political issues and Lebanon's position towards current regional developments

Roleset id: 02 , to search

Arg0: *searcher*
Arg1: *thing searched for*
Argm: *location*

Frame:

وهي تبحث عن مشتبه فيهما آخرين

Arg0 : *T*-2 > هي
Gloss: she/they
Arg1: عن مشتبه فيهما آخرين
Gloss: for two other suspects

Obrázek 2. Ukázka z lexikálních dat Arabic PropBank.¹¹⁴ Slovesný lexém *baḥaṭa* obsahuje dvě lexikální jednotky s vlastním propozičním rámcem (*frameset*) a příkladem z dat Pen Arabic Treebanku s anglickými glosy.

Jednotlivé argumenty (valenční doplnění) daného slovesa jsou označeny obecnými značkami Arg0 až Arg4. Těm je pak přiřazena individuální slovní charakteristika, jež vystihuje sémantiku konkrétních argumentů daného slovesa (tzv. *roleset*). To tedy znamená, že zvolený formalismus nevyužívá nějaké předem definované a početně omezené sady sémantických rolí. Značka Arg0 slouží k označení typického agentu slovesa (obvyklého subjektu povrchové struktury), zatímco značka Arg1 je vyhrazena vedle prototypického patientu tranzitivního

¹¹⁴ <http://verbs.colorado.edu/propbank/framesets-arabic/baHav-a-v.html> [navštíveno 31. 1. 2015]. Příklad upravil V. B.

slovesa (*Patient/Theme*) také případům, kde povrchový subjekt daného slovesa vykazuje „patientní“ (a tedy neagentní) rysy. Mimo zmíněné číslované a pro danou propozici centrální argumenty Arg0-Arg4 je rozlišeno také 19 adverbálních doplňení (*adjunctive arguments*). Předdefinované slovesné rámce jsou následně využity anotátory jako vzor pro anotaci korpusových výskytů, případně jsou dále zpřesňovány.

Anotace rámců slovesných predikátů byla v pozdější fázi projektu rozšířena také o valenci adjektiv (tedy i aktivních a pasivních participií) a podstatných jmen slovesných.¹¹⁵ Také se plánuje větší propracování složených predikátů (*light verbs*) a víceslovných lexikálních jednotek (Hwang et al., 2010).

Z téže metodologie jako Arabic PropBank vychází také projekt Quranic Arabic Propbank (Zaghouani et al., 2012). Jeho cílem je zpracování sémantické roviny anotace k textu Koránu na základě syntaktické roviny, jež je součástí anotovaného korpusu The Quranic Arabic Corpus (Dukes a Buckwalter, 2010).¹¹⁶ Zpracování slovesných propozic a doplňení stávajících slovesných rámců z textu Koránu, který obsahuje celkem 1 466 slovesných lexémů s 19 356 textovými výskytů (tokeny), má obohatit dosavadní zdrojové zázemí projektu Arabic PropBank o další specifickou jazykovou vrstvu. Dosud však nebyla publikována žádná data.

2.2.2. Quranic FrameNet

Projekt Quranic Framenet (Sharaf a Atwell, 2009), zakotvený v metodologii původní anglické verze projektu FrameNet (Ruppenhofer et al., 2010),¹¹⁷ si klade za cíl vytvořit lexikální databázi sémantických valenčních rámců (*frame semantics*) všech sloves obsažených v textu Koránu, svatém písmu islámu. Projekt je úzce spjat s celou skupinou iniciativ v oblasti počítačového zpracování koránského textu, The Quranic Arabic Corpus, realizovaných na Leedské univerzitě.¹¹⁸

Projekt Quranic FrameNet deklaruje následující metodologický postup: nejprve jsou shromážděny všechny výskytů sloves v koránském textu i s jejich kontextem, následně jsou

¹¹⁵ Aktuální počet zpracovaných lexémů viz <http://verbs.colorado.edu/propbank/propbank-status-ar.html>. K 31. 1. 2015 bylo zpracováno 6 584 sloves, 2 796 adjektiv a 1 563 verbálních substantiv.

¹¹⁶ Ke Quranic Arabic Corpus viz také 2.2.3.

¹¹⁷ <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/>. Kromě původní anglické verze FrameNet dnes existují nebo jsou průběžně budovány obdobné databáze také pro čínštinu, japonštinu, němčinu, brazilskou portugalštinu, španělštinu, švédštinu a další jazyky.

¹¹⁸ <http://corpus.quran.com/>. Tento korpus je budován jako open-source, všechna data jsou tedy volně přístupná a využitelná k dalším experimentům v oblasti zpracování přirozených jazyků (NLP). Korpus je v současnosti plně morfologicky označován, syntaktická analýza je prozatím jen částečná. Pro popis syntaxe autoři zvolili jistý typ závislostního přístupu, který využívá konceptů a terminologie z arabské lingvistické tradice. Kromě korpusu samotného nabízí stránka projektu řadu dalších on-line nástrojů a zdrojů – např. slovník s konkordancí a frekvenčními statistikami, sémantickou ontologii zásadních pojmů v Koránu a srovnání jeho sedmi různých anglických překladů.

slovesa analyzována z hlediska formy a roztríděna do příslušných derivačních tříd (tj. slovesných kmenů), dále je nalezena odpovídající lexikální jednotka v anglické verzi FrameNetu a dané lexikální jednotce je přiřazen její sémantický rámeček. V nejednoznačných případech je provedeno několik paralelních překladů dané arabské lexikální jednotky. Při analýze jsou konzultovány i některé výklady ke koránskému textu (*tafsīr*) a také klasická lexikografická díla. Pokud nelze lexikální jednotky z obou jazyků vhodně spárovat, vytvoří se nový rámeček (tzv. *proto-frame*).

Jak lze očekávat u takového typu textu, Korán obsahuje řadu figurativních a idiomatičtějších užití sloves. Pokud tvoří sloveso součást víceslovných idiomů, celá takováto kolokace je považována za jednu lexikální jednotku a je jí přiřazen příslušný rámeček v souladu s významem celku. V případě figurativního užití slovesa (např. formou metafor) jsou přiřazeny rámečky jak základnímu (doslovnému) významu, tak významu figurativnímu.¹¹⁹

Mimo přiřazování rámečků ke všem slovesným výskytům by měla být provedena také úplná anotace druhé kapitoly Koránu, tj. Súry krávy (*Sūrat al-baqara*), a to obdobně jako u anglické verze FrameNetu na třech anotačních úrovních: úrovni sémantických participantů (*Frame Element Layer*), úrovni syntaktických funkcí (subj, obj, atd. – *Grammatical Function Layer*) a úrovni frázové struktury (NP, PP, atd. – *Phrase Type Layer*).

Výsledek anotace rámečků by měl být v budoucnu přístupný on-line v obdobné formě jako je anglický FrameNet. Takováto on-line aplikace by měla také umožňovat efektivní způsob dotazování a vyhledávání, jako je tomu právě u FrameNetu. Dosud však nebyla publikována žádná data.

2.2.3. Arabic Verbnet

Projekt Arabic Verbnet (Mousser, 2010; 2011) má za cíl vytvořit elektronickou taxonomii sloves MSA podle formátu lexikální databáze anglických sloves VerbNet (Schuler, 2005).¹²⁰ Jejím teoretickým východiskem je sémanticko-syntaktická klasifikace sloves, kterou pro angličtinu zpracovala Levinová (1993). Aktuální verze projektu Arabic Verbnet je přístupná k vyhledávání on-line.¹²¹

¹¹⁹ Slovesné idiomy v textu Koránu lexikograficky zpracoval Mir (1989).

¹²⁰ <http://verbs.colorado.edu/verb-index/index.php>

¹²¹ http://ling.uni-konstanz.de/pages/home/mousser/files/Arabic_verbnet.php. Aktuální stav projektu k 31. 1. 2015 je následující: zpracováno 7748 sloves zařazených do 336 slovesných tříd a 231 podtříd s 1399 valenčními rámečky.

THEMROLES	
■ AGENT	[+ANIMATE]
■ LOCATION	[]
■ THEME	[]

FRAMES	
V NP PP.THEME NP.LOCATION	
EXAMPLE	"فَتَّسَ الصَّايِبُ عَنِ الْمُسْتَنَدَاتِ فِي الْجَزَائَةِ."
SYNTAX	V AGENT {عَنِ} THEME PREP<+LOC> LOCATION
SEMANTIC	SEARCH(DURING(E), AGENT, LOCATION, THEME)
V NP PP.LOCATION PP.THEME	
EXAMPLE	"فَتَّسَ الصَّايِبُ فِي الْجَزَائَةِ عَنِ الْمُسْتَنَدَاتِ."
SYNTAX	V AGENT PREP<+LOC> LOCATION {عَنِ} THEME
SEMANTIC	SEARCH(DURING(E), AGENT, LOCATION, THEME)
NP V PP.LOCATION	
EXAMPLE	"فَتَّسَ الصَّايِبُ فِي كُلِّ مَكَانٍ."
SYNTAX	V AGENT PREP<+LOC> LOCATION
SEMANTIC	SEARCH(DURING(E), AGENT, LOCATION, ?THEME)
V NP PP.THEME	
EXAMPLE	"فَتَّسَ الصَّايِبُ عَنِ الْمُسْتَنَدَاتِ."
SYNTAX	V AGENT PREP<+LOC> LOCATION
SEMANTIC	SEARCH(DURING(E), AGENT, LOCATION, ?THEME)

SUBCLASSES	
FAT~A\$A-1.1	

Obrázek 3. Ukázka slovesné třídy *fat~a\$a-1* reprezentované prototypickým slovesem *fattaša* 'an II. „hledat“ z on-line rozhraní Arabic Verbnet.¹²² Slovesům dané třídy jsou přisouzeny tři sémantické role – *Agent* (životný), *Location* a *Theme*. Slovesná třída obsahuje také jednu podtřidu (*subclass*) označenou jako *fat~a\$a-1.1*.

Postup při tvorbě databáze je takový, že slovesa z jednotlivých slovesných tříd VerbNetu jsou překládána do arabštiny a dále po konzultaci s různými lexikografickými zdroji (včetně KA) zapojena do sémanticko-syntaktické taxonomie sloves podle vztahu synonymie, hyponymie, hyperonymie apod. V případě potřeby jsou dále rozšířeny vlastnosti dané slovesné třídy nebo jsou modifikovány její další podtřídy. V potaz jsou brány i pro konkrétní jazyk specifické alternace při povrchové realizaci sémantických rolí.

¹²² [http://ling.uni-konstanz.de/pages/home/mousser/files/Arabic_verbnet.php?classname=fat~a\\$a-1](http://ling.uni-konstanz.de/pages/home/mousser/files/Arabic_verbnet.php?classname=fat~a$a-1)

Po zadání dotazu na nějaké konkrétní sloveso (jeho lemma) v on-line rozhraní projektu je tazatel odkázán na určitou sémanticko-syntaktickou třídu či podtřídu, v níž se dané sloveso nachází. Otázka polysémie je vyřešena tím, že daný slovesný lexém je provázán s několika různými slovesnými třídami, jež jsou ve výsledku vyhledávání nabídnuty. Každá slovesná třída, jež je reprezentována jedním prototypickým slovesem, obsahuje seznam relevantních sloves a případné odkazy na další podtřídy. Zmíněný seznam sloves dané třídy (nebo podtřídy) poskytuje informaci o základních morfologických vlastnostech každého slovesa – konsonantní kořen, tvar verbálního substantiva a aktivního participia. Valenční a syntaktické vlastnosti dané třídy jsou ilustrovány na příkladech s prototypickým slovesem, pro které je definován seznam sémantických rolí (*thematic roles* – celkem 23) typu *Agent*, *Patient*, *Theme* apod., jež mohou být ještě dále specifikovány atributy jako konkrétní, abstraktní, životný, místo, stav atd. Příklady také podávají informaci o povrchové realizaci slovesného doplnění (NP, PP, substantivní vztahná věta, obsahová věta vedlejší aj.) a o možných diatetických a slovosledných alternacích daného slovesa. Sémantická charakteristika včetně aspektuálních vlastností prototypického slovesa je popsána pomocí jisté formy kompozicionální sémantiky.

Velmi zajímavým prvkem Arabic Verbnetu je provázání některých slovesných tříd pomocí odkazů na tzv. sourozenecké třídy (*sibling classes*). Ty naznačují, nikoli však hierarchicky, značně pravidelné morfologické (derivační) vztahy mezi příslušníky jednotlivých slovesných tříd (Mousser, 2011).

2.3. Shrnutí

V této kapitole jsem se pokusil podat stručný přehled o stavu bádání v oblasti popisu valence v MSA a KA.

Oddíl 2.1. shrnuje hlavní témata nejvýznamnějších teoretických prací, jež se začaly objevovat od konce 70. let minulého století. Je zřejmé, že vědecké zkoumání západní lingvistiky v oblasti valence v arabštině bylo po dlouhou dobu relativně na okraji zájmu. Z předcházejícího přehledu se jasně ukazuje, že značná část badatelů (al-Saffar, 1979; Saad, 1982; al-Qahtani 2005 [1988]; Abdul-Raof, 1998) si zvolila jako své teoretické východisko tu či onu formu přístupu k sémantické valenci, jak byla rozpracována různými autory v rámci *Case Grammar*. Na právě tuto volbu teoretického přístupu možná může mít vliv i fakt, že tyto studie pocházejí z anglosaského prostředí. Metodologicky poněkud odlišná deskriptivní práce El-Ayoubiho et al. (El-Ayoubi et al., 2010) oproti tomu nebuduje na žádném konkrétním teoretickém přístupu. O další relevantní odborné literatuře týkající se arabštiny, jež pracuje

s významovou rovinou jazyka a jejím vztahem k povrchovým strukturám spíše sekundárně, nepojednávám samostatně, nýbrž ji cituji v průběhu této disertační práce.

Tématice valence v MSA a v menší míře také KA se dostává větší pozornosti až v posledním desetiletí, a to v souvislosti s potřebami a zároveň možnostmi počítačnické a korpusové lingvistiky. Oddíl 2.2. se zaměřuje na nejdůležitější projekty z posledních let, jež si kladou za cíl tvorbu elektronických databází (Arabic PropBank, Quranic Arabic PropBank, Quranic Arabic FrameNet) či hierarchicky strukturovaných slovesných taxonomií (Arabic Verbnet). Tyto projekty, jež obvykle metodologicky navazují na obdobné projekty původně zaměřené na angličtinu, jsou tvořeny za účelem následného využití v oblasti počítačového zpracování jazyka.

3. Valence ve Funkčním generativním popisu

3.0. Úvod

Tato metodologická kapitola je úvodem do valenční složky Funkčního generativního popisu (dále FGP), jenž představuje teoretické východisko pro popis valence v MSA v předkládané práci. Oddíl 3.1. předkládá základní charakteristiku konceptuálních východisek FGP. Oddíl 3.2. se pak již konkrétně věnuje valenční složce FGP a její terminologii. Oddíl 3.3. podává stručnou charakteristiku dvou českých valenčních slovníků, VALLEXu a PDT-Vallexu, jež slouží jako inspirace a metodologické zázemí pro tvorbu valenčního slovníku sloves v MSA. Oba valenční slovníky češtiny byly budovány na základě teoretického rámce FGP.

3.1. Funkční generativní popis

Funkční generativní popis (FGP) je teoretický rámec popisu jazyka, který v oblasti syntaxe uplatňuje závislostní verbocentrický přístup. Tento teoretický rámec je kontinuálně rozvíjen od 60. let minulého století zejména na češtině (ale také na angličtině) především P. Sgallem a jeho spolupracovníky na Univerzitě Karlově (např. Sgall, 1967; Sgall, Hajičová a Panevová, 1986; Hajičová, Panevová a Sgall, 2002: 83-112, 123-130). FGP slouží zejména v posledních dvou desetiletích jako teoretické východisko pro množství projektů z oblasti počítačové a korpusové lingvistiky. Než se zaměřím přímo na valenční komponent FGP, primárně to předmět zájmu této disertační práce, dovoluji si stručně zmínit některé podstatné rysy tohoto teoretického přístupu.

FGP navazuje na funkční přístup Pražské školy vzhledem k jejímu požadavku uplatnění ověřitelných (tj. testovatelných) kritérií, jež umožní při lingvistickém zkoumání rozlišit jazykové jevy mezi sebou navzájem a také odlišit jevy jazykové od mimojazykových (Hajičová, Panevová a Sgall, 2002: 83). Dále FGP přijímá za své Chomského generativismem zavedené přísné metodologické požadavky, které mají umožnit adekvátní formální popis jazyka. FGP člení popis vztahu mezi jazykovým výrazem a jazykovým (tj. jazykově strukturovaným) významem do pěti hierarchicky uspořádaných **rovin jazykového systému** (stratifikační přístup), jejichž jednotky (elementární i komplexní) jsou mezi sousední nižší a vyšší rovinou popisu ve vztahu formy a funkce. Ve směru od výrazu k významu jsou to tedy **roviny fonetická, fonologická, morfeomatická, povrchově syntaktická a tektogramatická** (tj. rovina jazykového významu). Pro popis valence je pro nás důležitá především rovina

tektogramatická, dále rovina povrchové syntaxe a z důvodu nutnosti specifikovat formu povrchové realizace valenčních doplnění také rovina morfemická. Právě na tyto roviny se primárně zaměříme.

Elementárními jednotkami morfemické roviny jsou **sémata** (sg. séma) vyjadřující distinktivní morfemické kategorie. Komplexní jednotky této roviny jsou dvojího druhu – **morfémy** a **formémy**. Na rovině povrchově syntaktické představují elementární jednotky **tagmémy** (de facto tradiční větné členy),¹²³ jež vytvářejí komplexní jednotky – **syntagmémy** (věty). Reprezentace věty na povrchově syntaktické rovině má podobu závislostního grafu (stromu). Za elementární jednotky tektogramatické roviny (TR), tj. roviny jazykového významu neboli roviny významové (hloubkové) stavby věty (Panevová et al., 2014: 26-31) jsou považovány **sémantémy**. Komplexními jednotkami TR roviny jsou pak **propozice**, které odpovídají povrchově syntaktické větě (syntagmému). Jsou rozlišeny tři typy sémantémů. **Funktory** označují syntakticko-sémantický typ závislostního vztahu (hloubkové větné členy). Na rovině povrchové syntaxe funktořům odpovídají větné členy (tagmémy). **Lexikální sémantémy** reprezentují lexikální obsazení členu TR roviny autosémantickým slovním druhem (slovesem, substantivem, adjektivem a adverbium). **Gramatémy** jsou pak sémantémy, jež zaznamenávají některé především gramatické (morfologické) a sémantické hodnoty (např. rod, číslo, vid, čas, modalita). Propozice je na TR reprezentována **závislostním grafem** (stromem) s kořenem a uzly, kdy do každého uzlu vede právě jedna hrana.¹²⁴

3.2. Valence sloves ve Funkčním generativním popisu

Valenční teorii v rámci FGP od 70. let minulého století soustavně rozpracovávala především Panevová (Panevová, 1974; 1975; 1980; 1994; 2003; Lopatková a Panevová, 2006). Z těchto studií a případně z dalších v textu odkazovaných a citovaných prací čerpám v tomto souhrnu valenční teorie FGP.

Valence je v FGP pojímána jako sémanticko-syntaktická vlastnost autosémantických lexikálních jednotek, již diktuje samotný jazykový systém. Ten určuje specifický počet a typ doplnění, která musejí nebo mohou vstupovat do vztahu závislosti na dané lexikální jednotce. Valence tak není odvoditelná pomocí gramatických pravidel, je dána lexikální charakteristikou příslušné lexikální jednotky.

¹²³ V této práci budu při popisu povrchových struktur používat dobře zavedený termín *větný člen* a *věta*, a nikoli *tagmém* a *syntagmém*.

¹²⁴ Není účelem této přehledové kapitoly podrobně popsat problematiku reprezentace věty na TR. Podrobněji viz např. Panevovou et al. (2014) a zejména pak anotační manuál k Pražskému závislostnímu korpusu (PDT) od Mikulové et al. (2005).

Ve valenční teorii v rámci FGP byla kromě valence slovesa větší či menší měrou rozpracována také **valence substantiv, adjektiv a adverbii**. Tu ovšem vzhledem k zaměření této práce na slovesnou valenci vědomě ponechávám stranou.¹²⁵

Již bylo řečeno, že FGP zaujímá verbocentrický přístup, kdy sloveso, resp. slovesný predikát, je považován za centrum propozice. A právě **valence slovesa** je v porovnání s valencí ostatních autosémantických slovních druhů zdaleka nejbohatší.

U slovesa byly na TR stanoveny dva typy slovesných doplňení – **aktanty** a **volná doplňení**. V případě **aktantů** (participanty nebo vnitřní doplňení) se jedná o rekční, na povrchové syntaktické rovině prototypicky subjektivě-objektová doplňení slovesa. Jako aktant bylo klasifikováno pět slovesných doplňení, jimiž jsou **Aktor** (ACT), **Patiens** (PAT), **Adresát** (ADDR), **Efekt** (EFF) a **Původ** (ORIG).¹²⁶ Repertoár aktantů byl určen na základě předpokladu, že se jedná o doplňení, která mohou určité sloveso (resp. slovesnou lexikální jednotku) rozvíjet pouze jednou¹²⁷ a navíc mohou rozvíjet jen omezený počet sloves, jež lze stanovit výčtem. Podívejme se na základní sémanticko-syntaktickou charakteristiku jednotlivých aktantů (podle Mikulová et al., 2005; Panevová et al., 2014: 46-50):

Aktor (ACTor): primárně první aktant slovesa (viz dále) – prototypicky povrchový subjekt, zpravidla odpovídá sémantické (kognitivní) roli personálního i nepersonálního původce děje (agens), nositeli děje nebo vlastnosti, prožívateli nebo posesorovi vlastnictvímu i přicházejícímu o vlastnictví.

(27) *Její manžel^{ACT} tam však pracuje dál.* ⇒ pers. původce (Mikulová et al., 2005: 438)

(28) *Ten román^{ACT} mě oslovil.* ⇒ impers. původce (tamtéž)

(29) *Sklo^{ACT} zůstává nalepené na fólii.* ⇒ nositel děje/stavu (tamtéž)

(30) *Karoserie^{ACT} je z plechu.* ⇒ nositel vlastnosti (tamtéž)

(31) *Českým skokanům^{ACT} se dařilo dobře.* ⇒ prožívatel (tamtéž: 439)

(32) *Bolí mě^{ACT} hlava.* ⇒ prožívatel v dativu (Panevová et al., 2014: 47)

(33) *Příte^{ACT} má nové auto.* ⇒ vlastnický posesor (Mikulová et al., 2005: 439)

¹²⁵ K základnímu přehledu neslovesné valence v pojetí FGP viz (Panevová et al., 2014: 90-99), kde jsou k nalezení též odkazy na další relevantní literaturu. O valenci zmíněných slovních druhů též pojednává anotační manuál k tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu (Mikulová et al., 2005: 123-148).

¹²⁶ Názvy doplňení uvádím oproti běžné praxi s velkým počátečním písmenem z pragmatických důvodů, abych mohl jednoduše odlišit název konkrétního doplňení (funktoru) od neutrálního neterminologického užití daného slova.

¹²⁷ Kromě případů několikanásobného rozvití typu koordinace a apozice.

(34) *To naše dítě^{ACT} zase ztratilo klíče.* ⇒ negativní posesor

Patiens (PATiens): primárně druhý aktant slovesa (viz dále) – prototypicky povrchový přímý předmět, který zahrnuje široké spektrum sémantických (kognitivních) rolí: předmět dějem zasažený, výsledek děje, přemět dějem zlikvidovaný, cíl děje, stimul, téma komunikace a další.

(35) *Zatloukl hřebík^{PAT}.* ⇒ zasažený předmět

(36) *Hrobník vykopal hrob^{PAT}.* ⇒ výsledek děje (Panevová et al., 2014: 47)

(37) *Snědl polévku^{PAT}.* ⇒ předmět dějem zlikvidovaný (Mikulová et al., 2005: 441)

(38) *Hledal houby^{PAT}.* ⇒ cíl zaměření děje (tamtéž)

(39) *Bál se termínu odevzdání disertace^{PAT}.* ⇒ stimul

(40) *Student mluvil s učitelem o stáži v zahraničí^{PAT}.* ⇒ téma komunikace (Panevová et al., 2014: 46)

Adresát (ADDRessee): u nejméně tříaktantových sloves tento aktant odpovídá sémantické (kognitivní) roli typicky životného příjemce děje v kladném (41) i záporném smyslu (42) – prototypický povrchový nepřímý předmět.

(41) *Dal dítěti^{ADDR} hračku.* (Mikulová et al., 2005: 450)

(42) *Ukradl cizinci^{ADDR} peněženku.* (tamtéž)

(43) *Soudce obvinil svědka^{ADDR} z křivé přísahy.* (Panevová et al., 2014: 48)

Efekt (EFFect): u nejméně tříaktantových sloves odpovídá tento aktant druhému věcnému (neživotnému) předmětu, výsledku děje, povrchovému vazebnému (valenčnímu) doplňku, také diktum sloves komunikace, mentální aktivity a smyslového vnímání.

(44) *Vyměnili garsoniéru za dvoupokojový byt^{EFF}.* ⇒ druhý věcný předmět (Panevová et al., 2014: 49)

(45) *Zvýšili počet voličů z 50% na 75 procent^{EFF}.* ⇒ výsledek děje (Mikulová et al., 2005: 447)

(46) *Považoval Pavla za odborníka^{EFF}.* ⇒ valenční doplněk objektový (tamtéž)

(47) *O svých rodičích nám neříkal pravdu^{EFF}.* ⇒ diktum slovesa mluvení (Panevová et al., 2014: 49)

(48) *O tom nevím nic^{EFF}.* ⇒ se slovesem mentální aktivity (Mikulová et al., 2005: 448)

(49) *Slyšel Karla zpívat^{EFF} ⇒ se slovesem smyslového vnímání (VALLEX)*

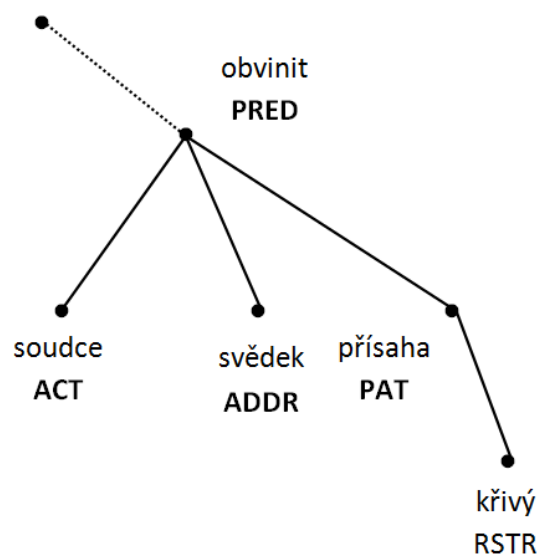
Původ (ORIGIn): u nejméně tříaktantových sloves odpovídá sémantické (kognitivní) roli původu v nejobecnějším smyslu – materiál, výchozí okolnost nebo stav, původního vlastníka nebo zdroj.

(50) *Uvařila polévku z masa^{ORIG}. ⇒ materiál (Mikulová et al., 2005: 452)*

(51) *Zdražili vstupenky z 500^{ORIG} na 550 Kč. ⇒ výchozí stav (tamtéž: 453)*

(52) *Získal od nich^{ORIG} auto. ⇒ původní vlastník (PDT-Vallex)*

(53) *Slyšel o neštěstí od učitele^{ORIG}. ⇒ zdroj (Mikulová et al., 2005: 452)*

Soudce obvinil svědka z křivé přísahy.

Obrázek 4. Zjednodušená podoba tektogrammatického stromu příkladu (43) s valenčními aktanty ACT, ADDR a PAT. Funktor RSTR (ReSTRiscitve) označuje pro substantivum nevalenční restriktivní přívlastek.

Volná doplnění (adverbiální doplnění, adjunkty) oproti aktantům mohou rozvíjet dané sloveso více než jedenkrát a mohou rozvíjet s určitými obsahovými omezeními každé sloveso. U volných doplnění byla rozlišena na základě jejich sémantiky celá řada typů jako např. doplnění časová, lokální a směrová, kauzální, způsobová a další. Pro ilustraci je možno uvést několik příkladů s různými typy volných doplnění:

(54) *V neděli^{TWHEN} začnou prázdniny. ⇒ s doplněním času (Panevová et al., 2014: 54)*

(55) *Za dveřmi^{LOC} někdo stojí. ⇒ s doplněním místa (tamtéž: 58)*

(56) *Vrátil se domů^{DIR3}.* ⇒ s doplněním směru někam (tamtéž: 61)

(57) *To stát na sebe nevezme ze dvou důvodů^{CAUS}* ⇒ s doplněním příčiny (tamtéž: 63)

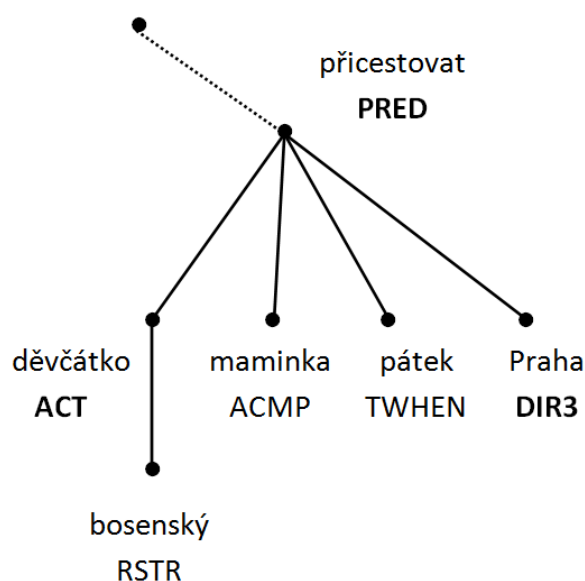
(58) *Domek byl zastaven už dříve ke krytí půjčky^{AIM}* ⇒ s doplněním účelu (Mikulová et al., 2005: 488)

(59) *Pracuje pomalou^{MANN}.* ⇒ s doplněním způsobu (tamtéž: 517)

(60) *Bylo nutné postupovat metodou pokusu a omylu^{MEANS}.* ⇒ s doplněním prostředku (Panevová et al., 2014: 72)

(61) *Bosenské děvčátko s maminkou^{ACMP} přicestovalo v pátek do Prahy.* ⇒ s doplněním doprovodu (tamtéž: 73)

(62) *Ve vztahu k majetku^{REG} se chovají jinak.* ⇒ s doplněním zřetele (Mikulová et al., 2005: 524)

Bosenské děvčátko s maminkou přicestovalo v pátek do Prahy.

Obrázek 5. Zjednodušená podoba tektogramatického stromu příkladu (61). Obligatorní valenční doplnění jsou zvýrazněna tučně.

Na tomto místě je třeba zdůraznit, že přístup FGP v souladu s tradicí strukturní lingvistiky důsledně rozlišuje mezi jazykovým významem a kognitivním obsahem.¹²⁸ To má své důsledky při **určování typu aktantů**, kde jsou aplikována jak syntaktická, tak sémantická

¹²⁸ Ke vztahu jazykového významu a kognitivního obsahu viz např. velmi podnětnou stať Panevové (Panevová, 2010).

kritéria. FGP při popisu valenčních doplnění zaujímá určitou střední pozici mezi syntaktickým přístupem Tesnièreovým na jedné straně (Tesnière, 1969) a mezi sémantickými přístupy k valenci (zejména raným Fillmorem v rámci *Case Grammar*) na straně druhé, kde jsou slovesným doplněním přiřazovány sémantické role (navíc značně subjektivně vymezené) bez ohledu na jejich povrchovou realizaci.¹²⁹ Tím, jak se zdá, vzniká jisté riziko, že takovéto sémantické přístupy mohou sklouzávat spíše k popisu mimojazykové roviny (roviny kognitivního obsahu) než roviny jazykového významu (v FGP rovina tektogrammatická), která již určitým způsobem kognitivní obsah jazykově strukturuje. V FGP jsou aktanty ACT a PAT, které jinak mají též svou sémantickou charakteristiku (prototypicky odpovídají určitým kognitivním rolím – viz výše), přidělovány slovesným doplněním na základě primárně syntaktických kritérií v případě, že se jedná o jedno- nebo dvouaktantová slovesa. U jednoaktantového slovesa je jeho jediný aktant (prototypicky korespondující s povrchovým subjektem) určen jako ACT bez ohledu na to, jaké sémantické (kognitivní) roli u daného slovesa odpovídá (viz dále tzv. posouvání kognitivních rolí). Pokud je sloveso dvouaktantové, jeho dvěma aktantům (prototypicky povrchový subjekt a objekt) je automaticky přidělen ACT a PAT. Teprve když má sloveso tři a více aktantů, při jejich určování se zohledňují sémantická kritéria, resp. jsou brány v úvahu konkrétní kognitivní role, jimž jednotlivé aktanty odpovídají. Popsaná strategie určení prvních dvou aktantů jako ACT a PAT vychází z předpokladu (v návaznosti na Tesnière (1969)), že u jedno- a dvouaktantových sloves jazykový systém daného jazyka strukturuje první dva aktanty bez ohledu na jejich sémantiku (aktuální kognitivní roli) prototypicky do pozice povrchového subjektu a objektu, přičemž jejich sémantická interpretace vyplývá z příslušného slovesa a lexikálního obsazení daného aktantu/aktantů.

S nastíněným určováním typu aktantů pak bezprostředně souvisí princip tzv. **posouvání kognitivních rolí** (Panevová, 1974: 29-31; 1980: 44-46), který naznačuje preferenci při obsazování prvního a druhého aktantu (ACT a PAT) kognitivním obsahem odpovídajícím původně sémantické charakteristice jiného aktantu (viz Obrázek č. 3). Nemá-li dané sloveso aktant, jenž by odpovídal sémantické charakteristice ACT, pak se do pozice ACT posune aktant, který svou sémantikou odpovídá PAT:

(63) PAT → ACT: *Knih*a vyšla (Panevová, 1980: 45)

¹²⁹ Přístup FGP k určování aktantů Panevová konfrontuje právě s Tesnièreovými a Fillmoreovými východisky (Panevová, 1974: 29-31; 1980: 44-46) a také dalšími přístupy zejména při obhajobě pojetí aktantu ACT v FGP (táž, 1994: 235-238) a Sgall et al. (1986: 115-126).

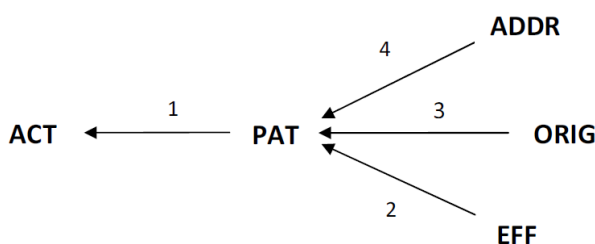
Pokud dané sloveso nemá aktant korespondující se sémantickým vymezením PAT, do jeho pozice se posouvá aktant, který svou sémantikou odpovídá EFF, ORIG, nebo ADDR v uvedeném pořadí preference:

(64) EFF → PAT: *Udělal* z *Jana*^{ORIG} *předsedu*^{PAT} (tamtéž)

(65) ORIG → PAT: *jmenovat se* *po někom*^{PAT}; *zůstat z něčeho*^{PAT} (tamtéž)

(66) ADDR → PAT: *oslovit někoho*^{PAT}; *rozumět někomu*^{PAT}; *sloužit někomu*^{PAT} (tamtéž)

U volných doplnění a též tzv. kvazivalenčních doplnění (viz dále) k výše zmíněnému posouvání kognitivních rolí nedochází.

Obrázek 6. Posouvání kognitivních rolí při obsazování pozice aktantů ACT a PAT – preference obsazování pozic je naznačena čísly (drobně upraveno podle Panevové (1980: 45)).

Oba typy doplnění, tj. aktanty a volná doplnění, mohou být pro dané sloveso buď sémanticky **obligatorní**, nebo **fakultativní**. Obligatorní doplnění jsou taková, bez nichž věta s daným slovesným predikátem vyznívá agramaticky. Ta jsou nutně přítomna na TR a jsou obligatorní ve všech výskytech daného slovesa, přestože na povrchové rovině za určitých specifických okolností být přítomna nemusejí (viz dále). Fakultativní doplnění oproti tomu nemusejí být u daného slovesa přítomna ani na TR. Soubor obligatorních a fakultativních aktantů a obligatorních volných doplnění tvoří **valenční rámec** určitého slovesa, resp. určité slovesné lexikální jednotky.

Vzhledem k tomu, že se v FGP obecně klade velký důraz na testovatelná kritéria pro zkoumání jazykových jevů, byl rozpracován tzv. **dialogový test** (např. Panevová, 1974: 16-19; 1980: 29-32; Sgal, Hajičová, Panevová, 1986: 109-110), který slouží k stanovení obligatornosti, nebo fakultativnosti doplnění, jež je nepřítomno (je vypuštěno) na povrchové rovině. Dialogový test spočívá v dotazování po povrchově vypuštěném doplnění s předpokladem, že dotazovaný na otázku tázajícího po obligatorním doplnění nemůže

odpovědět „nevím“, aniž by porušil zásady smysluplného dialogu.¹³⁰ Podívejme se např. na ukázkou dialogového testu s užitím slovesa „koupit“ (Mikulová et al., 2005: 91):

- (A): „Když to viděl, koupil to.“
(B): „Kdo?“ „Komu?“ „Od koho?“
(A): *„Nevím.“ „Nevím.“ „Nevím.“

Odpověď mluvčího (A) „nevím“ na otázku tazatele (B) po osobě, která provedla koupi (tj. ACT), nemůže být smysluplnou (zde se pravděpodobně jedná o tzv. nevyjádřený podmět známý z kontextu komunikační situace). Ptá-li se však tazatel (B) po osobě, které byla ona věc zakoupena (tj. volné doplnění BENefaktor) nebo po osobě, od níž byla věc zakoupena (tj. ORIG), odpověď „nevím“ mluvčího (A) je oprávněná a smysluplná. To tedy znamená, že zatímco aktant ACT je obligatorní, aktant ORIG a volné doplnění BEN jsou pro lexikální jednotku „koupit“ doplnění fakultativní.

Další ukázkou takového dialogového testu může být příklad s užitím pohybového slovesa „přijet“ (Panevová et al., 2014: 43):

- (A): „Kamarádi právě přijeli.“
(B): „Kam?“ „Odkud?“
(A): *„Nevím.“ „Nevím.“

Po dotázání se tazatelem (B) na směrové doplnění „kam“ (tj. DIR3) po slovese „přijet“ nemůže mluvčí (A) odpovědět „nevím“, aniž by tím porušil zásady smysluplného dialogu. Povrchová vypustitelnost daného doplnění totiž předpokládá u mluvčího (A) při použití tohoto slovesa z reálné situace vyplývající znalost destinace příjezdu přátel, jež může být v dané situaci totožná např. s místem pobytu mluvčího (A). Odpověď „nevím“ v případě dotazu tazatele (B) po směru, odkud kamarádi přijeli (DIR1), může být oproti tomu u mluvčího (A) oprávněná a smysluplnost dialogu tak není nijak narušena. Z řečeného tedy vyplývá, že směrové doplnění „kam“ (DIR3) je v případě užití slovesa „přijet“ obligatorní, zatímco směrové doplnění „odkud“ (DIR1) je pouze fakultativní.

Kromě systémové vypustitelnosti povrchové reprezentace valenčního doplnění (tzv. **systémová elipsa**), jež má u některých konkrétních sloves uzuální charakter, jako např.

¹³⁰ „Dialogový test je založen na rozdílu mezi otázkami po něčem, co má být mluvčímu známo, protože to vyplývá z významu užitého slovesa, a mezi otázkami po doplňující informaci, která ve významu užitého slovesa nutně obsažena není.“ (Mikulová et al., 2005: 91).

vypustitelnost obligatorního směrového doplnění DIR3 u výše zmíněného slovesa „přijet“,¹³¹ může valenční doplnění v povrchové struktuře věty chybět, jde-li o tzv. **všeobecný**, nebo nějaký blíže **nespecifikovaný aktant** (zejména ACT nebo PAT), případně jedná-li se o povrchově vypuštěné, avšak gramaticky koreferující doplnění po slovesech kontroly a také o doplnění účastníků se recipročních konstrukcí (Panevová, 1980: 35-41; Panevová et al., 2014: 44, 151-154; Mikulová et al., 2005: 151-156, 412-417). Valenční doplnění může být na povrchu vypuštěno také v důsledku tzv. **aktuální elipsy**, kdy je takto elidovaný valenční člen dovoditelný z kontextu textu/diskurzu.

(67) *Do této buhty se dává sůl* (Mikulová et al., 2005: 415)

(všeobecný aktant je interpretován jako ACT v této deagentní konstrukci s reflexivním pasivem)

(68) *Psali to v novinách* (tamtéž)

(ACT je blíže nespecifikovaný)

(69) *Náš chlapec už čte.* (Panevová, 1980: 36)

(všeobecný PAT ve větě s posibilitivní modalitou)

(70) *Umožňuje nám například stanovit příznivější ceny pro domácí klienty.* (Panevová et al., 2014: 154)

(= *umožňuje nám – my stanovujeme* ⇒ ACT infinitivního tvaru slovesa „stanovit“, jenž nemá povrchové vyjádření, koreferuje s ADDR slovesa kontroly „umožnit“)

(71) *Otec a matka se každý večer hádají* (Mikulová, 2005: 415)

(= *Otec.ACT s matkou.ADDR se každý večer hádají* – v příkladové větě je reciproční užití slovesa „hádat se“ a ADDR je užit v koordinaci s ACT v povrchovém subjektu)

(72) *Zabalil prodavač už tu knihu? Zabalil.* (Tamtéž: 414)

(v druhé větě je povrchově elidovaný PAT v důsledku aktuální elipsy)

V pozdější verzi FGP byl vedle aktantů a volných doplnění stanoven ještě třetí, jistý přechodový typ mezi oběma typy doplnění – tzv. **kvazivalenční doplnění** (Panevová, 2003; Lopatková a Panevová, 2006; Panevová et al., 2014: 50-54). Jedná se o čtyři doplnění, a to **Překážku** (OBSTacle), **Mediátor** (MEDiator), **Záměr** (INTTent) a **Rozdíl** (DIFference). Podívejme se na některé příklady:

¹³¹ K slovesům s možností povrchového vypuštění jinak obligatorního volného doplnění patří např. také „přiblížit se“, „vejít“ s vypuštěním DIR3, dále „odejít“ a „vrátit se“ s vypuštěním DIR1 (Panevová, 1974: 18).

(73) *Růženka se píchla o trn*^{OBST}. (Panevová et al., 2014: 51)

(74) *Když jsem odcházel, zatahal mě souseď za rukáv*^{MED}. (tamtéž: 52)

(75) *Jan se šel koupat*^{INTT}. (tamtéž: 53)

(76) *Inflace se zvýšila proti roku 2000 o několik procent*^{DIFF}. (tamtéž)

S aktanty je spojuje to, že mají rekční povahu (tj. jejich forma je vynucena řídicí lexikální jednotkou), mohou rozvíjet jen omezenou třídu řídicích lexikálních jednotek a vyskytují se u svého řídicího členu pouze jednou. S volnými doplněními je oproti tomu poji to, že jsou sémanticky homogenní (to o aktantech obvykle neplatí), dále nepodléhají tzv. posouvání kognitivních rolí a také jsou jako volná doplnění převážně fakultativní (tamtéž: 50-51). Výčet kvazivalenčních doplnění má také své místo ve valenčním rámci příslušné lexikální jednotky (viz Tabulku 2.).

	Obligatorní	Fakultativní
Aktanty	+	+
Kvazivalenční doplnění	+	+
Volná doplnění	+	-

Tabulka 2. Účast slovesných doplnění na valenčním rámci (Panevová et al., 2014: 42).

3.3. Valenční slovníky češtiny v FGP

Pro češtinu v současné době existuje několik tištěných i elektronických valenčních slovníků. Z těch tištěných je to slovník *Slovesa pro praxi* (Svozilová et al. (1997)). Z elektronických byly vytvořeny slovníky *BRIEF* (Pala a Ševeček, 1997), *VerbaLex* (Hlaváčková, 2008) a *Český syntaktický lexikon* (Skoumalová, 2001). Posledně jmenovaný slovník pro zachycení valence užívá formalismu z FGP.¹³²

Z metodologického hlediska jsou pro mě však nejinspirativnější rozsáhlé valenční slovníky VALLEX a PDT-Vallex, jež jsou oba dostupné jak v tištěné, tak v elektronické podobě. Oba také vycházejí z teoretického rámce FGP.

¹³² Uvedené slovníky zhodnocuje Žabokrtský (2005: 9-11; 13) a Urešová (2011: 10-13).

3.3.1. VALLEX

VALLEX (Lopatková et al., 2008; 2006; Žabokrtský, 2005) je primárně elektronicky budovaný valenční slovník českých sloves, který kromě možnosti použití běžnými uživateli cílí na využití v oblasti počítačového zpracování jazyka. Popis valence ve slovníku VALLEX je založen na valenční teorii FGP. Projekt slovníku je průběžně rozvíjen od roku 2001. V zatím poslední tištěné verzi (Lopatková et al., 2008) obsahuje 2 730 slovesných lexémů zahrnujících také jejich vidové protějšky (ve výsledku tedy 4 250 sloves s celkem 6 460 valenčními rámci). V současné době je k dispozici rozšířená elektronická verze s označením 2.6.3, na níž se v tomto oddíle zaměříme.¹³³

Valenční slovník byl od počátku zaměřen na nejfrekventovanější slovesa v synchronním korpusu SYN2000,¹³⁴ jenž je součástí Českého národního korpusu (ČNK). Slovní hesla byla zpracovávána manuálně na základě korpusového materiálu (zejména ČNK¹³⁵ a Pražský závislostní korpus (PDT))¹³⁶ a také s přihlédnutím k významným českým lexikografickým pracím. Při následné kontrole obsahu slovníku byly provedeny některé jak automatické, tak poloautomatické úpravy.

Lexikální hesla (slovesné lexémy), reprezentovaná lemmaty, jež zahrnují i lemmata případných sufixálně tvořených vidových protějšků, nesou atribut dokonavosti (*pf*), nedokonavosti (*impf*), iterativity (*iter*) nebo biaspektuálnosti (*biasp*). Lexikální hesla obsahují proklikávací odkazy na příslušná hesla do dalšího elektronického valenčního slovníku PDT-Vallex (viz 3.3.2). Pod každým lexikálním heslem jsou pak řazeny číslované lexikální jednotky (tj. individuální slovesné významy), které jsou opatřeny glosou specifikující daný lexikální význam. Hlavní syntakticko-sémantickou charakteristikou každé lexikální jednotky je pak její valenční rámec (*frame*), jenž obsahuje seznam valenčních doplnění (tektogramatických funktořů) buď s jejich alternativní morfematickou realizací (tzv. *explicitně zachycené formy* - pád, slovní druh, infinitiv slovesa, předložka, syndetická nebo asyndetická závislá klauze, konkrétní lexém/lexémy apod.), nebo bez ní s odkazem k seznamu morfematických forem (tzv. *implicitně zachycené formy*) typických pro některé ze slovesných volných doplnění. Ve valenčním rámci jsou uvedeny obligatorní a fakultativní aktanty, obligatorní volná doplnění a konečně obligatorní a fakultativní doplnění kvazivalenční. V některých případech jsou

¹³³ <http://ufal.mff.cuni.cz/legacy/vallex/2.6.3/doc/home.html>. Stránka projektu VALLEX (aktuální verze 2.6.3 [navštíveno 18. 2. 2015]) nabízí kromě veškeré dokumentace také volný přístup k on-line webové verzi a možnost volného stažení datového souboru ve formátu XML.

¹³⁴ <http://ucnk.ff.cuni.cz/syn2000.php>

¹³⁵ <http://ucnk.ff.cuni.cz/struktura.php>

¹³⁶ <http://ufal.mff.cuni.cz/prague-dependency-treebank>

zmíněna také tzv. typická doplnění, což jsou pro některá slovesa typická fakultativní volná doplnění. VALLEX také oproti běžně užívanému souboru funktorů v FGP zavádí zvláštní typ funktorů, jež naznačují „mechanismus expanzi pozice valenčního rámce“ (Lopatková et al., 2008: 23). Jedná se o jakési „zastřešující“ časové a směrové funktoři, které v sobě implicitně zahrnují několik funktorů systematicky se objevujících u daného slovesa společně.¹³⁷ Valenční vlastnosti vyplývající z valenčního rámce daného slovesa pak ilustruje jeden nebo více příkladů užití (*example*).

PDT-Vallex:
překládat
přeložit

překládat^{impf}, přeložit^{pf}

1 ≈ **impf: umísťovat z jednoho místa na druhé; přemísťovat pf: umístit z jednoho místa na druhé; přemístit**

-frame: **ACT₁^{obl} PAT₄^{obl} DIR1^{obl} DIR3^{obl}**

-example: **impf:** překládat zboží z vlaku na auto **pf:** přeložit zboží z vlaku na auto

-diat: deagent: **impf:** zboží se překládá z vlaku na auto **pf:** zboží se přeloží z vlaku na auto

-class: transport

2 ≈ **impf: převádět do jiného jazyka pf: převést do jiného jazyka**

-frame: **ACT₁^{obl} PAT₄^{obl} ORIG_{Z+2}^{opt} EFF_{do+2}^{opt}**

-example: **impf:** překládal knihy z angličtiny do češtiny **pf:** přeložil knihu z angličtiny do češtiny

-diat: deagent: **impf:** knihy se překládají z angličtiny **pf:** kniha se přeložila z angličtiny

-class: change

-PDT-Vallex: **impf:** v-w4836f1 (1,25) **pf:** v-w4873f1 (1,3)

3 ≈ **impf: přesunovat časově pf: přesunout časově**

-frame: **ACT₁^{obl} PAT₄^{obl} TFRWH^{obl} TOWH^{obl}**

-example: **impf:** překládat schůzku ze soboty na neděli **pf:** přeložit schůzku ze soboty na neděli

-diat: deagent: **impf:** schůzka se překládá na sobotu **pf:** schůzka se přeložila na sobotu

4 ≈ **impf: rozkládat a znovu skládat pf: rozložit a znovu složit**

-frame: **ACT₁^{obl} PAT₄^{obl}**

-example: **impf:** překládat tašky na střeše **pf:** přeložit auto / tašky na střeše

-diat: deagent: **impf:** na střeše se překládají tašky **pf:** na střeše se přeložily tašky

Obrázek 7. Ukázka čtyř lexikálních jednotek (z celkem sedmi) pod lexikálním heslem s vidovými protějšky *překládat/přeložit* z on-line verze slovníku VALLEX.

Lexikální heslo může být též obohaceno o další nepovinné syntakticko-sémantické informace. Sem patří informace u tzv. sloves kontroly, kdy je explicitně uveden aktant (atribut *control*), který koreferuje s na povrchu nevyjádřeným subjektem závislého infinitivu slovesa. Jiný atribut (*rfl*) zase poskytuje informaci o pádové formě s ACT koreferujícího tvaru reflexivního zájmena „se“ (v akuz. *cor4* nebo dativu *cor3*) při užití slovesa v reflexivním tvaru.

¹³⁷ Jedná se o zastřešující směrové funktoři obsahující znak šipky – směrové ↑DIR, ↑DIR1, ↑DIR2, ↑DIR3 a časový ↑THL. Např. směrový ↑DIR1 expanduje v obligatorní DIR1 („odkud“) a typické, tj. pro danou lexikální jednotku jinak fakultativní, funktoři DIR2 („cestou přes co“) a DIR3 („kam“) (Lopatková et al., 2008: 24).

Další atribut (*diat*) oproti tomu uvádí možné užití lexikální jednotky v deagentní diatezi (tj. reflexivním pasivu). Příznak týkající se reciprocity (*rcp*) zase explicitně vyjmenovává příslušná slovesná doplnění, jež mohou vstupovat do recipročního vztahu v recipročních konstrukcích. V aktuální verzi Vallexu byl též zaveden atribut *conv*, který poukazuje na lexikálně-sémantické konverze (blíže viz Kettnerová (2014)). Atribut slovesné třídy (*class*) pak danou lexikální jednotku řadí k některé z 22 syntakticko-sémantických tříd.

I přes svůj velký záběr zpracovává slovník VALLEX zejména primární a obvyklé významy sloves (Lopatková et al. 2008: 27). Ač slovník obsahuje také některé idiomatické významy (s atributem *idiom* a s pomocí funktoru DPHR značícího závislou část víceslovné lexikální jednotky – Dependent PHRase), jejich zpracování se až dosud nezdá být příliš systematické. Například modální slovesa jsou pak zpracována jako plnovýznamová, tedy s vlastním valenčním rámcem, v rozporu s teoretickými závěry FGP (a také způsobem zpracování v PDT-Vallexu), kde jsou nahlížena jako neplnovýznamová.

3.3.2. PDT-Vallex

Dalším rozsáhlým primárně elektronicky budovaným slovníkem, který se při popisu valence opírá o teoretický rámec FGP je PDT-Vallex (Urešová, 2011a; 2011b).¹³⁸ Tento valenční slovník, zachycující kromě slovesné valence také valenci některých substantiv, adjektiv a adverbíí, vznikl od roku 1996 souběžně s anotací výše zmíněného Pražského závislostního korpusu (PDT). S jeho daty je také provázán a poskytován v počítačem zpracovatelném formátu XML.¹³⁹ V pozdější fázi vývoje slovníku byl PDT-Vallex obohacen také o lexikální hesla z projektu Prague Czech-English Dependency Treebank (PCEDT).¹⁴⁰ Část dat PDT-Vallexu obsahující slovesná hesla byla publikována v tištěné podobě (Urešová, 2011b) a také je přístupná k on-line vyhledávání.¹⁴¹ V současné podobě slovník obsahuje 7 098 slovesných hesel (celkem 11 896 valenčních rámců) (tamtéž: 47). Vidové protějšky nejsou integrovány do jednoho lexikálního hesla (jako je tomu ve VALLEXu), takže každá vidová varianta má své samostatné heslo. V následujícím popisu se zaměřím na elektronickou on-line verzi slovníku.

Každé lexikální heslo reprezentované lemmatem slovesa pod sebou sdružuje jednu nebo více číslovaných lexikálních jednotek, jejichž význam specifikují krátké glosy. U každé

¹³⁸ <http://ufal.mff.cuni.cz/PDT-Vallex/>

¹³⁹ <http://ufal.mff.cuni.cz/prague-dependency-treebank>

¹⁴⁰ <http://ufal.mff.cuni.cz/prague-czech-english-dependency-treebank>

¹⁴¹ <http://ufal.mff.cuni.cz/lindat/PDT-Vallex.html>

lexikální jednotky je uvedena frekvence v korpusech PDT a PCEDT. Kromě uvedeného ilustrativního příkladu použití slovesa v daném významu je možné zobrazit přímo příklady z uvedených korpusů (viz Obrázek č. 4). Valenční vlastnosti pak specifikuje valenční rámec obsahující funkory pro obligatorní a fakultativní aktanty a obligatorní volná doplnění (fakultativita je označena znakem „?“). U aktantů je pak naznačena jejich povrchová realizace i s jejími případnými alternativami (pád, předložka s příslušným pádem, slovní druh, syndeticky i asyndeticky připojená závislá klauze, infinitiv slovesa, konkrétní lexém/lexémy v dané formě u složených predikátů a frazeologických spojení apod.). Některým slovesům, jež ve svém valenčním rámci vyžadují určení způsobu v širším smyslu, byl přiřazen seznam vzájemně se vylučujících alternujících funktorů (např. BEN, MANN, ACMP, CRIT, CPR). Takovéto řešení ušetřilo tvůrcům nutnost vydělovat samostatnou lexikální jednotku (samostatný valenční rámec) s každým jednotlivým způsobovým určením.

přeložit

přeložit¹ _{22x, 2x} **ACT**(1) **PAT**(4) **?ORIG**(z+2) **?EFF**(do+2)
 (překládat) • přeložit publikaci ze španělštiny do češtiny

přeložit² _{1x} **ACT**(1) **PAT**(4) **EFF**(.4[[jako,jakožto]:/AuxY];:s)
 (chápat, považovat) • přeložili jeho slova jako výzvu k činu; p. si to jako úkol

přeložit³ _{3x} **ACT**(1) **PAT**(4) **DIR1**() **DIR3**()
 (přemístit, přesunout) • Letecká společnost přeložila pasažéry ze společnosti Delta ke společnosti ČSA.; Sekretářka bude přeložena do funkce asistentky ředitele.

přeložit⁴ _{4x, 2x} **ACT**(1) **PAT**(4) **TFRWH**() **TOWH**()
 (přesunout) • trenéři přeložili první ligu z dubna na květen

Corpus example(s): Close [X]

pdT Malta **ACT** přeložila první ligu **PAT**

pdT Ze světové špičky budou chybět všichni Poláci, kterým jejich **federace ACT nepřeložila** ligové **kolo PAT**, a loňský mistr světa Sam Ermolenko z USA, jenž má závazky právě v Polsku.

pdT Ten **PAT** chtěl Pavliska **ACT** přeložit na **TOWH** neděli **TOWH**.

pcEDT Michael Basham, náměstek ministra pro federální finance, řekl, že ministerstvo možná vyčká do konce pondělka nebo dokonce do úterního rána, aby oznámilo, **zda budou aukce PAT přeloženy**.

Obrázek 8. Ukázka celkem čtyř lexikálních jednotek pod lexikálním heslem slovesa *přeložit* v on-line verzi slovníku PDT-Vallex. U lexikální jednotky č. 4 jsou zobrazeny příklady z korpusových dat PDT a PCEDT.

Tvůrci PDT-Vallexu deklarují, že přiřkládají velký důraz rozlišení základních, přenesených a frazeologických významů sloves. V souladu s anotační praxí korpusu PDT tak byly vedle obvyklých funktorů FGP zavedeny dva nové funktoři, konkrétně CPHR a DPHR (Urešová, 2011a: 45-47). Oba značí aktant, jenž není sémanticky samostatnou jednotkou, avšak závislou částí složeného lexému. Funktor CPHR (Compound PHRase) označuje aktant, který je jmennou částí tzv. složeného predikátu (*light verb*). Funktor DPHR (Dependent PHRase), jenž používá také VALLEX (viz 3.2.1.), oproti tomu představuje aktant účastnící se složeného frazeologického spojení.

(77) *Pokládal jim otázky^{CPHR}* (Urešová, 2011b: 13)

(78) *Postavil si hlavu^{DPHR}* (tamtéž)

3.4. Shrnutí

Tato kapitola je úvodem do Funkčního generativního popisu (FGP), který představuje víceúrovňový popis jazyka se závislostním přístupem v oblasti popisu syntaktických struktur (odd. 3.1.). Tento teoretický přístup je soustavně rozvíjen od 60. let minulého století v českém lingvistickém prostředí zejména na popisu češtiny, ale i jiných jazyků. Tento přístup slouží jako teoretické východisko pro celou řadu projektů zaměřených na oblast korpusové a počítačové lingvistiky.

Hlavní těžiště této kapitoly představuje shrnutí valenční složky FGP (odd. 3.2.), která je systematicky zpracovávána zejména od 70. let. Kromě hlavních teoretických východisek popisu slovesné valence je v daném oddílu také zavedena specifická terminologie FGP, s níž pracuji v dalších částech předkládané práce. Pojednal jsem jak o třech typech slovesných doplnění – aktantech, volných a kvazivalenčních doplněních – a o předpokladech jejich vymezení a s tím souvisejících otázkách (princip tzv. posouvání kognitivních rolí), tak o problematice stanovení jejich fakultativnosti/obligatornosti a některých aspektech jejich možného vypuštění na povrchové rovině. Relativně velké množství v textu použitých příkladů z češtiny má nejen ilustrovat pojednávané jevy, nýbrž má sloužit i jako referenční materiál pro následnou analýzu jazykového materiálu z MSA.

V závěru kapitoly (odd. 3.3.) krátce charakterizují hlavní rysy dvou českých valenčních slovníků, VALLEXu a PDT-Vallexu. Přestože oba staví popis valence na FGP, v některých aspektech se odlišují. VALLEX je cíleně zaměřen na pokrytí centra slovní zásoby s použitím rozsáhlých textových korpusů, zatímco PDT-Vallex je spojen s anotačním procesem a

obsahem korpusu PDT (a v novější fázi i PCEDT), díky čemuž však zároveň prošel „zatěžkavicí zkouškou“ v podobě konfrontace s poměrně rozsáhlými daty anotovaného korpusu češtiny. Oba slovníky představují metodologickou inspiraci pro valenční slovník sloves v MSA.

4. Valence arabského slovesa ve Funkčním generativním popisu

4.0. Úvod

Tato kapitola, jež tvoří jádro práce a východisko pro tvorbu valenčního slovníku arabských sloves, je zasvěcena popisu valence slovesa v MSA pomocí formalismu FGP.

Oddíl 4.1. se zaměřuje na popis sémantických vlastností aktantů a také povrchových syntaktických a morfemických struktur, jež odpovídají těmto tektogramatickým funkcím. Následující oddíl 4.2. je pak snahou vymezit tzv. kvazivalenční doplnění v arabštině. Volným (adverbiálním) doplněním je zasvěcen oddíl 4.3., jenž podává přehled všech v rámci FGP rozlišených typů na jazykovém materiálu MSA. Poslední oddíl 4.4. se pak věnuje často diskutovanému tématu tzv. aivalentních sloves a tomu, zda je nalézáme či nenalézáme také v arabštině.

Řada arabských korpusových příkladů, které dokládají valenční vlastnosti probíraných slovesných lexikálních jednotek, byla zkrácena na souvětňé a někdy i na větné úrovni na „rozumnou“ délku.¹⁴² V případě, že je sledované valenční doplnění rozvíte dalšími závislými doplněními, graficky zvýrazňuji a označuji funktorem sledovaného doplnění celý větný úsek s vědomím, že takto označená část reprezentuje tektogramatický podstrom závislý na sledovaném doplnění. Takovéto řešení jsem zvolil s cílem maximálního zjednodušení popisu v korpusových příkladech. Důvodem, proč uvádím korpusové příklady i v arabském písmu, je snaha zachovat jejich potenciální víceznačnost, která vyplývá z povahy nevokalizovaného arabského textu. Transkripce příkladů pak představuje mou interpretaci, s níž následně pracuji.

4.1. Aktanty

Již bylo zmíněno, že za aktant je v FGP považováno celkem pět slovesných doplnění (viz odd. 3.2.): **Aktor (ACT)**, **Patiens (PAT)**, **Adresát (ADDR)**, **Efekt (EFF)** a **Původ (ORIG)**. Přestože jsou aktanty definovány v zásadě na sémantické bázi, mají tedy svoji typickou sémantickou charakteristiku, je v FGP v souladu s tradicí pražského strukturalismu kladen

¹⁴² Zejména publicistický styl, z něhož nemalá část korpusových příkladů pochází, se vyznačuje značnou délkou souvětňých struktur. Jednou z příčin je bezpochyby také to, že „západní“ systém větné interpunkce, ač užívaný, často není pociťován jako závazný. Nežřídko je pak možné sledovat dlouhá souvětí zejména souřadně spojených vět. Vedle interpunkce MSA využívá také původní systém souřadících a podřadících spojek a také částic, jejichž funkcí je kromě vyjádření mezivětných vztahů též naznačovat začátek a konec významových celků (Holes: 2004: 251).

důraz na striktní rozlišování mezi rovinou jazykového (tj. jazykově strukturovaného) významu (TR rovina popisu v FGP) na jedné straně a „hlubší“ rovinou kognitivního obsahu na straně druhé. V případech, kdy ve valenčním rámci daného slovesa chybí odpovídající sémantická (kognitivní) role pro Aktor nebo Pacient (1. a 2. aktant), její místo zaplní kognitivní role původně korespondující s charakteristikou jiného aktantu (EFF, ORIG, ADDR), a to podle principu tzv. posouvání kognitivních rolí (viz 3.2. a Obrázek č. 6).

4.1.1. Aktor (ACT)

4.1.1.1. Obecné vymezení aktantu Aktor

Vzhledem k tomu, že z typologického hlediska je MSA nominativně-akuzativní jazyk, neskýtá stanovení prototypické povrchově syntaktické funkce odpovídající aktantu ACT a tedy i jeho morfemtické realizace větších problémů. I pro MSA si tedy dovoluji konstatovat, že Aktor je jakožto první aktant (Tesnièreův *premier actant*) u aktivní slovesné diateze prototypicky reprezentován povrchovým subjektem v nominativu (k morfemtické realizaci viz dále).¹⁴³

Za předpokladu, že u ACT nedochází k tzv. posouvání kognitivních rolí, může ze sémantického hlediska vyjadřovat především kognitivní role personálního a impersonálního původce děje, nositele děje, stavu nebo vlastnosti, proživatele (Panevová et al., 2014: 46-47; Mikulová et al., 2005: 438-439).¹⁴⁴ ACT tedy může vyjadřovat především následující kognitivní role:

- **personální původce děje (agens).**¹⁴⁵

عملت في وزارة الإعلام أثناء الدراسة

(79) *‘amiltu*^{ACT} *fī wizārati ‘l-‘iclāmi ‘atnā‘a ‘d-dirāsati* (ArabiCorpus)

během studia jsem pracoval na Ministerstvu sdělovacích prostředků

وقتل خليل الوزير داخل بيته

(80) *wa-qatala* *‘Halīl*^{ACT} *al-wazīra dāhila bayti-hi* (ArabiCorpus)

¹⁴³ K podrobné diskuzi o oprávněnosti postulovat Aktor jako protějšek povrchového subjektu na tektogramatické rovině především ve srovnání s některými přístupy Case Grammar, které pracují spíše s kognitivními kategoriemi, viz Panevovou (1994: 235n.) a Sgalla et al. (1986: 115-126).

¹⁴⁴ Vzhledem k značně subjektivnímu vymezení tzv. sémantických rolí nebo hloubkových pádů apod. u různých autorů si v následujícím popisu kromě dvou citovaných prací dostatečně vystačím se sémantickými rolemi navrženými v Grepl a Karlík (1998: 38-41) a obdobně v Karlík et al. (2003: 384-386).

¹⁴⁵ K bližší charakteristice role Agentu (*Agent*) v arabštině jakožto personálního původce děje viz Abdul-Raofa (1998: 127-153) a také odd. 2.1.4. Sémantická role Agentu jakožto personální i nepersonální původce děje viz také Saada (1982: 20-21).

Chalíl zabil ministra uvnitř jeho domu

فتحت رانيا الباب في ببطء

(81) *fataḥat* $\underline{L}Rāniyā^{ACT}$ *l-bāba fī buṭ'in* (ArabiCorpus)

Ranja pomalu otevřela dveře

أسست مجموعة من النساء المصريات "هيئة دعم الناخبات المصريات"

(82) *assasat* $\underline{L}mağmūcatun min-a`n-nisā`i`l-miṣriyāti^{ACT}$ „*hay`ata`n-nāhibāti`l-miṣriyāti*“

(ArabiCorpus)

skupina egyptských žen založila organizaci na podporu egyptských voliček

أقام التونسيون فاعليات ثقافية وفولكلورية في المدن الرئيسية الألمانية

(83) *aqāma* $\underline{L}t-Tūnisīyūna^{ACT}$ *fāciliyātin taqāfiyatan wa-fūlkūrīyatan fī`l-muduni`r-ra`isīyati*

l-`almāniyati (CLARA)

Tunisané uspořádali kulturní a folklórní akce v největších německých městech

- **nepersonální původce děje.** Tato kognitivní role se může realizovat s týmiž slovesy jako agens, nebo se může vyskytnout se slovesy, jež jsou s agentem zcela sémanticky inkompatibilní.

دمّرت الحرب مدنه واقتصاده ومعنوياته

(84) *dammarati* $\underline{L}l-ḥarbu^{ACT}$ *muduna-hu wa-`qtiṣāda-hu wa-ma^cnawīyāti-hi* (CLARA)

válka zničila jeho města, hospodářství a morálku

الانتفاضة زلزلت المجتمع الإسرائيلي

(85) $\underline{L}al-`intifādatu^{ACT}$ *zalzalat-i`l-muḡtama^ca`l-`isrā`ilīya*

intifáda otrásla izraelskou společností (ArabiCorpus)

دهست سيارة مسرعة طفلا

(86) *dahasat* $\underline{L}sajjāratun musri^catun^{ACT}$ *ṭiflan* (ArabiCorpus)

nějaké rychle jedoucí auto přešlo dítě

وأقلعت الطائرة بتأخير ثلاث ساعات عن الموعد المحدد

(87) *wa-`aqla^cat-i`l-ṭ-ṭā`iratu^{ACT}* *bi-ta`ḥīri ṭalāṭi sā^cātin^can-i`l-maw^cidi`l-muḥaddadi*

(ArabiCorpus)

letadlo vystartovalo s tříhodinovým zpožděním oproti stanovenému času

- **nositel děje nebo stavu.**

وأشار إلى أن القمر يدور حول الأرض مرة كل ساعة ونصف الساعة

(88) *wa-`ašāra `ilā `anna ʔl-qamara^{ACT} yadūru ḥawla `l-`arḍi marratan kulla sā^catin wa-niṣfi*
`s-sā^cati (ArabiCorpus)

poukázal na to, že Měsíc se otáčí kolem Země jednou za hodinu a půl

ثم فجأة يركض أحدهم إلى أمه باكيا

(89) *ṭumma faḡ`atan yarkuḍu ʔl-`ahadu-hum^{ACT} `ilā `ummi-hi bākīyan* (ArabiCorpus)
pak najednou jeden z nich běží s pláčem k matce

وربما يفرح بعض الناس

(90) *wa-rubbamā yafraḥu ʔba^cdu `n-nāsi^{ACT}* (ArabiCorpus)

a někteří lidé se možná budou radovat

- **nositel vlastnosti.** Je možné konstatovat, že této sémantice v arabštině dobře vyhovuje stavový typ sloves I. kmene s vokalizací *Fa^cuLa* (91), nalezneme zde však i typ *Fa^ciLa* (92) a zřídka také *Fa^caLa* (93) (Dichy, 2007: 322). Tento pozoruhodný typ stavových sloves má v arabštině význam typu „být nějaký“ nebo „stát se nějakým“. Sem můžeme bezpochyby zařadit také denominativní slovesa IX. kmene (94).

حتى الجميل يقبح بقوة التكرار

(91) *ḥattā ʔl-ḡamīlu^{ACT} yaqbuḥu bi-quwwati `t-takrāri* (CLARA)

dokonce i krásné zoškliví přílišným opakováním

بله الفرد العربي الغارق في مشكلاته وأزماته الثقافية والاقتصادية والسياسية المتلاحقة

(92) *baliha ʔl-fardu `l-^carabīyu `l-^cāriqu fī muškilāti-hi wa-`azamāti-hi `t-ṭaqāfīyati wa-`l-
iqtisādīyati wa-`s-siyāsīyati `l-mutalāḥiqati^{ACT}* (ArabiCorpus)

arabský jedinec topící se ve svých problémech a nepřetržitých politických, ekonomických a kulturních krizích zhloupl

فإن إضاءته تخف إلى أن تتلاشى كليا

(93) *fa-`inna ʔl-ⁱdā`ata-hu^{ACT} taḥiffu `ilā `an tatalāšā kullīyan* (CLARA)

intenzita jeho světla zeslábne natolik, až úplně zanikne

احمرت أرنية أنفه

(94) *ihmarrat* *l`arnabatu`anfi-hi*^{ACT} (CLARA)

zrudla mu špička nosu

- **proživatel.** Tato role se typicky objevuje se slovesy (smyslového) vnímání a mentální aktivity.

شعرت الأم بالدوار

(95) *ša^carat-i* *l`l`-`ummu*^{ACT} *bi-`d-duwāri* (ArabiCorpus)

matka pocítila závrat'

لا شك أنني رأيت هذا الرجل من قبل

(96) *lā šakka`anna-nī*^{ACT} *ra`aytu hādā`r-rağula min qablu* (ArabiCorpus)

není pochyb, že jsem toho muže už viděl

لعله خاف من الشرطة

(97) *la^calla-hu*^{ACT} *hāfa min-a`š-šurṭati* (CLARA)

on se možná bál policie

أتعتقد أنني أصدقك؟

(98) *`a-ta^ctaqīdu*^{ACT} *`anna-nī`uṣaddīqu-ka?* (CLARA)

Domníváš se, že ti věřím?

- **posesor,** a to takový, jenž má něco v držení (99), něco nabyl (100) či pozbyl (101).

يملك العراق شبكة أنابيب نفط متشعبة ومتطورة

(99) *yamliku* *l`l`-cIrāqu*^{ACT} *šabakata`anābībi niṭṭin mutaša^{cc}ibatan wa-mutaṭawwiratan*

(ArabiCorpus)

Irák vlastní rozvětvenou a rozvinutou síť ropovodů

ومن المعروف أن إسرائيل تحصل سنوياً على مساعدات حربية بقيمة ملياري دولار من أمريكا

(100) *wa-min-a`l-ma^crūfi`anna* *l`l`-cIsrā`īla*^{ACT} *tahşulu sanawīyan`alā musā^cadātin ḥarbīyatin bi-*

qīmati milyāray dūlārin min`Amrīkā (CLARA)

je známo, že Izrael získává ročně od Ameriky vojenskou pomoc v hodnotě dvě miliardy dolarů

يفقد الاردن الضفة والقدس في حرب الايام الستة عام 1967

(101) *yafqidu* لـ'Urdu^{ACT} 'd-Ḍiffata wa- 'l-Qudsa fī ḥarbi 'l-'ayyāmi 's-sittati cāma 1967
(ArabiCorpus)

Jordánsko ztrácí Západní břeh a Jeruzalém v Šestidenní válce roku 1967

Již bylo uvedeno, že tektogramatická funkce ACT vzhledem k jeho primárně syntaktickému (a nikoli sémantickému) charakteru odpovídá prototypicky povrchovému subjektu (a tedy prototypicky v nominativu). Je však možné v arabštině uvažovat i o tom, že by ACT odpovídal jinému povrchovému větnému členu s jinou morfematickou realizací?¹⁴⁶ Zde se může jednat především o slovesa se dvěma aktanty (tedy ACT a PAT), kdy typicky životný aktant zaujímá v povrchové struktuře věty nesubjektovou syntaktickou pozici. Jako příklad je možné uvést slovesa *hamma* (u) „trápit, zajímat někoho“, *'aġġaba* IV. „vyvolávat v někom údiv/úžas (=líbit se)“, *ḥalā* (u) *li-* „být někomu příjemný, být někomu libý“. Vzhledem k tomu, že první zmíněné sloveso (*hamma*) je lexikální kauzativum, druhé (*'aġġaba* IV.) pak derivačně odvozené kauzativum, přikláním se k dosavadnímu hodnocení povrchových syntaktických pozic, tj. ACT jako subjekt a PAT jako objekt v akuzativu ((102) a (103)). U třetího slovesa, jehož význam je možné považovat za lexikalizovaný přenesený (na základě metafory) ze základního stavového významu „být sladký“, tedy *ḥalā li-* „být sladký pro někoho“ (s významově dativní/benefaktivní předložkou *li-*), bych se intuitivně přiklonil k tomu ohodnotit subjektovou pozici za původní a tedy první aktant (tedy ACT) (104). Dosud tedy stále zastávám předpoklad, že ACT se realizuje v pozici syntaktického subjektu.¹⁴⁷

لا يهمني من هو

(102) *lā yahummu-nī*^{PAT} لman huwa^{ACT} (ArabiCorpus)

nezajímá mě, kdo on je

تعجبني حكمة الصينيين

(103) *tuġġibu-nī*^{PAT} لḥikmatu ṣ-Šīnīyīna^{ACT} (ArabiCorpus)

líbí se mi (dosl. uvádí mě v úžas) čínská moudrost

يحلو لي الجلوس هنا

(104) *yahlū l-*^{PAT} 'l-ġulūsu^{ACT} hunā (ArabiCorpus)

¹⁴⁶ Lze předpokládat, že tento jev je jazykově specifický. K neprototypickému (tedy relativně řídkému) vyjádření ACT v češtině viz Panevovou (1998). Jedná se např. o vyjádření ACT akuzativem nebo dativem. Viz příklad (32) výše. Dále např. *Zebou mě*.ACT *nohy*.PAT - *To*.PAT *se mi*.ACT *líbí* - *Vaše slova*.PAT *mě*.ACT *potěšila* (Tamtéž: 3-4).

¹⁴⁷ V případě těchto sloves musím uznat, že se jedná o můj individuální výběr. Připouštím tedy, že otázku potenciální neprototypické realizace ACT je třeba znovu revidovat.

líbí se mi tady sedět

4.1.1.2. Povrchová realizace aktantu Aktor

U aktivní slovesné diateze lze předpokládat následující povrchovou realizaci ACT:¹⁴⁸

- i) pádem nominativu sémantického substantiva
- ii) vztažným zájmenem uvozujícím vztažnou větu
- iii) syndeticky připojenou vedlejší větou
- iv) asyndeticky připojenou vedlejší větou

i) Realizace pádem nominativu sémantického substantiva

Prototypickým morfematically vyjádřením tektogramatické funkce ACT je **nominativ** sémantického substantiva ve funkci povrchového subjektu slovesné věty (105).¹⁴⁹

وكتبت صحيفة «تشرين» الرسمية امس ان...

(105) *wa-katabat* *lšahīfatu Tišrīn ar-rasmīyatu*^{ACT} `amsi `anna... (ArabiCorpus)

oficiální noviny Tišrín včera napsaly, že...

Prototypickou formu nominativu má též ACT v povrchové funkci podmětu jmenné věty (106).¹⁵⁰ Stejně je tomu, je-li jmenná věta časově/aspektuálně modifikována slovesem *kāna* „být“ (107).

الزراعة لغة عالمية

(106) *laz-zirā^catu*^{ACT} *l^luġatun cālamīyatun*^{PAT} (Rydingová, 2005: 60)

zemědělství je univerzální řečí

كان اسمه محمد بوضياف

(107) *kāna* *l`smu-hu*^{ACT} *lMuḥammad Bū Dayyāf*^{PAT} (ArabiCorpus)

jeho jméno bylo Muhammad Búdajjáf

V některých případech může mít ACT povrchovou realizaci ve fomě **genitivu**. Je tomu tak, je-li substantivum ve spojení s aproximačními předložkami (*naḥwa* „asi“ (108), *ḥawālā*

¹⁴⁸ Obecný přehled možné povrchové realizace aktantů viz El-Ayoubiho et al. (2010: 365-367).

¹⁴⁹ Substantivum může být samozřejmě ve větě nahrazeno zájmenem – v arabštině zájmenem samostatným nebo sufigovaným -, případně na povrchový subjekt odkazuje samotný tvar slovesa (nevyjádřený podmět). Otázky spojené s oblastí deixe s výjimkou vztažných zájmen zde ponechávám stranou.

¹⁵⁰ K jmenné větě viz odd. 1.3.

„kolem, okolo“), nominálními modifikátory (např. *nafs* ve významu „tentýž“ apod.) a kvantifikátory (např. *kull* „všechno“, *baʿd* „některý“ apod.).¹⁵¹

يشاهد برنامج روبرتسون على شاشات التلفزيون نحو مليون مشاهد أميركي يوميا

(108) *yušāhidu barnāmiġa Robertson ʿalā šāšāti ʿt-tilifizyūni lnaḥwa malyūni mušāhidin*
ʿamrīkīyin^{ACT} *yawmīyan* (ArabiCorpus)

Robertsonův pořad sleduje na televizních obrazovkách kolem milionu amerických diváků denně

Formou **genitivu** se ACT realizuje, je-li explicitně povrchově vyjádřen, v **pasivní diatezi** po různých složených předložkách, z nichž nejčastější formy jsou *min qibali* „ze strany“ (109), *min ġānibi* „ze strany“, *min ʿaraḡi* „ze strany“, *ʿalā ʿaydi* „prostřednictvím, pomocí“ a *bi-wāsiṭati* „prostřednictvím“.¹⁵² V této souvislosti je třeba zmínit, že někteří arabští i západní badatelé zjevně pod vlivem arabské lingvistické tradice nepřipouštějí možnost interpretovat tento typ konstrukcí jako realizaci sémantické role agentu (tedy ACT). Tradiční arabská lingvistická teorie totiž vylučuje možnost výskytu agentu zároveň s pasivem, a proto bývají takovéto konstrukce chápány spíše jako povrchové realizace některého z volných (adverbiálních) doplnění.¹⁵³ Osobně se jednoznačně přikláním k názoru, že řadu takovýchto konstrukcí lze bez větších problémů interpretovat agentivně (tedy jako realizaci ACT) a že je třeba tento jev přijímat jako inovaci v MSA.

سنظر في العقود التي وقعت من قبل الدول التي لم تقدم مساعدات للشعب العراقي

(109) *sa-nanzuru fī ʿl-ʿuqūdi ʿllatī wuqqiʿat lmin qibali ʿd-duwali ʿllatī lam tuqaddim*
musāʿadātin li-š-šaʿbi ʿl-ʿirāqīyi^{ACT} (ArabiCorpus)

prověříme smlouvy, jež byly podepsány státy, které iráckému lidu neposkytly pomoc

Za určitých okolností může mít ACT také formu **akuzativu**. Týká se to případů, kdy stojí povrchový subjekt po některé z částic nebo spojek (110) tradičně označovaných

¹⁵¹ K nominálním modifikátorům a kvantifikátorům viz např. Badawihho et al. (2004: 219-237).

¹⁵² K tzv. introflexnímu pasivu v MSA viz odd. 1.2.4. Ke konstrukcím s explicitním povrchovým vyjádřením ACT viz Abdul-Raofa (1998: 151-152), El-Ayoubiho et al. (2010: 23-24), Badawihho et al. (2004: 385-386), Buckleyho (2004: 601-612), Holese (2004: 319-320), Retsöa (1983: 25-28) a Rydingovou (2005: 668).

¹⁵³ Slovesné pasivum totiž tradiční arabská lingvistika považuje v prototypickém případě za konstrukci, kde nejenže je agens touto diatetickou transformací upozaděno, ale dokonce není znám (proto terminologické označení pasiva – *al-fīlu ʿl-maġhūlu fāʿilu-hu* „sloveso, jehož agens je neznámý“). V případě, že je agens znám, má přednost aktivní diateze. Konstrukce s *min qibali* a obdobnými výrazy jsou obecně považovány za kalky stejného typu konstrukcí z angličtiny a francouzštiny, a to především v arabském publicistickém stylu (Holes, 2004: 319-320). Některé takovéto případy (zejména s předložkami *min*, *li-* a *bi-*) jsou však doloženy i z KA a dokonce i přímo z koranického textu! K diskusi ve prospěch agentivní interpretace viz zejména Retsöa (1983: 25-28), v její neprospěch viz Saada (1982: 36-38).

v arabské lingvistické tradici za tzv. „sestry `inna“ (*`aḥawāt `inna*).¹⁵⁴ Akuzativ může mít podmět též po záporce *lā*.¹⁵⁵

وكان التاريخ يعيد نفسه

(110) *wa-ka-`anna l-t-tārīḥa^{ACT} yu`īdu nafsa-hu* (ArabiCorpus)

jakoby se dějiny opakovaly (dosl. opakovaly samy sebe)

ii) Realizace vztažným zájmenem uvozujícím vztažnou větou

ACT se může povrchově realizovat vztažným zájmenem ve funkci subjektu (*mā* „co“, *man* „kdo“ nebo *allaḏī* „který“ a jeho další tvary (111)), které uvozuje substantivní větu vztažnou.¹⁵⁶

والذين يزورون السودان يتعجبون من سياسة الحكومة

(111) *l-wa-`lladīna^{ACT} yazūrūna `s-Sūdāna yata`aḡḡabūna min siyāsati `l-ḥukūmati*

(ArabiCorpus)

a ti, co navštěvují Súdán, se podivují vládní politice

iii) Realizace syndeticky připojenou vedlejší větou

Dále se může Aktor realizovat v podobě **syndeticky připojené vedlejší věty** podmětné. Typickými spojkami obsahových vedlejších vět jsou spojky *`anna* a *`an*.¹⁵⁷ Po spojkce *`anna* „že“ (112) následuje podmět podřízené věty v akuzativu (viz bod i) výše tzv. „sestry `inna“). Po spojkce *`an* „že/aby“ (113) oproti tomu následuje tvar subjunktivu imperfekta. V řídkých případech může u některých sloves po této spojkce následovat tvar slovesa podřízené věty v perfektu pro vyjádření minulého času (114).¹⁵⁸ Vedlejší věty může též uvozovat složená spojka *mā `iḏā* „jestli, zda“, řídčeji pak *`in* v témže významu (115). V případě použití kterékoli z těchto spojek je slovesný predikát hlavní věty v tzv. neosobním tvaru, tj. 3. os. sg. masc.

وتأكد أن وزير الخارجية الإيراني سيزور أبو ظبي مباشرة

¹⁵⁴ Jedná se o částice *`inna* „věru, že“ (zdůraznění podmětu - topikalizace), *la`alla* „snad“, *lajta* „kéž“ a spojky *`inna* „že“ (výhradně po slovese *qāla* „řící“), *`anna* „že“, *li-`anna* „protože“, *wa-lākinna* „ale“ a *ka-`anna* „jakoby“ (Rydingová, 2005: 422-428; Cantarino, II 1975a: 227-245).

¹⁵⁵ K syntaxi záporky *lā* ve spojení se substantivem viz Badawihio et al. (2004: 464-467, 471-472).

¹⁵⁶ K tomuto typu vztažných vět obecně viz zejména Oliveriuse (1998: 193-200) a Cantarina (III 1975b: 170n).

¹⁵⁷ Blíže k syntaxi těchto spojek viz Badawihio et al. (2004: 588-609) a Cantarina (III 1975b: 106-138).

¹⁵⁸ K těmto slovesům např. Oliverius (1998: 174-175) a El-Ayoubi et al. (2010: 352-353).

(112) *wa-ta`akkada* ι *`anna wazīra `l-ḥāriḡiyati `l-`irānīya sa-yazūru `Abū Zabī mubāšaratan*^{ACT}

(ArabiCorpus)

a potvrdilo se, že íránský ministr zahraničí navštíví přímo Abú Dhabí

يسعدنا أن ينتشر أدبنا في العالم العربي

(113) *yus`idu-nā* ι *`an yantašira `adabunā fī `l-`ālamī `l-`arabīyi*^{ACT} (ArabiCorpus)

těší nás, že se naše literatura šíří v arabském světě

وحدث أن غبت أياما عدة

(114) *wa-ḥadata* ι *`an ḡibtu `ayyāman `iddatan*^{ACT} (ArabiCorpus)

a došlo k tomu, že jsem se několik dní neukázal

حتى الآن لم يتضح ما إذا كانوا يحملون الجنسية الإيطالية أم لا

(115) *ḡattā `l-`āna lam yattadiḡ* ι *lmā `idā kānū yaḡmilūna `l-ḡinsīyata `l-`itālīyata `am lā*^{ACT}

(ArabiCorpus)

dosud se nevyjasnilo, jestli jsou držiteli italského občanství, nebo ne

V souvislosti se spojkou `an je třeba konstatovat, že takovéto vedlejší věty jsou funkčně ekvivalentní jmenným konstrukcím s podstatným jménem slovesným (116) (Badawi et al., 2004: 588). Za určitých okolností je tedy možné pomocí verbálního substantiva takovéto vedlejší věty nominalizovat.

يسعدني دائما تناول موضوع قريب للغاية إلى قلبي

(116) *yus`idu-nī dā`iman* ι *tanāwulu mawḡū`in qarībin li-`l-ḡāyati `ilā qalbī*^{ACT} (ArabiCorpus)

vždy mě potěší pojednávat o tématu mému srdci nesmírně blízkém

iv) Realizace asyndeticky připojenou vedlejší větou

ACT se dále může povrchově realizovat pomocí asyndeticky připojené vedlejší věty obsahové (podmětné). Ty jsou uvozeny zájmeny jako *mā* „co“, *man* „kdo“, *`ayy* „který, jaký“ nebo adverbii jako např. *`ayna* „kde“, *matā* „kdy“ (117), *kayfa* „jak“, *kam* „kolik“ (118), *limā/limādā* „proč“.

ولم يتضح متى القى القذافي هذا الخطاب

(117) *wa-lam yattadiḡ* ι *matā `alqā `l-Qaddāfī hādā `l-ḡitāba*^{ACT} (ArabiCorpus)

nebylo jasné, kdy Kaddáfí pronesl tento projev

يتبين كم أن الطريق التي قطعها لبنان طويلة

(118) *yatabayyanu l-kam `anna `t-tarīqa `lladī qata^cahā Lubnānu ṭawīlatun^{ACT}* (ArabiCorpus)
ukazuje se, jak dlouhá je cesta, kterou Libanon urazil

4.1.2. Patiens (PAT)

4.1.2.1. Obecné vymezení aktantu Patiens

Druhý aktant Patiens je stejně jako předchozí první ACT primárně vymezen syntakticky. Prototypicky odpovídá povrchovému přímému objektu. Pokud přiřazování funktoru PAT nepodléhá pravidlům tzv. posouvání kognitivních rolí, lze tento aktant sémanticky charakterizovat v širším smyslu jako objekt zasažený slovesným dějem (Mikulová et al., 2005: 441-444). Sémanticky velmi heterogenní PAT může vyjadřovat především následující typy objektů:

- **objekt, jenž slovesným dějem vzniká, zaniká nebo mění své vlastnosti.**

وتنتج المنطقة مجموعة كبيرة من الأدوية

(119) *wa-tuntiḡu `l-miṇṭaqatu l-maḡmū^catan kabīratan min-a `l-`adwiyati^{PAT}* (ArabiCorpus)
zóna (průmyslová) vyrábí celou řadu léků

وشربنا شايًا أخضر في الفيشاوي

(120) *wa-šaribnā l-šāyan `aḡḡara^{PAT} fī `l-Fīšāwī* (ArabiCorpus)
vypili jsme si zelený čaj v (kavárně) al-Fíšáwí

بسبب الأمطار الغزيرة في شمال كينيا، التي هدمت الجسور

(121) *bi-sababi `l-`amṭāri `l-ḡazīrati fī šamāli Kēnijā `llatī haddamat-i l-`ḡusūra^{PAT}*
(CLARA)

kvůli vydatným dešťům na severu Keni, které zbořily mosty

- **objekt, jenž mění pozici nebo vlastníka.**

عرض عليها أن يوصلها بسيارته إلى شقتها

(122) *carada calay-hā `an yūšila-hā^{PAT} bi-sayyāratihī `ilā šaqqati-hā* (ArabiCorpus)
nabídl jí, že ji odveze autem do jejího bytu

يبيع للناس سلعة

(123) *yabīʿu li-`n-nāsi ḷsilʿatan*^{PAT} (CLARA)

prodává lidem zboží

- **objekt, na nějž je děj zaměřen.**

كانوا غاضبين جدا وكأنهم يبحثون عن شيء ثمين

(124) *kānū ḡāḍibīna ḡiddan wa-ka-`anna-hum yabḥatūna ḷan šay`in tamīnin*^{PAT}

(ArabiCorpus)

byli velmi rozčílení, jakoby hledali něco cenného

واستمعت المحكمة الى الشهود

(125) *wa-`stamaʿat-i `l-maḥkamatu ḷilā `š-šuhūdi*^{PAT} (ArabiCorpus)

soud si vyslechl svědky

- **objekt, který specifikuje děj.**

أنا أعزف على البيانو منذ 20 سنة

(126) *`anā `aʿzifu ḷalā `l-biyānō*^{PAT} *mundu ʿiṣrīna sanatan* (ArabiCorpus)

já hraju na klavír už 20 let

مع كلية تدرّس الطلاب مادة الخدمات الفندقية

(127) *maʿa kulliyatin tudarrisu `ṭ-ṭullāba ḷmāddata `l-ḥadamāti `l-funduqīyati*^{PAT} (CLARA)

s fakultou, která vyučuje studentům předmět hoteliérství

objekt, jenž je ve vztahu vlastnění nebo je jeho vlastnictví předáváno.

وتمتلك شركة كويتية بقية الأسهم

(128) *wa-tamtaliku šarikatun kuwaytīyatun ḷbaqīyata `l-`ashumi*^{PAT} (ArabiCorpus)

ostatní akcie vlastní jedna kuvajtská společnost

كان زوجها هو من يعطي والديه المال

(129) *kāna zawḡu-hā huwa man yuʿṭī wāliday-hi ḷ`l-māla*^{PAT} (ArabiCorpus)

její manžel byl tím, kdo dával jeho rodičům peníze

- **objekt vyjadřující dotyk nebo cíl.**

ينبغي أن نسير كي نبلغ السوق قبيل الشروق

(130) *yanbaġi`an nasīra kay nablūġa l`s-sūqa^{PAT} qubayla š-šurūqi* (ArabiCorpus)

měli bychom jít, abychom dorazili na tržiště chvíli před rozbřeskem

لمست سالي الباب في بظء

(131) *lamasat Sālī l`l-bāba^{PAT} fī buṭ`in* (ArabiCorpus)

Sally se pomalu dotkla dveří

- **objekt vyjadřující odluku.**

غادرت القاهرة إلى تل أبيب

(132) *ġādarat-i l`l-Qāhirata^{PAT} ilā Tall `Abīb* (ArabiCorpus)

odjela z Káhiry do Tel Avivu

- **objekt, jenž je podnětem nějaké reakce nebo vjemu.**

ألا تخشى ألا يبقى لك صديق بعد هذا؟

(133) *`a-lā taḥšā l`al-lā yabqā laka ṣadīqun ba^cda hādā^{?PAT}* (ArabiCorpus)

nebojíš se, že ti po tom nezůstane žádný kamarád?

- **objekt, který působí na Aktora**

وينخضع الاعضاء العشرة لنظام حصص الانتاج

(134) *wa-yaḥḍa^cu l`-a^cdā`u l`-cašaratu lli-nizāmi ḥiṣaṣi l`-intāġi^{PAT}* (ArabiCorpus)

deset členů se podřídí systému výrobních kvót

تعرضت أسواق المال الكندية لأزمة شديدة

(135) *ta^carraḍat `aswāqu l`-māli l`-kanadīyatu lli-`azmatin šadīdatin^{PAT}* (ArabiCorpus)

kanadské finanční thrhy byly vystaveny silné krizi

- **objekt, vůči kterému se děj hodnotí nebo se s ním srovnává.**

الدولار يساوي 3.75 ريالات

(136) *ad-dūlāru yusāwī l3.75 riyālāt^{PAT}* (ArabiCorpus)

dolar se rovná 3.75 rijálu

ويشبه هذا الخداع اليهودي، الى حد كبير، خداع العالم الغربي

(137) *wa-yušbihu hādā ḷ-ḥidācu, ḷilā ḥaddin kabīrin, ḷḥidāca ḷ-cālamī ḷ-ḡarbīyī*^{PAT}
(ArabiCorpus)

tato židovská zrada se do značné míry podobá zradě Západu

- **objekt, jímž se manipuluje/pohybuje.**

رمي عصام حجرا ثانيا وثالثا

(138) *ramā cIṣām ḷḥaḡaran tāniyan wa-tālitan*^{PAT} (ArabiCorpus)

Isám hodil druhý kámen a třetí

إنه يجدد لديهم الخلايا ويحرك الأوصال

(139) *inna-hu yuḡaddidu laday-him-i ḷ-ḡalāyā wa-yuḡarriku ḷ-ḷ-awṣāla*^{PAT} (CLARA)

obnovuje jim buňky a rozhýbává končetiny

- **objekt, který označuje to, čím se Aktor zabývá.**

تهتم الدول المتقدمة مثل فرنسا وانجلترا واليابان اهتماما خاصا بالمواصلات العامة

(140) *tahtammu d-duwalu ḷ-mutaqaddimatu miṭla Faransā wa-ḷ-Ingilterā wa-ḷ-Yābāni*

ḷhtimāman ḡaṣṣan ḷbi-ḷ-muwāṣalāti ḷ-cāmmati^{PAT} (ArabiCorpus)

vyspělé státy jako Francie, Anglie a Japonsko se zvláště zajímají o hromadnou dopravu

- **Patiens též může vyjadřovat téma nebo diktum některých sloves mluvení a mentální aktivity.**

كان يقول عن رواية «الفهد» إنها عمل استثنائي

(141) *kāna yaqūlu ḷcan riwāyati, ḷ-Fahdu*^{PAT} *inna-hā cāmalun istiṭnā ḷiyun* (ArabiCorpus)

říkával o románu „Leopard“, že je to výjimečné dílo

أكد أن القرار سيتخذ في غضون أسابيع قليلة

(142) *akkada ḷanna ḷ-qarāra sa-yuttaḡadu fī ḡuḡūni asābīca qalīlatin*^{PAT} (ArabiCorpus)

potvrdil, že rozhodnutí bude přijato během několika málo týdnů

لا أحد يتأمل القصة التي خلف كل واحد من هؤلاء

(143) *lā aḡada yata ammalu ḷ-ḷ-qīṣaṣa ḷlatī ḡalfā kullī wāḡidin min hā ulā*^{PAT} (ArabiCorpus)

nikdo se nezamyslí nad příběhy, které stojí za všemi těmito lidmi

- **objekt, jemuž ACT přisuzuje nějakou vlastnost.**

استحسن زميله خالد هذا الاقتراح

(144) *istaḥsana zamīlu-hu Ḥālid ḥāḍā ḥ-l-iqtirāḥa*^{PAT} (ArabiCorpus)

jeho kolega Chálid tento návrh považoval za dobrý

كذب بايكوف تصريحاً لقائد القوات الروسية في الشيشان

(145) *kaḍḍaba Bāykūf ḥ-taṣriḥan li-qā`idi ḥ-quwwāti ḥ-rūsīyati fī š-Šiṣān*^{PAT} (ArabiCorpus)

Baikov dementoval (dosl. prohlásil za lež) prohlášení velitele ruských sil v Čečensku

4.1.2.2. Povrchová realizace aktantu Patiens

U aktivní diateze lze předpokládat následující realizace aktantu PAT:

- i) pádem akuzativu sémantického substantiva
- ii) předložkovou vazbou
- iii) vztažným zájmenem uvozujícím vztažnou větu
- iv) syndeticky připojenou vedlejší větou
- v) asyndeticky připojenou vedlejší větou

i) Realizace pádem akuzativu sémantického substantiva

Lze konstatovat, že prototypickým morfemickým vyjádřením PAT je i v arabštině forma **akuzativu**. Je tomu tak se slovesy, jež v této práci nazývám akuzativně tranzitivní (viz 1.3.). PAT v těchto případech odpovídá povrchově syntaktickému objektu v akuzativu (146).¹⁵⁹

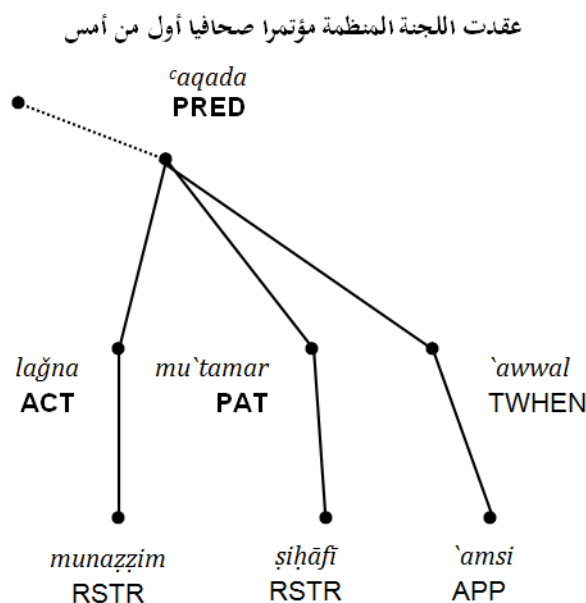
عقدت اللجنة المنظمة مؤتمراً صحافياً أول من أمس

(146) *‘aḡadat-i ḥ-laḡnatu ḥ-munazzimatu ḥ-mu`tamaran ṣiḥāfiyan*^{PAT} `awwala min `amsi

(ArabiCorpus)

organizační výbor uspořádal především tiskovou konferenci

¹⁵⁹ Formu genitivu může mít PAT, je-li modifikován aproximační předložkou, nominálním modifikátorem nebo kvantifikátorem (viz 4.1.1.2. i) u ACT). K nominálním modifikátorům a kvantifikátorům viz např. Badawihio et al. (2004: 219-237).

ʿaqadat-i `l-lağnatu `l-munazzimatu mu`tamaran šihāfīyan `awwala min `amsi
organizační výbor uspořádal předevečirem tiskovou konferenci

Obrázek 9. Zjednodušená podoba tektogramatického stromu příkladu (146). Obligatoční doplnění jsou zvýrazněna tučně.

Jako PAT ve formě akuzativu je možné hodnotit také jmennou část přísudku temporálně a modálně aktualizované jmenné věty se slovesem *kāna* „být“ (147) (viz odd. 1.3.). Stejně tak je tomu i u sloves s významem „stát se“, jejichž jménem vyjádřený PAT má také formu akuzativu (148).¹⁶⁰

ستكون زوجتي طبيبة

(147) *sa-takūnu* *l-zawğat-i*^{ACT} *l-ṭabībatan*^{PAT} (Rydingová, 2005: 63)
má žena bude lékařkou

غدت المخدرات آفة خطيرة

(148) *ğadat-i* *l-muḥaddirātu*^{ACT} *l-`āfatan ḥaṭīratan*^{PAT} (ArabiCorpus)
drogy se staly nebezpečnou hrozbou

Formu **nominativu** má povrchová realizace PAT v **pasivní diatezi** u akuzativně tranzitivních sloves, kde PAT odpovídá funkci povrchového subjektu (149).

¹⁶⁰ Zde se obecně jedná o některé zástupce skupiny sloves označovaných arabskou tradicí jako tzv. „sestry *kāna* (*kāna wa-`aḥawātuhā*). Přísudková část může mít i formu adjektiva.

قتلت امس مواطنة لبنانية من بلدة حولاً

(149) *qutilat* L`amsi^{TWHEH} L*muwāṭinatun lubnānīyatun min baldati Hūlā*^{PAT} (ArabiCorpus)
včera byla zabita libanonská občanka z obce Húlá

Mimo introflexně tvořené pasivum se v MSA také objevuje **pasivum tvořené derivací** pomocí V., VII. a zřídka VIII. slovesného kmene.¹⁶¹ U takovýchto sloves, jež lze považovat za svého druhu neautonomní od primárních slovesných kmenů odvozené lexikální jednotky, se PAT realizuje také v **nominativu** ve funkci povrchového subjektu. Vhodným příkladem může být jedna z lexikálních jednotek slovesa *ta`assasa* V. „být založen“, kterou lze považovat za derivační pasivum od slovesa *`assasa* „založit něco“ v II. kmeni. Podpůrným argumentem, proč analyzovat význam derivovaného slovesa v uvedeném příkladu (150) jako pasivní a nikoli jako pro V. kmen častý význam deagentivní reflexivity, je explicitní přítomnost ACT po složené předložce *min qibali*.¹⁶²

تحت هذا الشعار تأسست نوادي المسنين بمصر من قبل الجمعية المصرية لدعم الأسرة

(150) *taḥta hāda `š-šicāri ta`assasat* L*nawādī `l-musinnīna*^{PAT} *bi-Miṣra* L*min qibali `l-ḡam`īyati*
`l-miṣrīyati li-da`mi `l-`usrati^{ACT} (ArabiCorpus)

pod tímto heslem byly v Egyptě založeny kluby seniorů Egypstkou asociací pro podporu
rodiny

ii) Realizace předložkovou vazbou

Formu **genitivu** má PAT po tzv. předložkově tranzitivních slovesech (viz 1.3.), která řídí svůj povrchový objekt prostřednictvím předložky (151).

وذكرت المصادر أن الشرطة تبحث عن فلسطيني رابع

(151) *wa-ḡakrat-i `l-maṣādiru `anna `š-šurṭata tabḥaṭu* L^c*an filastīnīyin rābi`cin*^{PAT}
(ArabiCorpus)

zdroje uvedli, že policie hledá čtvrtého Palestince

Formou **genitivu** po předložce se PAT realizuje také v **pasivní diatezi** zmíněných předložkově tranzitivních sloves (152). Zde se z hlediska povrchově syntaktických funkcí

¹⁶¹ Viz derivační vztahy mezi slovesnými kmeny v odd. 1.2.2.1.

¹⁶² Dalším prostředkem vyjádření pasiva je jeho opis pomocí sloves *tamma* (*i*) „uskutečnit se, udát se“, *ḡarā* (*i*) „proběhnout“ a v regionu Maghrebu také *waqa`a* (*a*) „přihodit se, udát se“ s verbálním substantivem plnovýznamového slovesa v povrchovém subjektu. Viz zejména El-Ayoubiho et al. (2010: 32-35) a Holese (2004: 317-319).

obvykle hovoří o tzv. logickém typu subjektu, protože slovesný tvar v těchto případech neodráží shodu se subjektem a je v neosobním (neměnném) tvaru 3. os. sg. masc. (El-Ayoubi et al., 2010: 29-32; Oliverius, 1995: 91-92; Cantarino, I 1974: 55).

عشر على مخطوطته في بيروت

(152) *ʿutira* *ʿalā maḥtūṭati-hi*^{PAT} *fi Bayrūta*^{LOC} (ArabiCorpus)

jeho rukopis byl nalezen v Bejrútu

iii) Realizace vztažným zájmenem uvozujícím vztažnou větu

PAT se taktéž může realizovat vztažným zájmenem, jež zastává funkci povrchového objektu po akuzativně (153) i předložkově tranzitivních slovesech (154). Vztažné zájmeno (*mā* „co“, *man* „kdo“ nebo *alladī* „který“ a jeho další tvary) uvozuje substantivní větu vztažnou.

هل سجلت ما ذكره؟

(153) *hal saǧǧalta* *lmā dakara-hu*^{PAT}? (Oliverius, 1998: 194)

zaznamenal sis to, co uvedl?

كل شيء يعتمد على ما سيتم تقديمه

(154) *kullu šayʿin yaʿtamidu* *ʿalā* *lmā sa-yatimmu taqdīmu-hu*^{PAT} (ArabiCorpus)

vše závisí na tom, co bude nabídnuto

iv) Realizace syndeticky připojenou vedlejší větou

Patiens se též může realizovat v podobě syndeticky připojené obsahové vedlejší věty předmětné, uvedenou spojkou *ʿanna* „že“ (155), nebo *ʿan* „že/aby“ (156) (viz 4.1.1.2.3 iii).¹⁶³ Pokud je dané sloveso předložkově tranzitivní, pak předložka bývá před těmito dvěma spojkami obvykle zachována, může být ale také vynechána. Obsahovou větu může též uvozovat složená spojka *mā ʿidā* „jestli, zda“ (157) (zřídka pak *ʿin*).¹⁶⁴

اعتقد انه لا مكان للاحداث والابطال المحليين في ظل نظام العولمة

(155) *ʿaʿtaqidu* *ʿanna-hu lā makāna li-ʿl-ʾaḥdāti wa-ʿl-ʾabṭāli ʿl-maḥalliyīna fī zilli nizāmi ʿl-ʿawlamati*^{PAT} (CLARA)

¹⁶³ O tématu obsahových vět předmětných se spojkami *ʿanna* a *ʿan* podrobně pojednávají především studie Perssonové (2002) a také Rosenhausové (1976).

¹⁶⁴ Po slovesech *wadda* (*a*) a *tamannā* V. „přát si něco“ může být vedlejší věta uvozena kromě *ʿan* také spojkou *law* (El-Ayoubi et al., 2010: 301).

domnívám se, že v tomto globálním systému není prostor pro lokální události a hrdiny

كان يخاف من أن تسلم الورقة التي بحوزتها إلى النيابة

(156) *kāna jaḥāfu* *min`an tusallima`l-waraqata`llatī bi-hawzatihā`ilā`n-niyābatī*^{PAT}

(CLARA)

bál se, že předá papíry, které má v držení, prokuratuře

سألتهما عما إذا كان صبيا او بنت

(157) *sa`altu-hā`ammā`idā kāna šabīyan`aw bintan*^{PAT} (ArabiCorpus) ¹⁶⁵

zeptal jsem se jí, zda je to chlapeček nebo holčička

Spojka *`an* je opět při nominalizaci vedlejší věty nahraditelná verbálním substantivem (158), jež je pak ve funkci povrchového objektu po akuzativně nebo předložkově tranzitivním slovesu. V zásadě se jedná o slovesa kontroly.

أجبرت الولايات المتحدة الدول العربية على عقد القمم الاقتصادية

(158) *`ağbarat-i`l-Wilāyātu`l-muttaḥidatu`d-duwala`l-`arabīyata`alā`aqdi`l-qimami`l-`iqtisādīyati*^{PAT} (CLARA)

USA donutily arabské státy uspořádat ekonomické summit

v) Realizace asyndeticky připojenou vedlejší větou

Také PAT se může povrchově realizovat pomocí asyndeticky připojené vedlejší věty obsahové (předmětné). Ty jsou uvozeny zájmeny jako *mā* „co“, *man* „kdo“, *`ayy* „který, jaký“ nebo adverbii jako např. *`ayna* „kde“ (159), *matā* „kdy“, *kayfa* „jak“ (160), *kam* „kolik“, *limā/limādā* „proč“ (Viz Aktor 4.1.1.2 iv).

أتساءل من أين يستمد هؤلاء الأولاد والبنات شجاعتهم الأسطورية

(159) *`atasā`alu`min`ayna yastamiddu hā`ulā`i`l-`awlādu wa-`l-banātu šağā`ata-hum-u`l-`ustūrīyata*^{PAT} (ArabiCorpus)

kladu si otázku, odkud berou tito chlapci a dívky svou neskutečnou odvahu

ومن المثير للاهتمام أن الفيديو يبين كيف انتشرت سلسلة المتاجر هذه

¹⁶⁵ V tomto příkladu se k prvku *mā* ve spojce *mā`idā* navíc asimilovala předložka *an* (*an + mā* → *ammā*).

(160) *wa-min-a`l-muṭīri li-`l-ihimāmi`anna`l-fīdiyū yubayyinu`kayfa`ntašarat silsilatu`l-matāğiri hāđihi*^{PAT} (ArabiCorpus)

a je zajímavé, že video ukazuje, jak se rozšířil tento obchodní řetězec

Do této skupiny povrchové realizace PAT řadím také případy, kdy je sloveso asyndeticky spojeno s finitním slovesným tvarem, prototypicky v indikativu imperfekta. Jako PAT v této souvislosti hodnotím takovýto slovesný tvar po fázových slovesech (počáteční fáze děje (161) a pokračování děje (162)).¹⁶⁶

بدأ يتكلم مع أحمد ورامي

(161) *bada`a`yatakallamu ma`a`Aḥmad wa-Rāmī*^{PAT} (ArabiCorpus)

začal se bavit s Ahmadem a Rámím

واستمر الملك يؤدي صلاة الجمعة كل أسبوع

(162) *wa-`stamarra`l-maliku`lyu`addī šalāta`l-ğum`ati kulla`usbūcin*^{PAT} (ArabiCorpus)

a král nepřestával konat páteční modlitbu každý týden

Finitní slovesný tvar může být obvykle také nominalizován pomocí konstrukce s verbálním substantivem (163).

بدأ كتابة القصة القصيرة عام 1936

(163) *bada`a`kitābata`l-qīṣṣati`l-qašīrati`cāma 1936*^{PAT} (ArabiCorpus)

začal psát krátké povídky roku 1936

4.1.3. Adresát (ADDR)

4.1.3.1. Obecné vymezení aktantu Adresát

Adresát je aktantem, který odpovídá kognitivní roli příjemce děje (v kladném i záporném smyslu) s prototypickým rysem životnosti. Některý z aktantů je možné klasifikovat jako ADDR pouze za předpokladu, že má sloveso minimálně tři aktanty a kognitivní role odpovídající ADDR se neposouvá podle principu tzv. posouvání kognitivních rolí. Vymezení tohoto aktantu je tedy primárně sémantické (Mikulová et al., 2005: 450-451). Tímto aktantem je možné ohodnotit především následující typy slovesných doplnění:

¹⁶⁶ K fázovým slovesům (predikátům) přistupuji jakožto k slovesům plnovýznamovým v souladu s praxí v PDT (Mikulová et al., 2005: 324-325) a tedy i v PDT-Vallexu. Také VALLEX k těmto slovesům přistupuje stejným způsobem. K syntaxi některých těchto sloves v arabštině viz Badawího et al. (2004: 406-415) a El-Ayoubiho et al. (2010: 282-291). Nelze vyloučit, že do budoucna nebude třeba valenční status těchto sloves přehodnotit.

- adresát (typicky tzv. nepřímý životný objekt) u sloves s významem dávání a také mluvení.

وأعطى المصرف المركزي مصارف أردنية مهلة حتى نهاية السنة الجارية

(164) *wa-`aṭā* *l`l-maṣrifu* *l-markazīyu*^{ACT} *lmaṣārifa* *urdunnīyatan*^{ADDR} *lmuhlatan*^{PAT} *ḥattā nihāyati* *s-sanati* *l-ḡāriyati*^{TTILL} (ArabiCorpus)

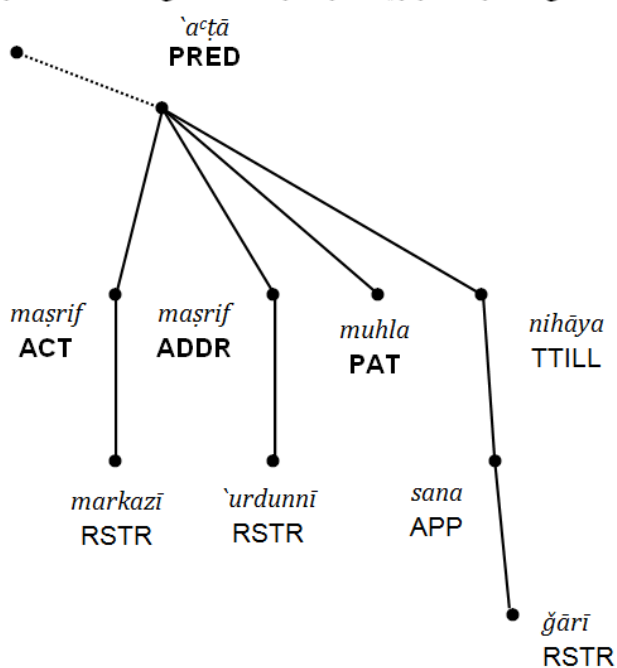
Centrální banka dala jordánským bankám lhůtu do konce tohoto roku

ووضحت له أن بيته وعائلته أهم من أي شيء

(165) *wa-waḍḍaḥtu* *lqa-hu*^{ADDR} *l`anna bayta-hu wa-`ā`ilata-hu* *`ahammu min`ayyi šay`in*^{PAT} (ArabiCorpus)

vysvětlil jsem mu, že jeho domov a rodina je důležitější než cokoli jiného

وأعطى المصرف المركزي مصارف أردنية مهلة حتى نهاية السنة الجارية

`aṭā *l`l-maṣrifu* *l-markazīyu* *maṣārifa* *urdunnīyatan* *muhlatan* *ḥattā nihāyati* *s-sanati* *l-ḡāriyati*

Centrální banka dala jordánským bankám lhůtu do konce tohoto roku

Obrázek 10. Zjednodušená podoba tektogramatického stromu příkladu (164). Obligatorní doplnění jsou zvýrazněna tučně.

- **původní vlastník u sloves s významem odebrání.**

أفقد تزوير انتخابات 1996 الشعب الألباني الثقة في الحزب الديمقراطي

(166) *`afqada* Ltazwīru `ntihābāti 1996^{ACT} Laš-ša^cba `l-`albānīya^{ADDR} L`ṭ-ṭiqata fī `l-ḥizbi `d-
dīmūqrāṭīyī^{PAT} (ArabiCorpus)

zfašování voleb roku 1996 připravilo Albánce o důvěru v Demokratickou stranu

- **příjemcem děje, který je na něj zaměřen.**

طالب رجال اعمال أردنيون الحكومة بالضغط على الحكومة الاسرائيلية

(167) *ṭālaba* Lriḡālu a^cmāli `urdunnīyūna^{ACT} L`l-ḥukūmata^{ADDR} Lbi-`d-ḡaḡṭi ^calā `l-ḥukūmati `l-
`isrā`ilīyati^{PAT} (ArabiCorpus)

jordánští podnikatelé požadovali po vládě, aby zatlačila na izraelskou vládu

لا أحد ينازع الحكومة في ذلك

(168) *lā`aḡada* *yunāzi^cu* L`l-ḥukūmata^{ADDR} fī dālīka^{PAT} (ArabiCorpus)

nikdo se o to s vládou nepře

- **u trojaktantových kauzativních sloves adresát kauzativního děje (a jeho skutečný vykonavatel).**

استأذنت مراد في إجراء مكالمة هاتفية

(169) *ista`dantu* LMurād^{ADDR} Lfī `iḡrā`i mukālamatin hātīfīyatin^{PAT} (ArabiCorpus)

požádal jsem Muráda o svolení si zatelefonovat¹⁶⁷

استكثبت السلطة الكمالية التركية مجموعة من الفقهاء نصا

(170) *istaktabat-i* L`s-sulṭatu `l-kamāliyatū `t-turkīyatū^{ACT} Lmaḡmū^catan min-a `l-fuqahā`i^{ADDR}
Lnaṣṣan^{PAT} (ArabiCorpus)

kemalovská turecká státní moc nechala napsat skupinu islámských právních znalců text...

¹⁶⁷ Zde se jedná především o tzv. deziderativní slovesa X. kmene se třemi aktanty (často jsou však jen dvouaktantová), jejichž význam vyrůstá z kauzativity – „způsobit aby někdo něco udělal“ ⇒ „žádat/přimět někoho, aby něco udělal“. al-Saffar (1979: 399-400) u takovýchto sloves předpokládá dvojúrovňovou podkladovou predikaci (viz odd. 2.1.1.). Povrchový subjekt, jemuž přiděluje sémantickou roli iniciátora děje (*Initiator*), je zároveň prožívatelem (*Experiencer*) nebo benefaktorem (*Beneficiary*) děje, jenž má vykonat skutečný agens (*Agent*), tj. povrchový objekt. Do tohoto typu ADDR bychom také mohli zařadit trojaktantová kauzativní slovesa IV. kmene s obecným významem „pomoci/přimět někoho, aby něco udělal“, jimž al-Saffar přisuzuje sémantické role *Initiator* (povrchový subjekt) – *Agent* (povrchový objekt v akuzativu) – *Object* (druhý objekt v akuzativu), přičemž *Agent* si uchovává svou aktivní roli (tamtéž: 404-405). Slovesa (nebo jejich konkrétní významy), která al-Saffar uvádí – např. `ašāda IV. „přimět někoho k lovu něčeho“, `aḡlaba IV. „pomáhat někomu něco podojit“ –, ovšem náležejí k starší jazykové vrstvě KA, a proto jsem je do textu nezařadil.

4.1.3.2. Povrchová realizace aktantu Adresát

Aktant ADDR se může povrchově realizovat především následujícími prostředky:

- i) pádem sémantického substantiva
- ii) předložkovou vazbou
- iii) vztažným zájmenem uvozujícím vztažnou větu

i) Realizace pádem sémantického substantiva

ADDR se často realizuje pádem **akuzativu**. Týká se to především sloves s významem dávání s vazbou dvou objektů v akuzativu v pořadí ADDR a PAT (171). Akuzativem morfematically řídí povrchovou realizaci ADDR také řada sloves mluvení (172). Formu akuzativu má však ADDR také u řady dalších sloves (173).¹⁶⁸

وأصبح مألوفاً أن نرى شرطياً يناول متظاهراً الماء والعصير

(171) *wa-`ašbaḥa ma`lūfan `an narā šurtīyan **yunāwīlu** lmutazāhīran^{ADDR} lal-mā`a wa-`l-
`ašīra^{PAT}* (ArabiCorpus)

a stalo se běžným vidět, jak policista podává demonstrantovi vodu a džus

حدثتني زميلتي عن حالة الاكتئاب البشعة

(172) ***ḥaddaṭat-nī**^{ADDR} Lzamīlat-ī^{ACT} L`an ḥālātī `l-iktī`ābi `l-bašī`atī^{PAT}* (ArabiCorpus)

má kolegyně mi povídala o hrozném depresi

أجبروا العالم على أن يعترف لهم بحق العودة وتقرير المصير

(173) ***ağbarū** L`l-`alāma^{ADDR} L`alā `an ya`tarīfa la-hum bi-ḥaqqi `l-`awdati wa-taqrīri `l-
mašīri^{PAT}* (CLARA)

donutili svět k tomu, aby jim uznal právo na návrat a sebeurčení

Formu **nominativu** může mít povrchová realizace ADDR v pasivní diatezi. Zde se toto doplnění dostává do pozice povrchového subjektu (174).

أجبرت القوات المصرية على مغادرة الإقليم

(174) ***`uğbirat-i** L`l-`qūwātu `l-miṣrīyatu^{ADDR} L`alā muğādarati `l-`iqlīmi^{PAT}* (ArabiCorpus)

egyptské síly byly donuceny opustit oblast

¹⁶⁸ Formu genitivu může mít samozřejmě i ADDR, je-li modifikován aproximační předložkou, nominálním modifikátorem nebo kvantifikátorem (viz 4.1.1.2. i) u ACT). K nominálním modifikátorům a kvantifikátorům viz např. Badawih et al. (2004: 219-237).

ii) Realizace předložkovou vazbou

Tříaktantová slovesa s předložkovou tranzitivitou mohou povrchové vyjádření ADDR řídit pomocí předložky, po níž má formu **genitivu**. Častými předložkami jsou v takovémto případě zejména *li-* (175),¹⁶⁹ *ilā*, *ma^ca* (176) a *alā* (177).

سمح له بالدخول إلى البيت

(175) *samaḥa* *li-hu*^{ADDR} *lbi-`d-duḥūli`ilā`l-bayti*^{PAT} (ArabiCorpus)

dovolil mu vstoupit do domu

من المتوقع أن يبحث أوباما مع الملك عبد الله خلال هذا اللقاء ملفات عديدة

(176) *min-a`l-mutawaqqa`i`an yabḥaṭa* *Obama*^{ACT} *ma^ca`l-maliki`Abdi`l-lāhi*^{ADDR} *ḥilāla*

hādā`l-liqā`i^{TPAR} *milaffātin`adīdatan*^{PAT} (ArabiCorpus)

očekává se, že Obama s králem Abdalláhem během schůzky projedná řadu témat

بقايا العقل أشارت عليّ بأن أقتلع الفكرة من نفسي المعذبة

(177) *lbaqāyā`l-`aqli*^{ACT} *ašārat`alay-ya*^{ADDR} *lbi-`an`aqṭali`a`l-fikrata min nafs-ī`l-*

mu`addabati^{PAT} (CLARA)

zbytky rozumu mi přikazovaly, abych ze své ztrápené duše tuto myšlenku vypudil

iii) Realizace vztažným zájmenem uvozujícím vztažnou větu

Pozici valenčního doplnění ADDR může opět zaujímat také vztažné zájmeno (u prototypicky životného ADDR především *man* nebo *allaḍī* a jeho další tvary) jakožto povrchový objekt v akuzativu nebo v genitivu (po předložce). Toto zájmeno pak uvozuje substantivní předmětnou větu vztažnou (178).

قلنا لمن يتخذ مواقف معادية للعراق إن...

(178) *qulnā`li-man yattaḥiḍu mawāqifa mu`ādiyatan li-`l-`Irāqi*^{ADDR} *inna...*^{PAT} (ArabiCorpus)

tomu, kdo zaujímá protiirácké postoje, jsme řekli, že...

4.1.4. Efekt (EFF)

4.1.4.1. Obecné vymezení aktantu Efekt

Aktant Efekt, jehož sémantika odpovídá kognitivní roli výsledku děje, lze přidělit některému slovesnému doplnění za předpokladu, že má sloveso alespoň tři aktanty. Pokud má

¹⁶⁹ Předložka *li-* obvykle koresponduje s významem dativu v češtině, tj. „někomu“.

dané sloveso aktanty pouze dva, kognitivní role EFF zaplní pozici PAT v souladu s principem tzv. posouvání kognitivních rolí. Jinak je tektogramatická funkce EFF převážně vymezena sémanticky (Mikulová et al., 2005: 447-448).¹⁷⁰ EFF může vyjadřovat především následující:

- **vlastnost nebo stav, ve kterém se nachází nebo je přisuzována aktantu na syntaktické pozici povrchového předmětu (PAT).**

عينه حاكما للكويت

(179) *‘ayyana-hu*^{PAT} *lḥākiman li-l-Kuwayti*^{EFF} (ArabiCorpus)

jmenoval ho vládcem Kuvajtu

اعتبرت هذا اللقاء شكلا من أشكال التهديد

(180) *‘itabartu* *lhādā ‘l-liqā‘a*^{PAT} *lšaklan min ‘aškāli ‘t-tahdīdi*^{EFF} (Badawi et al.: 2004: 379)

považoval jsem tuto schůzku za určitou hrozbu

أبصره من بعيد يجيء نحوي

(181) *‘ubširu-hu*^{PAT} *lmin ba‘īdin lyağī‘u naḥwi*^{EFF} (ArabiCorpus)

z dálky ho vidím, jak přichází mým směrem

- **konečný stav u sloves označujících změnu stavu.**

ترجم أكثر من خمسين كتابا من الفارسية إلى العربية

(182) *tarğama* *l‘aktara min ḥamsīna kitāban*^{PAT} *lmin-a ‘l-fārisiyati*^{ORIG} *l‘ilā ‘-‘arabī‘ati*^{EFF}

(ArabiCorpus)

přeložil více než padesát knih z perštiny do arabštiny

رفع قيمة التسهيلات من 250 إلى 400 مليون دولار

(183) *rafa‘a* *lqīmata ‘t-tashīlāti*^{PAT} *lmin 250*^{ORIG} *l‘ilā 400 malyūni dūlārin*^{EFF} (ArabiCorpus)

zvýšil hodnotu podpory z 250 na 400 milionů dolarů

حولته في نظر الآخرين من سائق إلى ضابط

(184) *ḥawwalat-hu*^{PAT} *lfi naẓari ‘l-‘āḥarīna*^{LOC} *lmin sā‘iqin*^{ORIG} *l‘ilā dābitin*^{EFF} (ArabiCorpus)

proměnila ho v očích ostatních z řidiče na důstojníka

¹⁷⁰ Panevová et al. (2014: 48) hovoří o „eliminačním způsobu určení aktantu EFF“. „Má-li sloveso tři aktanty a třetí pozice neodpovídá ani ADDR, ani ORIG, jde o EFF.“ (tamtéž).

- **diktum zejména těch sloves mluvení (typu „řící“) a mentální aktivity, u nichž dochází k rozpadu tématu a dikta.**¹⁷¹

كان يقول عن رواية «الفهد» إنها عمل استثنائي

(185) *kāna yaqūlu* ^L*an riwāyati* „l-Fahdu“^{PAT} ^L*inna-hā* ^c*amalun istiṭnā`iyun*^{EFF} (ArabiCorpus)

říkával o románu „Leopard“, že je to výjimečné dílo

ان حركة الاتحاد جماعة ارهابية لا تعرف عن الاسلام شيئا

(186) *`inna ḥarakata`l-ittiḥādī ḡamā`atun`irhābīyatun lā tarīfu* ^L*an-i`l-`islāmī*^{PAT} ^L*ṣay`an*^{EFF}

(ArabiCorpus)

hnutí Sjednocení je teroristická skupina, která o islámu nic neví

- **okolnost, vůči níž se zachází s objektem v pozici druhého aktantu (PAT)**

فلنقارن هذا الموقف بالضجة التي اثارتهما الجبهة الاسلامية القومية

(187) *fal-nuqārīn* ^L*hādā`l-mawqifa*^{PAT} ^L*bi-`d-daḡḡati`llatī`atāra-hā`l-ḡabhatu`l-`islāmīyatu`l-qawmīyatu*^{EFF} (ArabiCorpus)

srovnejme tedy tuto situaci s rozruchem, který vyvolala Národní islámská fronta

ويفضل اثاره الشبهات على اطلاق الاتهامات

(188) *wa-yufaḍḍilu* ^L*itārata`š-šubuhātu*^{PAT} ^L*alā`itlāqi`l-ittihāmātī*^{EFF}

upřednostňuje vyvolávání podezření před vznášením obvinění

4.1.4.2. Povrchová realizace aktantu Efekt

Aktant EFF se povrchově realizuje především následujícími prostředky:

- i) prostým pádem sémantického substantiva nebo adjektiva
- ii) předložkovou vazbou
- iii) vztažným zájmenem uvozujícím vztažnou větu
- iv) syndeticky připojenou vedlejší větou

¹⁷¹ Pokud je mi známo, tak otázka možného rozpadu tématu a dikta, tj. realizaci valenčního doplnění s obecným významem informace ve dvou valenčních pozicích, u některých sloves především ze sémantické třídy mluvení a mentální aktivity není v arabštině teoreticky rozpracována. Pro češtinu u sloves mluvení a mentální aktivity viz Kettnerovu (2009). Na základě mých dosavadních zjištění předpokládám, že v arabštině se tento jev týká omezeného počtu sloves zmíněných sémantických tříd. U sloves mluvení takovýto jev předpokládám u některých lexikálních jednotek slovesa *qāla* (*u*) „řící“ (184) a *ḥakā* (*i*) „vyprávět“. U sloves mentální aktivity to předpokládám u lexikální jednotky slovesa *arafa* (*i*) ve významu „vědět, znát“ (185); tento jev se výrazněji projevuje v pasivní diatezi. Otázka rozpadu tématu a dikta v arabštině vyžaduje další zkoumání.

ii) Realizace předložkovou vazbou

Efekt se však může realizovat v podobě substantiva po vazbě s předložkou (192), po níž má toto substantivum opět formu **genitivu**.¹⁷⁵

حكمت محكمة فرنسية على ثمانية جزائريين بالسجن

(192) **hakamat** *lmaḥkamatun faransīyatun*^{ACT} *lʿalā tamāniyati ǧazā`iriyīna*^{PAT} **lbi-`s-siǧni**^{EFF}

(ArabiCorpus)

francouzský soud odsoudil osm Alžířanů k trestu odnětí svobody

iii) Realizace vztažným zájmenem uvozujícím vztažnou větu

Stejně jako předchozí aktanty může být i EFF ve formě akuzativu nebo předložkovém pádě (tj. genitivu) povrchově obsazen vztažným zájmenem (*mā* (193), *man* nebo *allaḍī* a jeho dalšími tvary).

وحولتها الى ما يشبه كومة من القش

(193) **wa-ḥawwalat-hā**^{PAT} *l`ilā mā yušbihu kūmatan min-a `l-qašši*^{EFF} (ArabiCorpus)

a proměnila ji v to, co připomíná kupku slámy

iv) Realizace syndeticky připojenou vedlejší větou

EFF se může realizovat také ve formě **syndeticky připojené vedlejší věty** (v aktivní diatezi předmětné) uvozené spojkou *`anna* (194) (po slovese *qāla* (*u*) „říct“ ve formě *`inna*(195)) u některých sloves mluvení a mentální aktivity.¹⁷⁶

ويمكن أن نضيف إلى ذلك أن...

(194) **wa-yumkinu `an nuḍīfa** *l`ilā dālīka*^{PAT} *l`anna...*^{EFF} (ArabiCorpus)

a můžeme k tomu dodat, že...

وقالت عن مؤتمر الدوحة الاقتصادي إنه لا يوجد بديل لتطوير المنطقة

(195) **wa-qālat** *lʿan mu`tamari `d-Dawḥati `l-iqtisādīyī*^{PAT} *l`inna-hu lā yūǧadu badīlun li-tatwīri*

l`mintaqati^{EFF} (ArabiCorpus)

a řekla o ekonomickém summitu v ad-Dauha, že pro rozvoj oblasti neexistuje alternativa

¹⁷⁵ Viz také příklady (182), (183), (184), (187) a (188).

¹⁷⁶ Diskuzi a příklady k otázce rozpadu tématu a dikta u těchto sloves viz výše v tomto oddíle.

v) Realizace přímou řečí

U některých sloves mluvení se EFF může realizovat také přímou řečí. Ta bývá uvozena dvojtečkou (196) a následnými uvozovkami, případně ještě topikalizační částicí *`inna*.

وأضاف: «أعتقد أنه أدرك الآن أن هذا الانقسام غير قائم».

(196) *wa-`adāfa: „a`taqīdu `anna-hu `adraka `l-`āna `anna hādā `l-inqisāma ġayru qā`imin”*

(ArabiCorpus)

a dodal: „Domnívám se, že si teď uvědomil, že toto rozdělení není na stole.“

vi) Realizace asyndeticky připojenou vedlejší větou

U některých sloves se EFF realizuje pomocí asyndeticky připojeného finitního slovesného tvaru, jenž je prototypicky ve formě indikativu imperfekta. Takto se chovají též slovesa, jež slouží k opisu kauzativy ((197) a (198)).¹⁷⁷ Asyndeticky připojeným finitním slovesným tvarem se může realizovat EFF i u výše zmíněných sloves mentální aktivity typu „*považovat někoho za něco/nějakého*“ (199) a také u některých lexikálních jednotek sloves smyslového vnímání (200).¹⁷⁸ Z pohledu povrchové syntaxe můžeme asyndeticky připojený slovesný tvar označit za vazebný (valenční) doplněk (resp. doplňkovou větu).

ويجعلنا ندرك أن الجمال فينا وفيما حولنا

(197) *wa-yağ`alu-nā^{PAT} lnudriku `anna `l-ğamāla fī-nā wa-fī-mā hawla-nā^{EFF}* (ArabiCorpus)

a přimělo nás to pochopit, že krása je v nás a v tom, co je kolem nás

تركها تستريح

(198) *taraka-hā^{PAT} ltastariħu^{EFF}* (ArabiCorpus)

nechal ji odpočinout si

¹⁷⁷ U obou uvedených sloves se EFF může realizovat také jako substantivum nebo adjektivum (včetně participia aktivního nebo pasivního) v akuzativu (viz bod i) výše). K této skupině se řadí ještě sloveso *wada`a* (*a*) „nechat někoho něco udělat“ (El-Ayoubi et al., 2010: 412-414). K opisným (explicitním) kauzativům viz také Saada (1982: 81-86).

¹⁷⁸ K syntaxi sloves smyslového vnímání viz např. El-Ayoubi et al. (2010: 403-405). Asyndeticky připojený slovesný tvar (prototypicky indikativ imperfekta) bývá v gramatických pracích kladen do širší formálně i sémanticky velmi variabilní kategorie, kterou tradiční arabská lingvistika nazývá termínem *ħāl* „dosl. stav“ (v angl. pracích zejména tzv. *circumstantial qualifier*). Kromě zmíněného imperfekta se formálně může jednat také o tvar participia, předložkové konstrukce nebo také o syndeticky připojený slovesný tvar (indikativ impf., perf. s částicí *qad* nebo jmenná věta) pomocí *wa-* (tzv. stavové *wa-*). Kategorie *ħāl* vyjadřuje především průvodní děj nebo stav. Zmíněná kategorie tedy vykazuje značnou formální (dvojitou závislost) i funkční shodu právě s kategorií doplňku (valenčního i nevalenčního). K tomuto jevu viz zejména Badawih et al. (2004: 156-159, 579-587) a Kammensjövou (2009).

... بأن ابنه الذي يظنه يواصل دراسته في باريس استشهد في أفغانستان

(199) ... *bi-`anna `bna-hu `llaḍī yazunnu-hu*^{PAT} *lyuwāšilu dirāsata-hu fī Bārīs*^{EFF} *ustušhida fī `Afġānistān* (ArabiCorpus)

... že jeho syn, o němž se domnívá, že pokračuje ve studiu v Paříži, padl v Afghánistánu

سمع صوت أم كلثوم تغني "ليلة العيد"

(200) *sami`a* *ṣawta `Umm Kulṭūm*^{PAT} *ṭtuġannī* „*Laylata `l-`īdi*“^{EFF} (ArabiCorpus)

slyšel, jak hlas Umm Kulthúm zpívá „Sváteční noc“

4.1.5. Původ (ORIG)

4.1.5.1. Obecné vymezení aktantu Původ

Poslední z aktantů, Původ (ORIG), odpovídá kognitivní roli původu (Mikulová, 2005: 452-453). I v arabštině tento aktant vykazuje výrazně omezené možnosti povrchové realizace a často je doplněním fakultativním. Tímto funktorem lze ohodnotit některé z valenčních doplnění slovesa pouze v případě, že toto sloveso má minimálně tři aktanty. Pokud má aktanty pouze dva, kognitivní role, jež odpovídá ORIG, se posouvá do pozice PAT v souladu s principem tzv. posouvání kognitivních rolí. Ze sémantického hlediska může ORIG vyjadřovat zejména následující:

- **materiál původu.**

وتصنع من الورق بأحجام مختلفة

(201) *wa-tuṣna`u* *ṭmin-a `l-waraqī bi-`aḡġāmin muḥtalifatin*^{ORIG} (ArabiCorpus)

vyrábí se z různě velkých papírů¹⁷⁹

لقد اكتفى البعض بمساحة صغيرة يبني عليها بيته من الطين

(202) *la-qad-i `ktafā `l-ba`ḍu bi-misāḡatin ṣaġīratin yabnī* *ṭalay-hā*^{LOC} *ṭbayta-hu*^{PAT} *ṭmin-a `ṭ-`tīnī*^{ORIG} (ArabiCorpus)

někteří si vystačili s malou plochou, na níž si staví dům z hlíny

- **okolnost, děj nebo stav, na jejichž základě něco vzniká.**

ونختار من أسماء الموقعين ممثلين عن باقي علماء ومفكري الأمة

¹⁷⁹ V tomto příkladu se jedná o pasivní diatezi. Povrchovým subjektem je doplnění PAT.

(203) *wa-naḥtāru* *l*min `asmā`i `l-muwaqqi`cīna^{ORIG} *l*mumattīlīna *c*an bāqī *c*ulamā`i *w*-
mufakkirī `l-`ummati^{PAT} (ArabiCorpus)

vybíráme si ze jmen signatářů zástupce za ostatní vědce a intelektuály našeho národa

الانضمام إلى قائمة الائتلاف الوطني الذي أسسته القوى الشيعية على أنقاض قائمة الائتلاف الموحد

(204) *al-inḍimāmu* `ilā qā`imati `l-i`tilāfi `l-waṭaniyi `llaḍī `assasat-hu^{PAT} *l*`l-quwā `š-šī`iyatu^{ACT}
l^calā `anqāḍi qā`imati `l-i`tilāfi `l-muwaḥḥadi^{ORIG} (ArabiCorpus)

připojení se na kandidátku Národní koalice, kterou založily šíitské síly na troskách kandidátky
Sjednocené koalice

- zdroj nebo předešlý vlastník, od něhož pochází nějaký objekt nebo informace.

ومن المعروف أن إسرائيل تحصل سنوياً على مساعدات حربية بقيمة ملياري دولار من أمريكا

(205) *min-a* `l-ma^crūfi `anna *l*`Isrā`īla^{ACT} *taḥṣulu* *l*sanawīyan^{THO} *l*^calā musā^cadātin ḥarbīyatin
bi-qīmati milyāray dūlārin^{PAT} *l*min `Amrīkā^{ORIG} (CLARA)

je známo, že Izrael získává ročně od Ameriky vojenskou pomoc v hodnotě dvě miliardy dolarů

استأجرت اسرائيل من اثيوبيا عددًا من الجزر الارتية

(206) *ista`ğarat* *l*`Isrā`īlu^{ACT} *l*min `Atyūbiyā^{ORIG} *l*^cadadan *min-a* `ğuzuri `l-iritrīyati^{PAT} (CLARA)
Izrael si od Etiopie pronajal několik eritrejských ostrovů

- výchozí stav oproti stavu změněnému.¹⁸⁰

دورها ان تترجم رغبات ننتياهو من اللغة العبرية الى اللغة الانجليزية

(207) *dawru-hā`an* *tutarğima* *l*rağabāti Netanyahu^{PAT} *l*min-a `l-luğati `l-cibrīyati^{ORIG} *l*`ilā `l-
luğati `l-`inglīzīyati^{EFF} (CLARA)

její role je tlumočit přání Netanjahua z hebrejštiny do angličtiny

4.1.5.2. Povrchová realizace aktantu Původ

Aktant Původ se povrchově realizuje následujícími prostředky:

- i) předložkovou vazbou
- ii) vztažným zájmenem uvozujícím větu vztažnou

¹⁸⁰ Viz také příklady (183) a (184) výše.

i) Realizace předložkovou vazbou

Vzhledem k značně homogenní sémantice tohoto aktantu se podle mých dosaveních zjištění jeho morfemtická realizace omezuje na některé předložkové formy, po nichž následuje substantivum v genitivu. Těmito předložkami jsou *min* „od, z“¹⁸¹ a případně také *ʿan* „od, z“ (208), dále *bayna* „mezi“ (209) a *ʿalā* „na“.¹⁸²

الا أنهم أخذوا عن الحضارات الأخرى بعض أنظمتها التجارية

(208) *ʿillā ʿanna-hum^{ACT} ʾaḥadū ʿan-i ʾl-ḥaḍārāti ʾl-ʾuḥrā^{ORIG} ʿbaʿda ʿanzimati-hā ʿt-tiḡāriyati^{PAT}* (ArabiCorpus)

oni však převzali od jiných civilizací některé jejich systémy obchodu

على المرأة أن تختار بين أمرين أحلاهما مر

(209) *ʿalā ʾl-marʿati ʿan taḥtāra ʿbayna ʿamrayni ʾahlāhumā murrūn^{ORIG}* (ArabiCorpus)

žena si má vybrat mezi dvěma věcmi, z nichž jedna je horší než druhá

ii) Realizace vztažným zájmenem uvozujícím větu vztažnou

Po některé ze zmíněných předložek opět může stát některé ze vztažných zájmen (*mā* (210), *man* nebo *allaḍī* a jeho dalšími tvary) uvozujících substantivní větu vztažnou.

قد اختار مما يسميه بالخيار الجغرافي

(210) *qad-i ḥtāra ʿmimmā yusammī-hi bi-ʾl-ḥiyāri ʾl-ḡuḡrāfiyī^{ORIG}* (ArabiCorpus)

vybral si z toho, co nazývá geografickou volbou

4.2. Kvazivalenční doplnění

Kategorie tzv. kvazivalenčních doplnění, která byla vyčleněna v novější verzi FGP během práce na sestavování valenčního slovníku češtiny, sdílí některé rysy jak s aktanty, tak s volnými doplněními (viz odd. 3.2.). Jedná se o doplnění **Překážky (OBST)**, **Mediátoru (MED)**, **Záměru (INTT)** a **Rozdílu (DIFF)** (Panevová, 2003; Lopatková a Panevová, 2006; Panevová et al., 2014: 50-54), které mají své místo ve valenčním rámci příslušného slovesa. Podívejme se, zda je oprávněné postulovat takováto doplnění i pro MSA. Rozhodujícím kritériem by měla být existence specifické formy, o níž bychom se mohli u rozlišení konkrétního kvazivalenčního doplnění opřít.

¹⁸¹ K přeložce *min* viz příklady (201), (202), (203), (205), (206) a (207) výše.

¹⁸² K předložce *ʿalā* viz příklad (204) výše.

Kvazivalenční doplnění **Překážky** (OBST) je považováno za zvláštní případ šířeji chápaného volného doplnění Prostředku (MEANS) (Panevová et al., 2014: 51).¹⁸³ Doplnění OBST prototypicky vyjadřuje nevědomou činnost typu „*Matka se píchla o nůžky*“ (tamtéž). Mnou shromážděné korpusové příklady ukazují, že obdobné obsahy jsou v arabštině jazykově strukturovány jiným způsobem než v češtině. V arabštině je v takovýchto případech i neživotná entita jazykově strukturována do pozice povrchového subjektu (ACT) tranzitivního slovesa, jehož povrchovým objektem (zde PAT) je dějem zasažená entita (211). V případě, kdy je původcem děje (ACT) vědomě konající entita, volné doplnění MEANS je vyjádřeno pomocí prototypické (nicméně značně polysémní) předložky *bi-* (212).

كان كمن وخزته شوكة، فاطمأن إلى ألمها

(211) *kāna ka-man waḥazat-hu^{PAT} lšawkatun^{ACT}, fa-ṭma`anna `ilā `alami-hā* (ArabiCorpus)
by jako ten, kdo se píchl o trn (dosl. koho píchl trn) a pak se ještě ujišťoval, jestli ji něco nebolí

وأنها وخزته بديوس ذهبي

(212) *wa-`anna-hā^{ACT} waḥazat-hu^{PAT} lbi-dabbūsin dahabīyin^{MEANS}* (ArabiCorpus)
a že ona ho píchla zlatým špendlíkem

Také výrazy s doplněním OBST typu „*bít/bouchat něčím o něco*“ v češtině se v arabštině vyjadřují buď lokativně (213) nebo jako povrchový objekt (PAT) (214).

وأخبط بيدي على المكتب

(213) *wa-`ahbiṭu^{ACT} lbi-yad-i^{MEANS} l`alā `l-maktabi^{LOC}* (ArabiCorpus)
a rukou přitom bouchám o stůl/do stolu (dosl. na stole)

وصولاً إلى مشهد خروتشوف وهو يخبط الطاولة بحذائه

(214) *wuṣūlan `ilā mašhadi Chruščov wa-huwa^{ACT} yaḥbiṭu l`t-tāwilata^{PAT} lbi-ḥidā`i-hi^{MEANS}*
(ArabiCorpus)

až po výjev Chruščova bijícího botou do stolu

Vzhledem k výše zmíněným předpokladům se tedy v současné době domnívám, že vymezení doplnění OBST pro MSA není oprávněné. Tato otázka nicméně zasluhuje podrobnější zkoumání, jež nemůže být předmětem této relativně obecně pojaté práce.

¹⁸³ V češtině se OBST prototypicky realizuje předložkovým pádem *o*+akuz – viz také příklad (73) výše.

Dalším fakultativním kvazivalenčním doplněním je **Mediátor** (MED). I tento typ doplnění byl v češtině vyčleněn z volného doplnění Prostředku (MEANS).¹⁸⁴ I zde čelíme jistým obtížím, jež, jak se zdá, plynou z odlišného způsobu strukturační kognitivního obsahu v arabštině. České výrazy typu „vzal ji za ruku“ jsou v arabštině strukturovány s použitím předložky *min* „z, od“. Domnívám se, že ze sémantického hlediska a i vzhledem ke konkrétní morfematičtější realizaci je takovéto konstrukce třeba interpretovat jako směrové určení „odkud“ (DIR1). Tuto zřejmou tendenci je možné ilustrovat na lexikálních jednotkách od sloves `aḥada (u) „brát/vzít“ (215), saḥaba (a) „přítáhnout, odtáhnout“ (216) a `amsaka IV. bi-/(4-) „uchopit, chytit“ (217).

ثم أخذها من يدها ومشيا إلى حدائق الشلالات

(215) *tumma* `aḥada^{ACT}-hā^{PAT} *lmin yadi-hā*^{DIR1} wa-mašayā `ilā ḥadā`iqi `š-šallālāti

(ArabiCorpus)

pak ji vzal za ruku (dosl. směrem od ruky) a šli do zahrad u vodopádů

كاسيوس يسحب بروتوس من ذراعه نحو الزاوية

(216) *lKasius*^{ACT} *yashabu* *lBrutus*^{PAT} *lmin dirā`i-hi*^{DIR1} *lnaḥwa* `z-zāwiyati^{DIR3} (ArabiCorpus)

Casius táhne Bruta za paži (dosl. směrem od paže) do rohu

أمسكتني من ذراعي وأخذتني إلى المقبرة الجماعية في المخيم

(217) `amsakat^{ACT}-nī^{PAT} *lmin dirā`i*^{DIR1} wa-`aḥadat-nī `ilā `l-maqbarati `l-ḡamā`īyati fī `l-

muḥayyami (ArabiCorpus)

chytila mě za paži (dosl. směrem od paže) a vzala mě k masovému hrobu v táboře

Z výše zmíněného je tedy zřejmé, že vyčlenění doplnění MED se v MSA nezdá být oprávněné.

U doplnění **Záměru** (INTT) lze předpokládat, že se vyskytuje jako fakultativní doplnění prototypicky u některých sloves pohybu, dále u sloves zvaní a posílání. Toto doplnění vyjadřuje cíl/záměr s nímž se uskutečňuje nějaký pohyb nebo přemísťování (Mikulová et al., 2005: 496-497). Lze mu však v MSA přiřadit nějakou specifickou povrchovou formu?¹⁸⁵ Jako zásadní se zde totiž jeví potřeba formálního odlišení tohoto kvazivalenčního doplnění od volného doplnění účelu (AIM). Na základě předběžných zjištění musím konstatovat, že v MSA

¹⁸⁴ V češtině byla doplnění MED přiřazena povrchová forma předložkového pádu *za+akuz.* (Lopatková a Panevová, 2006: 85). Viz příklad (74) výše.

¹⁸⁵ V češtině je primární formou slovesný infinitiv, dále pak předložkové pády *na+akuz.* a *k+dativ* – viz příklad (75) výše.

nenalézám specifické povrchové vyjádření pro doplnění INTT. Pro vyčlenění INTT (a jeho případné odlišení od AIM) je možné brát v potaz pouze zjevnou koreferenci mezi ACT řídicího pohybového slovesa s ACT podřízené predikace (218)¹⁸⁶ nebo podstatného jména slovesného v případě nominalizace (219), případně koreferenci mezi PAT sloves zvaní a posílání a ACT podřízené predikace či nominalizované konstrukce (220). Takovouto koreferenci AIM v obecném smyslu nevyžaduje (221). Právě koreference je nutným předpokladem pro možnost nominalizace.

سأذهب لأتمشى على الشاطئ

(218) *sa-`adhabu*^{ACT} *li-`atamaššā`alā`š-šāti`i*^{INTT} (ArabiCorpus)
 půjdu se projít po pláži (dosl. půjdu, abych se prošel po pláži)

ذهب حسان لقضاء حاجاته في الصباح

(219) *dahaba* *Ḥassān*^{ACT} *li-qaddā`i hāḡatihi fi`š-ṣabāhi*^{INTT} (ArabiCorpus)
 Hassán šel vykonat svou ranní potřebu

أوفدت منظمة الاغذية والزراعة للأمم المتحدة بعثة من خبيراتها لزيارة السودان

(220) *`awfadat* *munazzamatu`l-`aḡdiyati wa-`z-zirā`ati li-`l-`umami`l-muttaḡidati*^{ACT}
lba`ṭatan min ḡubarā`i-hā^{PAT} *li-ziyā`rati`s-Sūdāni*^{INTT} (ArabiCorpus)
 Organizace OSN pro výživu a zemědělství vyslala misi expertů na návštěvu Súdánu

فتقتضي منا ملاحظة بضعة أمور كي تتضح أساليب التبادل التجاري بين الداخل والساحل

(221) *fa-taḡtaḡi*^{ACT} *min-nā*^{ORIG} *mulāḡazata biḡ`ati`umūrin*^{PAT} *kay tattadiḡa`asālibu`t-tabāduli`t-tiḡārīyi bayna`d-dāḡili wa-`s-sāḡili*^{AIM} (ArabiCorpus)

a tak od nás vyžaduje zmínit několik skutečností, aby se ozřejmily způsoby obchodování mezi vnitrozemím a pobřežím

S určitými výhradami jsem se tedy rozhodl v MSA samostatně vyčlenit fakultativní doplnění INTT pro zmíněné typy sloves, ovšem výhradně na sémantickém základě, což pochopitelně nepředstavuje uspokojivé řešení. Vzhledem k tomu, že formálně se povrchová

¹⁸⁶ Provedl jsem zkoumání potenciálního výskytu doplnění INTT s vysoce frekventovaným polysémním slovesem *dahaba* (a), jehož základní význam je „jít/jet někam“. V korpusu ArabiCorpus, konkrétně v jeho subkorpusu obsahujícím literární texty, jsem prozkoumal 600 výskytů (tokenů) slovesa. Má zjištění jsou následující: Celkem 42 výskytů ve zmíněném významu se realizuje s vedlejší větou (tj. podřízenou predikací) nebo nominalizací pomocí verbálního substantiva. Z toho 22 výskytů je s nominalizací po formálně finální předložce *li-*. 20 výskytů je s vedlejší větou, z toho 19 s finální spojkou *li-*, pouze jeden výskyt s finální spojkou *li-kay*. Ve všech případech koreferuje ACT (povrchový subjekt) slovesa hlavní věty s ACT (povrchovým subjektem) podřízené predikace!

realizace INTT plně kryje s volným doplněním AIM, vyžaduje otázka oprávněnosti vymezení INTT v budoucnu další revizi.

Vymezení doplnění **Rozdílu** (DIFF) skýtá ze všech kvazivalenčních doplnění nejméně obtíží. Ze sémantického hlediska se jedná o doplnění, které vyjadřuje kvantitativní nebo kvalitativní rozdíl mezi dvěma porovnávanými ději, stavy nebo entitami, případně počátečním a konečným stavem děje (Mikulová et al. 2005: 511). Lze konstatovat, že v MSA se toto doplnění morfematically realizuje pomocí vysoce polysémní předložky *bi-* s následujícím genitivem substantiva ((222) a (223)).¹⁸⁷ Je však třeba poukázat na to, že předložka *bi-* zároveň vyjadřuje i obecné určení prostředku (MEANS).

وان قيمة الواردات ارتفعت بنسبة 15 في المئة في الفترة نفسها

(222) ... *wa-`anna* \downarrow *qīmata* \downarrow *l-wāridāti*^{ACT} *rtafa^cat* \downarrow *bi-nisbati 15 fī* \downarrow *l-mi`ati*^{DIFF} \downarrow *fī* \downarrow *l-fatrati nafsi-hā*^{TWHEN} (ArabiCorpus)

... a že hodnota dovozu se v témže období zvýšila o 15%

بكبني إدوار الخراط بثمانية عشر عاما

(223) *yakburu-nī*^{PAT} \downarrow *Edwar al-Ḥarrāt*^{ACT} \downarrow *bi-tamāniyata* \downarrow *cašara* \downarrow *cāman*^{DIFF} (ArabiCorpus)

Edwar al-Charrát je o osmnáct let starší než já (dosl. převyšuje mě (věkem) o osmnáct let)

4.3. Volná doplnění

V tomto oddíle se ve stručnosti zaměřím na tzv. volná doplnění tak, jak byla podle jednotlivých typů vymezena v rámci FGP (viz také odd. 3.2.). Tyto typy de facto představují sémanticky i morfematically vyhraněná adverbialní slovesná doplnění, jež jsou relativně dobře popsána v dostupných gramatických a syntaktických pracích k MSA (např. El-Ayoubi et al. (2010: 416-446)), zejména pak pokud jde o jejich větnou realizaci v podobě vedlejších vět (např. Oliverius (1995: 201-255)). Pro popis valence ve valenčním slovníku jsou relevantní pouze ta volná doplnění, jež jsou nebo mohou být pro určitá slovesa obligatorní. V následujícím přehledu se přesto zmíním o všech dosud vymezených volných doplněních, jež vykazují závislost (obvykle mimo jiné) na slovese. V některých případech si také dovoluji připojit několik poznámek týkajících se povrchové formy nebo vůbec oprávněnosti vymezení dané doplnění pro popis MSA.

¹⁸⁷ Možnost povrchové realizace doplnění vedlejší větou připadá v úvahu pouze s použitím vztažného zájmena, jež pak uvozuje substantivní větu vztažnou. V češtině má doplnění DIFF povrchovou formu *o+akuz* – viz příklad (76) výše.

4.3.1. Volná doplnění časová

Početnou skupinu volných doplnění tvoří v FGP různé podtypy časových určení (Panevová et al., 2014: 54-57; Mikulová et al., 2005: 453-475).¹⁸⁸ Ta jsou vymezena podle toho, na jakou otázku po určení času odpovídají.

- **otázka *Kdy?* (TWHEN):**

باكرا أيقظني من نومي الهاتف

(224) *bākiran*^{TWHEN} *ayqaza-nī min nawm-ī `l-hātifu* (ArabiCorpus)

brzy mě ze spaní probudil telefon

- **otázka *Během jaké doby?/Současně s čím?* (TPAR):**

خلال تلك الفترة.. لم تفارقي فكرة الانتحار

(225) *ḥilāla tilka `l-fatratī*^{TPAR} *lam tufāriq-nī fikratu `l-intiḥāri* (ArabiCorpus)

během toho období mě neopouštěla myšlenka na sebevraždu

- **otázka *Odkdy?* (TSIN):**

منذ عاد إلى مصر لم يشعر سوى بالأسى والألم واليأس

(226) *ḥimdu `āda `ilā Miṣra*^{TSIN} *lam yaš`ur siwā bi-`l-`asā wa-`l-`alami wa-`l-ya`si*

(ArabiCorpus)

od té doby, co se vrátil do Egypta, pociťuje jen zármutek, bolest a beznaděj

- **otázka *Dokdy?* (TTIL):**

أمى تعيش حتى الآن معي

(227) *umm-ī ta`išu ḥattā `l-`āna*^{TTIL} *ma`-ī* (ArabiCorpus)

až do teď žije má matka se mnou

- **otázka *Jak dlouho?* (THL):**

تستغرق دراسة البكالوريوس أربع سنوات

(228) *tastağriqu dirāsatu `l-bakālūriyūs `l-`arba`a sanawātin*^{THL} (ArabiCorpus)

bakalářské studium trvá čtyři roky

¹⁸⁸ Pro některé funkory ze skupiny časových a i jiných typů doplnění byly vymezeny ještě další blíže specifikující subfunkory (viz Panevová et al., 2014: 82-84), ty však v této práci nebudou brány na zřetel.

- otázka *Jak často?* (THO):

وكاننا لم نتحدث يوميا على الهاتف

(229) *wa-ka-`anna-nā lam nataḥaddat ʔyawmiyan*^{THO} *alā ʔl-hātifi* (ArabiCorpus)

jako bychom denně nemluvili po telefonu

- otázka *Na kdy?* (TOWH):

وكانت المحاكمة أجلت من يناير الماضي إلى أكتوبر الجاري

(230) *wa-kānat-i ʔl-muḥākamatu*^{PAT} *uḡḡilat ʔmin yanāyira ʔl-māḍi*^{TFRWH} *ʔilā ʔuktūbira ʔl-ḡārī*^{TOWH} (ArabiCorpus)

proces byl odložen z ledna na únor¹⁸⁹

- otázka *Ze kdy?* (TFRWH) – viz předchozí příklad (230).

- otázka *Na jak dlouho?* (TFHL):

اعلن الرئيس المصري الحداد الرسمي في مصر لمدة ثلاثة ايام

(231) *`aʔlana ʔr-ra ʔisu ʔl-miṣriyu ʔl-ḥidāda ʔr-rasmīya fī Miṣra ʔli-muddati ʔalāti ʔavyāmin*^{TFHL} (ArabiCorpus)

egyptský prezident vyhlásil státní smutek v Egyptě na tři dny

4.3.2. Volná doplnění lokální a směrová

Podobně jako skupina předchozí i tato skupina zahrnuje několik sémanticky diferencovaných určení (Panevová et al., 2014: 57-63; Mikulová et al., 2005: 475-487). Jednotlivé typy těchto doplnění, jež jsou obligatorní u řady lokativních a především pohybových sloves, mohou být opět vymezena na základě různých lokativně-směrových otázek.

- otázka *Kde?* (LOC):

أقام مع سلطان في نفس الغرفة ثلاثة شهور كاملة

(232) *`aqāma ma^ca sulṭānin ʔfī nafsi ʔl-ḡurfati*^{LOC} *ʔalāṭata šuhūrin kāmilatin* (CLARA)

pobýval se sultánem v jednom pokoji po tři celé měsíce

¹⁸⁹ V tomto příkladu se jedná o pasivní diatezi – v povrchovém subjektu v nominativu je aktant PAT.

- otázka *Odkud?* (DIR1):

طائرة عراقية تقل حجاجا أقلعت من مطار بغداد

(233) *tā`iratum`irāqīyatun tuqillu huǧǧāǧan`aqla`at`lmin matāri Baǧdāda*^{DIR1} (ArabiCorpus)
irácké letadlo, které veze poutníky, vzletlo z bagdádského letiště

- otázka *Kudy?* (DIR2):

جاؤوا عبر النيل بالمراكب

(234) *ǧā`ū`l`abra`n-Nīlī*^{DIR2} *bi-`l-marākibi* (ArabiCorpus)
přišli na lodích přes Nil

- otázka *Kam?* (DIR3):

هل ستذهب إلى العمل اليوم؟

(235) *hal sa-taḏhabu`l`ilā`l-`amali*^{DIR3} *`l-yawma?* (ArabiCorpus)
půjdeš dnes do práce?

4.3.3. Volná doplnění kauzální

Do této skupiny patří několik sémanticky vyhraněných volných doplnění, jež obecně vyjadřují různé druhy kauzálních vztahů. Řadí se sem doplnění příčiny, podmínky, účelu a přípustky (Panevová et al., 2014: 63-67; Mikulová et al., 2005: 487-496).

- volné doplnění příčiny (CAUS):

اكتسبت هذه العادة بسبب إقامتي في الغرب لسنوات طويلة

(236) *iktasabtu hāḏihi`l-`cādata`lbi-sababi`iqāmat-ī fī`l-`garbi li-sanawātin tawīlatin*^{CAUS}
(ArabiCorpus)

tento zvyk jsem si osvojil z důvodu dlouholetého pobytu na Západě

- volné doplnění účelu (AIM):

فقد اخترتهم لكي أعرف حقيقة مشاعرهم وأحاسيسهم وأفكارهم

(237) *fa-qad-i`ḥtartu-hum`li-kay`a`crifa ḥaqīqata mašā`iri-him wa-`ahāsīsi-him wa-`afkāri-`him*^{AIM} (ArabiCorpus)

vybral jsem si je, abych znal jejich skutečné city, pocity a myšlenky

- **volné doplnění podmínky (COND):**¹⁹⁰

أخرج بشرط أن أذهب لمشاهدة الكارتون

(238) *`aḥruḡu* *l**bi-šartī* *`an* *`adhaba li-mušāhadati* *`l-kārtūn*^{COND} (ArabiCorpus)

vylezu ven pod podmínkou, že se půjdu dívat na kreslený film

- **volné doplnění přípustky (CNCS):**

رغم كل شيء اعتبرت اللقاء مصادفة سعيدة

(239) *l**raġma kulli šay`in*^{CNCS} *i`tabartu* *`l-liqā`a mušādafatan sa`īdatan* (ArabiCorpus)

i přes to všechno jsem to setkání pokládal za šťastnou náhodu

4.3.4. Volná doplnění způsobová

V rámci způsobových doplnění bylo rozlišeno množství sémanticky vyhraněných doplnění. Kromě sémanticky neutrálního určení vlastního způsobu tato skupina dále zahrnuje doplnění míry, náhrady,¹⁹¹ srovnání, prostředku, kritéria, doprovodu, zřetele, účinku, prospěchu a výjimky (Panevová et al., 2014: 67-78; Mikulová et al., 2005: 499-530).

- **volné doplnění způsobu – otázka *Jak/jakým způsobem?* (MANN):**

تستطيع أن تأخذه بالشدة

(240) *tastaṭī`u* *`an* *ta`ḥuda-hu* *l**bi-`š-šiddati*^{MANN} (ArabiCorpus)

dokážeš s ním jednat přísně

Specifickou realizací volného doplnění způsobu v arabštině představuje akuzativní forma verbálního substantiva odvozeného od příslušného slovesa (tzv. akuzativ vnitřního objektu). Verbální substantivum je obvykle modifikováno shodným přívlastkem (240).¹⁹²

يعامله معاملة سيئة من البداية

(241) *yu`āmilu-hu* *l**mu`āmalatan sayyi`atan*^{MANN} *min-a* *`l-bidāyati* (ArabiCorpus)

od počátku s ním zachází špatně (dosl. špatným zacházením)

¹⁹⁰ Specifická syntaktická pravidla týkající se podmínkových vět v arabštině podávají např. Badawi et al. (2004: 636-670), Cantarino (III 1975b: 311-371) a Oliverius (1995: 230-241). Podrobný rozbor podmínkových vět především v KA pak představuje studie Peleda (1992).

¹⁹¹ Volné doplnění náhrady (RCMP) v uvedených pracích není zavedeno. Toto doplnění přebírám ze slovníku VALLEX.

¹⁹² K tématu viz např. Badawih et al. (2004: 451-453) a Cantarina (II 1975a: 444-452).

- **volné doplnění míry – otázka *Jak moc?* (EXT):**

في اليوم الأول اصطاد سمكة تزن عشرين رطلا

(242) *fī l-yawmi l-`awwali `štāda samakatan tazinu l-`iṣrīna raṭlan*^{EXT} (ArabiCorpus)

první den si ulovil rybu, která vážila 20 ratlů¹⁹³

- **volné doplnění náhrady – otázka *Za kolik?* (RCMP)**

وتؤجر الشقق السكنية والمكاتب للأجانب بأكثر من ثلاثة آلاف دولار

(243) *wa-tu`ağğaru `š-šīqaqu `s-sakanīyatu wa-l`-makātibu li-l-`ağānibi lbi-`aktara min talātati `ālāfi dūlārin*^{RCMP} (ArabiCorpus)

a pronajímají se bytové prostory a kanceláře cizincům za více než tři tisíce dolarů

- **volné doplnění srovnání (CPR):**

لم أبك مثلما بكيت عندها

(244) *lam `abki lmiṭla-mā bakaytu cinda-hā*^{CPR} (ArabiCorpus)

nikdy jsem nebrečel, jako jsem brečel tehdy

- **volné doplnění prostředku (MEANS):**

قال شهود إن قوات الاحتلال الإسرائيلية جرحت اثنين من الفلسطينيين برصاصات معدنية مغطاة بالمطاط

(245) *qāla šuhūdun `inna qūwāti l-iḥtilāli l-`isrā`īliyata ḡarahat-i `tnayni min-a l-Filastīniyīna lbi-`rasāšātin muḡattātīn bi-l-mattāṭi*^{MEANS} (ArabiCorpus)

svědci sdělili, že izraelské okupační síly zranily dva z Palestinců pogumovanými projektily

- **volné doplnění kritéria (CRIT):**

ويشكل البوذيون، حسب الاحصاءات الرسمية، 90 في المئة من سكان بورما

(246) *wa-yušakkilu l-būḏiyyūna, ḥasaba l-iḥṣā`āti `r-rasmīyati*^{CRIT} 90 *fī l-mi`ati min sukkāni Būrmā* (ArabiCorpus)

a budhisté tvoří podle oficiálních statistik 90% obyvatel Barmy

¹⁹³ Ratl je váhová jednotka, jejíž váha se v různých oblastech arabského světa liší. Její váha se pohybuje mezi cca 500 g až 2,5 kg.

-
- **volné doplnění doprovodu (ACMP):**¹⁹⁴

خرج مجد الدين مع ديمتری

(247) *ħaraġa Maġdu `d-Dīni lma`a Dīmītrī*^{ACMP} (ArabiCorpus)

Madžduddīn odešel s Dimitrijem

- **volné doplnění zřetele (REG):**

Významným prostředkem vyjádření zřetele je v MSA mimo předložkových prostředků forma akuzativu (tzv. zřetelový akuzativ) (248).

إن هذه المادة تفوق الورق جودةً

(248) *`inna hāḍihi `l-māddata tafūqu `l-waraqa* *lġawdatan*^{REG} (Oliverius, 1995: 16)

tato látka předčí kvalitou papír

- **volné doplnění účinku (RESL):**

وكان أيضا يهوى التنقل، بحيث أنه أصبح صديقا لكل سائقي الشاحنات التي تمر بالكيوتس

(249) *wa-kāna `ayḍan yahwā `t-tanaqqula lbi-ħaytu `anna-hu `ašbaħa šaḍīqan li-kulli sā`iqī `š-šāhinātī*^{RESL} (ArabiCorpus)

také miloval cestování, takže se skamarádil se všemi řidiči kamionů

- **volné doplnění prospěchu (BEN):**

Doplnění BEN označuje nejen v čí prospěch (250) se děje skutečnost vyjádřená řídicím slovesem, ale též v čí nepospěch (251).

اشترت لها الحذاء

(250) *ištaraytu lla-ħā*^{BEN} *`l-ħidā`a* (ArabiCorpus)

koupil jsem jí boty

تعلمت بالمجان على حساب هؤلاء المصريين

(251) *ta`allamta bi-`l-maġġāni l`alā ħisābi hā`ulā`i `l-Miṣrīyīna*^{BEN} (ArabiCorpus)

studoval jsi zadarmo na účet těchto Egyptanů

¹⁹⁴ Doplnění doprovodu může vyjadřovat také privativní význam (význam „bez“), kdy je nějaká entita ze slovesného děje vyloučena.

- **volné doplnění výjimky (RESTR):**

وضحك الجميع باستثناء بهادور

(252) *wa-dahika* $\text{L}'\text{-}\dot{\text{g}}\text{am}\dot{\text{i}}\text{c}u^{\text{ACT}}$ $\text{L}'\text{bi-}\dot{\text{s}}\text{t}\dot{\text{i}}\text{n}\dot{\text{a}}\text{'i}$ *Bahādūr*^{RESTR} (ArabiCorpus)

všichni se smáli kromě Bahádura

4.3.5. Další typy volných doplnění

Kromě uvedených skupin volných doplnění bylo v rámci FGP ještě rozlišeno doplnění **Kontradikce (CONTRD)**, **Dědictví (HER)**, **Substituce (SUBS)** a **Doplňku (COMPL)** (Panevová et al., 2014: 78-82). Pro rozlišení doplnění CONTR a HER v arabštině nenalézám pádné důvody. Doplnění SUBST a COMPL lze oproti tomu v arabštině stanovit bez větších problémů.

Doplnění **Kontradikce (CONTRD)**, v češtině povrchově vyjádřené (původně časovou) spojkou „*zatímco*“, „vytváří okolnostní pozadí, v konfrontaci s nímž se odehrává děj řídicí vystupující jako reliéf.“ (Tamtéž: 78). Věta uvozená touto spojkou je tedy pokládána za podřadně připojenou (tedy vztah determinace vůči řídicímu slovesu). V MSA tomuto případu vhodně odpovídají souvětí se spojkou *bayna-mā* „*zatímco*“, která je i v arabštině původně časovou spojkou uvádějící současně probíhající děj s dějem hlavní věty (tedy doplnění TPAR) (253) (Oliverius, 1995: 207). Tato spojka se dále objevuje v souřadných (parataktických) spojeních s odporovacím mezivětným vztahem (254) (tamtéž: 143). V současnosti proto pro arabštinu nevidím důvod k vymezení volného určení CONTRD, jež by bylo v determinačním vztahu k řídicímu slovesu.¹⁹⁵

بينما كنت تحضرين لنا الأكل أتيت بفواكه من المحل

(253) *ḥbaynamā kunti tuḥadḍirīna la-nā* $\text{L}'\text{-}\dot{\text{a}}\text{kla}^{\text{TPAR}}$ *ataytu* *bi-fawākiha min-a* $\text{L}'\text{-}\text{maḥ}\dot{\text{a}}\text{l}\text{l}\text{i}$

(tamtéž: 207)

zatímco jsi nám připravovala jídlo, přinesl jsem z obchodu ovoce

إن الحكومة تقبل هذه الاقتراحات بينما يرفضها البرلمان

(254) $\text{L}'\text{inna}$ $\text{L}'\text{-}\dot{\text{h}}\text{ukū}\text{mata}$ *taqbalu* *hādīhi* $\text{L}'\text{-}\dot{\text{i}}\text{qtirāḥ}\dot{\text{a}}\text{ti}$ *bayna-mā* *yarfuḍu-hā* $\text{L}'\text{-}\text{barlamānu}$

(tamtéž: 143)

vláda přijímá tyto návrhy, kdežto parlament je odmítá

¹⁹⁵ Toto doplnění není valenční (obligatorní), takže jeho vymezení nemá zásadní vliv na popis slovesné valence. Tato otázka si nicméně zaslouží podrobnější zkoumání.

Pokud jde o fakultativní volné doplnění **Dědictví** (HER), tak v arabštině je jeho vymezení jakožto slovesného doplnění problematické. Důvodem je skutečnost, že spojení typu „*majetek zdědil po otci*“ (VALLEX), kde se v arabštině realizuje předložka *min* (případně *ʿan*) „z, od“, je zřejmě vhodné hodnotit jako ORIG (255) (viz odd. 4.1.5.2. výše). Například obsah typu „*pojmenovat někoho po někom*“ je pak v arabštině jazykově strukturován odlišným způsobem (256).

بأن بوتفليقة قد ورث تركة أو مسئولية ثقيلة عن سلفه

(255) ... *bi-`anna lBū Taflīqa^{ACT} qad warīta ltarikatan `aw mas`ulīyatan taqīlatan^{PAT} l`an salafī-hi^{ORIG}* (ArabiCorpus)

... že Buteflika zdědil tíživou pozůstalost či zodpovědnost po svém předchůdci (dosl. od svého předchůdce)

ابتنى لي قصرا منيفا سماه باسمي

(256) *ibtanā l-ī qašran munīfan sammā^{ACT}-hu^{PAT} lbi-`sm-ī^{MEANS}* (ArabiCorpus)

postavil pro mě úžasný palác, který pojmenoval po mě (dosl. mým jménem)

Vymezení typicky fakultativního doplnění **Substituce** (SUB) v arabštině nečiní větších potíží (257). To označuje skutečnost (osobu, předmět, děj nebo stav), která byla zastoupena či nahrazena jinou skutečností (Panevová et al., 2014: 79-80).

وقال في خطاب ألقاه نيابة عنه وزير التخطيط والتعاون الدولي ...

(257) *wa-qāla fī ḥiṭābin `alqā-hu^{PAT} lniyābatan `an-hu^{SUBST} lwazīru `t-taḥṭīṭi wa-`t-ṭa`āwuni `d-dawlīyi^{ACT}...* (ArabiCorpus)

a řekl v projevu, který místo něj pronesl ministr pro plánování a mezinárodní spolupráci...

V souvislosti s aktantem EFF již padla zmínka o povrchově syntaktické funkci doplňku (konkrétně valenčního doplňku – viz odd. 4.1.4.). Ten byl v daném případě u určité skupiny sloves hodnocen jako aktant, který vykazuje dvojí závislost – jak na slovese, tak na substantivu. Volné doplnění **Doplňek** (COMPL) je taktéž charakteristické svou dvojí závislostí, jedná se však o zcela fakultativní (tedy nevalenční) volné doplnění (258) (Panevová et al., 2014: 81-82).¹⁹⁶

تعمل أستاذة في الأدب واللغة في جامعة يوتا الأمريكية

¹⁹⁶ K vlastnostem a morfeematické realizaci nevalenčního doplňku viz např. El-Ayoubiho et al. (2010: 421-425).

(258) *taʿmalu*^{ACT} *l-`ustādatan fī l-`adabi wa-l-luġati*^{COMPL} *lfi ġāmiʿati Yūtā l-`amrīkīyati*^{LOC}

(ArabiCorpus)

pracuje jako profesorka literatury a jazyka na americké univerzitě v Utahu¹⁹⁷

4.4. Arabština a tzv. avalentní slovesa

Často diskutovaným tématem v souvislosti se vztahem mezi povrchově syntaktickou a významovou rovinou jazyka jsou tzv. avalentní slovesa. Sémantika těchto neosobních sloves obvykle souvisí s různými atmosférickými jevy typu „prší“, „sněží“, „mrholí“, „mrzne“ apod. Jedná se o lexikální jednotky, které v některých jazycích sice na povrchové rovině mohou mít podmět, v hloubkové rovině mu však neodpovídá žádná jednotka (Cruse, 2006: 188; Herbst a Schüller, 2008: 136). V těchto případech můžeme hovořit o diskrepanci mezi povrchovou a hloubkovou (významovou) rovinou jazyka.

Vhodným příkladem může být české sloveso „pršet“ i s jeho anglickými (259) a francouzskými (260) ekvivalenty, u nichž si gramatická struktura daných jazyků vynucuje přítomnost náhražkového (expletivního) podmětu v podobě osobního zájmena, jenž na hloubkové rovině nemá odpovídající protějšek a valenční rámec takového slovesa proto zůstává prázdný.

(259) *It is raining*

Prší

VR: ∅

(260) *Il pleut*

Prší

VR: ∅

Čeština, jež patří mezi tzv. pro-drop jazyky, sice v případě odpovídajícího slovesa *pršet* (261) přítomnost formálního náhražkového podmětu nevyžaduje, jeho valenční rámec nicméně zůstává také prázdný.

(261) *Prší*

VR: ∅

¹⁹⁷ Rozvité substantivum *`ustāda* „profesorka“ je závislé na řídicím slovesu a zároveň na substantivu v podmětu (zde je podmět nevyjádřen), jež prostřednictvím shody určuje morfosyntaktické kategorie povrchové realizace COMPL.

V arabštině je situace poněkud jiná. Nejen u obdobných arabských sloves popisujících atmosférické jevy, ale zcela obecně **je ACT ve valenčním rámci vždy přítomen**. Lze tedy konstatovat, že **v arabštině se avalentní slovesa nerealizují**.

Pokud jde konkrétně o výše zmíněná „atmosférická“ slovesa v arabštině (Badawi et al., 2004: 395; Buckley, 2004: 617), tak jejich ACT je povrchově obsazen výrazy jako *samā`* „nebesa“ (262), *dunyā* „pozemský svět“, příp. *saḥāb* „mraky (kol.)“, *ḡuyūm* „mraky (pl.)“ apod. I v případech, kdy je ACT v podobě povrchového subjektu vypuštěn, je jeho implicitní přítomnost patrná díky tvaru slovesa (263), který odráží shodu s předpokládaným myšleným podmětem *samā`* s rodem feminina (Badawi et al., 2004: 395).

أمطرت السماء بغزارة

(262) `amṭarat-i ḷ`s-samā`u^{ACT} ḷbi-ḡazāratin^{MANN} (CLARA)

Vydatně pršelo (dosl. „Nebesa nechala vydatně padat déšť“)

في تلك السنة أمطرت في أيلول

(263) ḷfi tilka `s-sanati^{TWHEN} `amṭarat.3.sg.f. ḷfi `aylūl^{TWHEN} (ArabiCorpus)

v onom roce v září pršelo

Valenční rámec pro tuto lexikální jednotku slovesa *`amṭara* IV. „nechat padat déšť“ je tedy:¹⁹⁸

VR: ACT (*samā`* | *dunyā* | *saḥāb* | *ḡaym*...)

4.5. Shrnutí

V této stěžejní kapitole jsem se pokusil aplikovat teoretická východiska rozpracovaná v rámci FGP na valenční struktury slovesa v MSA. V zásadě se potvrzuje, že FGP jakožto jeden z možných teoretických přístupů k popisu jazyka může dobře posloužit i k popisu valenčních (a obecně syntaktických) struktur v z mnoha hledisek odlišném typu jazyka, než na jaký byl aplikován doposud. Tento fakt pochopitelně přispívá k možnému naplnění ambice tohoto formalismu, jíž je univerzálnost jazykového popisu. I přes některé dílčí problémy spojené s jevy, které můžeme považovat za jazykově specifické a jež je potřeba dále a podrobněji zkoumat, se tedy zdá, že FGP pro popis MSA ob stojí.

Vzhledem k primárně syntaktickému charakteru aktantu ACT se ukazuje, že jeho prototypickou povrchově syntaktickou funkcí je v arabštině subjekt. Možnost jeho

¹⁹⁸ Obdobné významy mohou být v arabštině vyjádřeny také pomocí různých sloves se sémémem „padání“ - např. *sa-yanzilu`l-maṭaru* („bude pršet“, dosl. „bude padat déšť“), případně též pomocí idiomatických nominálních vět jako *ad-dunyā maṭarun* („prší“, dosl. „svět je déšť“) apod. Blíže např. Oliverius (2003: 67-69).

neprototypického vyjádření pomocí jiné povrchově syntaktické funkce nicméně musí být znovu přezkoumána. Druhý primárně syntaktický aktant PAT se vzhledem k právě řečenému jeví jako prototypický objekt a to primárně v akuzativu, spíše sekundárně pak morfematically realizován pomocí předložky a genitivu. Další dva sémanticky lépe uchopitelné aktanty ADDR a EFF se realizují jak v akuzativu, tak pomocí předložek v objektové funkci. Aktant EFF pak u některých sémanticko-syntakticky vymezených slovesných tříd odpovídá povrchovému valenčnímu doplňku, jenž je díky své dvojí závislosti ještě svázán specifickými pravidly shody s jiným substantivním větným členem. Poslední z aktantů, ORIG, je ze všech aktantů sémanticky i morfematically nejvyhraněnější.

U kvazivalenčních doplnění slovesa, která jsou díky svým vlastnostem, jak se zdá, jakousi přechodovou kategorií mezi aktanty a volnými doplněními, se dosud jeví jako v arabštině neopodstatněné vymezení doplnění OBST a MED. Důvodem je právě odlišná jazyková strukturace daného kognitivního obsahu v arabštině. Jako problematický z hlediska své povrchové formy se jeví i doplnění INTT, jež se podle dosavadních zjištění formálně kryje s volným doplněním AIM.

Stanovení většiny typů volných doplnění pro MSA v zásadě z obecného hlediska nepředstavuje větší problém. Určitou výjimku však představují doplnění CONTRD a HER. U doplnění CONTRD vyvstává problém stanovení, zda jde o určení hypotaktické – v tom případě jako fakultativní slovesné doplnění oprávněné –, nebo zda se v daných případech jedná spíše o parataktický mezivětný vztah s odporovacím významem. U problému s vymezením doplnění HER, jak se zdá, opět narážíme na otázku specifické jazykové strukturace kognitivního obsahu v arabštině.

Zajímavým poznatkem také je, že v arabštině nenalzááme obdobu v řadě jazyků běžné skupiny sloves označovaných jako tzv. avalentní slovesa („prší“ apod.). Zde se ukazuje význam povrchového subjektu slovesa (a jemu odpovídajícímu tektogramatickému ACT), jenž je, byť i jen implicitně, vždy přítomen v povrchové struktuře věty.

5. Tvorba valenčního slovníku a jeho struktura

5.0. Úvod

Tato část práce je věnována popisu tvorby a struktury valenčního slovníku sloves MSA, který má primární podobu elektronické databáze. Valenční slovník je výsledkem manuální anotace valenčních rámců do lexikální databáze ElixirFM. Jednotlivá slovesná hesla byla zpracovávána na rozsáhlých elektronických korpusech, přičemž byly konzultovány také autoritativní lexikografické práce a elektronické zdroje. Metodologie tvorby slovníku a také návrh jeho formátu byl již dříve představen v Bielický a Smrž (2008; 2009). Aktuální tištěná podoba rozpracovaného slovníku se nachází v příloze předkládané práce.

V této kapitole nejprve pojednám o metodologickém zázemí při tvorbě slovníku (5.1.), konkrétně o softwarových nástrojích (5.1.1.) a korpusových, tištěných a databázových zdrojích (5.1.2.), jichž při anotaci slovníku využívám. V dalším oddílu pojednávám o otázkách výběru lexikálního materiálu a statistikách týkajících se aktuální verze slovníku (5.1.3.). Makrostruktura a mikrostruktura slovníku je popsána v druhé části kapitoly (5.2.).

5.1. Metodologie tvorby slovníku

5.1.1. Nástroje

Při tvorbě elektronické formy valenčního slovníku, která je jeho primárním formátem, se nelze obejít bez některých nástrojů. Samotný valenční slovník je inkorporován do elektronické lexikální databáze, jež představuje jeden z komponentů open-source počítačového systému **ElixirFM**, který je implementací modelu funkční arabské morfologie (Smrž, 2007a; 2007b).¹⁹⁹ Tento systém umožňující modelování morfologických procesů v arabštině nalézají využití buď jako součást rozsáhlejších počítačových nástrojů, nebo například jako samostatný morfologický analyzátor. Jednu z možných aplikací posledně zmíněného typu představuje ElixirFM Online Interface.²⁰⁰

Lexikální databáze ElixirFM byla ve své původní podobě vytvořena automatickou konverzí lexikální složky Buckwalterova morfologického analyzátoru (Buckwalter, 2002) do formátu ElixirFM. Takto získaný lexikální materiál byl dále tříděn, revidován a doplňován a je neustále v mnoha směrech obohacován autorem této práce v důsledku zapracovávání

¹⁹⁹ ElixirFM je open-source software, který je publikován pod veřejnou licencí GNU General Public Licence (GNU GPL 3).

²⁰⁰ <http://quest.ms.mff.cuni.cz/cgi-bin/elixir/index.fcgi>

valenčního komponentu k vybraným slovesům. Tato lexikální databáze je vždy v aktuální verzi periodicky publikována společně s dalšími složkami ElixirFM a je dostupná ke stažení.²⁰¹

Editace souborů lexikální databáze ElixirFM, jež mají formát XML (resp. PML), je prováděna v open-source editoru **Tree Editor (TrEd)**.²⁰² Tento mnohostranně využitelný nástroj slouží především k zobrazování a editaci stromových struktur. Právě formu stromové struktury má také zápis valenčních vlastností jednotlivých slovesných lexikálních jednotek (viz Obrázek č. 11).

Obrázek 11. Ukázka z lexikální databáze ElixirFM v zobrazení pomocí editoru TrEd.

Anotovaný valenční rámec pro sloveso *ʿağbara* IV. má podobu stromové struktury.

Morfematické formy lexémů (slovesných i jiných) s troj- a čtyřkonsonantními kořeny jsou v lexikální databázi ElixirFM kódovány pomocí obecných morfo-fonemických vzorů, které umožňují sledovat morfonologické vlastnosti slovních forem (resp. slovních kmenů) po splynutí morfému kořene s morfémem vokalizace a případně dalším afixem (Smrž, 2007b: 33-36). Veškerý trojkonsonantní lexikální materiál je kódován pomocí tradičně užívaného prototypického kořene F^cL (resp. FCL), čtyřkonsonantní oproti tomu pomocí fiktivního kořene $KRDS$.²⁰³ Editor TrEd po splynutí konkrétního konsonantního kořene s daným morfo-

²⁰¹ <http://sourceforge.net/projects/elixir-fm/>

²⁰² <http://ufal.mff.cuni.cz/tred/>

²⁰³ Fiktivní čtyřkonsonantní kořen $KRDS$ byl oproti běžné praxi v arabských i západních lingvistických pracích použit z čistě pragmatických důvodů. Běžně užívaný kořen pro čtyřkonsonantní kořeny F^cLL je totiž díky dvojímu výskytu téhož konsonantu pro počítačové účely nepoužitelný.

fonemickým vzorem automaticky generuje formu lexikálního hesla přímo v arabském písmu a také v standardní transliteraci.

5.1.2. Zdroje

Při práci na valenčním slovníku jsou využívány různé zdroje, jež zahrnují jak rozsáhlé arabské korpusy, tak tištěné lexikografické práce a elektronické databáze.

Ke zkoumání valenčních vlastností sloves a také jako zdroj autentických příkladů pro valenční slovník jsou využívány rozsáhlé **elektronické korpusy**, jež obsahují jazykový materiál z různých stylových úrovní a tématických oblastí. Zejména zpočátku výzkumu valence jsem využíval morfologicky a syntakticky anotovaný korpus publicistických textů **Prague Arabic Dependency Treebank (PADT)** (Hajič et al., 2004).²⁰⁴ Vzhledem k jeho omezenému rozsahu a stylovému zaměření jsem však svůj výzkum založil především na dvou rozsáhlých neanotovaných korpusech. Prvním z nich je vyvážený korpus **Corpus Linguae Arabicae (CLARA)**, obsahující 43 milionů slov (Zemánek, 2001).²⁰⁵ Tím druhým je on-line **ArabiCorpus**, jenž obsahuje přes 173 milionů slov.²⁰⁶ Z něj využívám především subkorpusy publicistických (přes 135 mil. slov) a literárních textů (přes 1 mil. slov).

Při anotaci valence využívám také některé **výkladové a dvojjazyčné slovníky MSA**. Primárním lexikografickým zdrojem je pro mě velký výkladový slovník *al-Munğid fī `l-luğa `l-`arabīya `l-mu`āšira* (2001), který je v rámci velmi konzervativní arabské lexikografické tradice zářnou výjimkou, protože oproti jiným „moderním“ slovníkům skutečně odráží současný spisovný jazyk. Z dvojjazyčných slovníků MSA využívám zejména práce Wehra (1994),²⁰⁷ Hooglanda et al. (2003),²⁰⁸ Zemánka et al. (2006) a Baalbakiho (2000). V některých případech konzultuji také **slovníky ke KA** (Ambros a Procházka, 2004; Badawi a Abdel Haleem, 2008; Kazimirski, 2004; Lane, 1968; Mir, 1989). Inspiraci při tvorbě valenčních rámců hledám pochopitelně jako rodilý mluvčí češtiny také ve valenčních slovníkách VALLEX (viz odd. 3.3.1.) a PDT-Vallex (viz odd. 3.3.2.).

²⁰⁴ Korpus PADT obsahuje v stávající rozšířené a dosud, bohužel, stále nepublikované verzi (2.0) přes 1 milion tokenů. Viz Smrže et al. (2008).

²⁰⁵ Tento korpus mi jakožto doktorandovi na Ústavu srovnávací jazykovědy FF UK zpřístupnil můj školitel Petr Zemánek.

²⁰⁶ <http://arabicorpus.byu.edu/>

²⁰⁷ Příležitostně přihlížím také k jeho novějšímu německému 5. vydání (Wehr, 1985).

²⁰⁸ Slovník Hooglanda et al. (2003) považuji za „prototyp“ moderního důkladně lexikograficky zpracovaného slovníku. Slovník Artsové (2014), který, zdá se, přebírá makrostrukturu i mikrostrukturu z dříve zmíněného slovníku, se mi dostal do rukou až v době dokončování této práce.

Při výzkumu valence také používám **elektronické lexikální databáze** Arabic Propbank (viz odd. 2.2.1.) a Arabic Verbnet (viz odd. 2.2.3.).

5.1.3. Výběr lexikálního materiálu a statistiky slovníku

Od počátku bylo mým cílem vytvořit valenční slovník, který by pokrýval nejfrekventovanější slovesa, tedy centrum lexikonu MSA. Tento záměr je naplňován postupně. Důležitým předpokladem pro výběr cílových hesel (tedy sestavení hesláře) pro jakýkoli slovník je existence referenčního zdroje, který by mohl posloužit jako výchozí bod. Takovýto zdroj pro mě představuje od doby svého vydání frekvenční slovník MSA od Buckwaltera a Parkinsona (2011), jenž obsahuje 819 slovesných lexémů (ve skutečnosti 836, ale 17 případů lze považovat za dialektismy).²⁰⁹ V počáteční fázi výzkumu však bylo pro potřeby doprovodné teoretické studie nezbytné zkoumat valenci sloves v širším kontextu souvislostí formálních a sémantických uvnitř slovesného systému. Při takovýchto zkoumáních jsem byl pak veden buď principem potenciální synonymie,²¹⁰ nebo snahou zkoumat sémantické a také valenční vlastnosti různých slovesných derivátů od téhož konsonantního kořene bez zvláštního ohledu na jejich frekvenci.

počet slovesných lexémů		703
počet kořenů	celkem	354
	trojkonsonantních	323
	čtyřkonsonantních	31
počet valenčních rámců		1242
počet korpusových příkladů		2938

Tabulka . Obsah tiskové verze valenčního slovníku.

Elektronická verze slovníku jakožto součást lexikálního komponentu ElixirFM aktuálně obsahuje 3707 slovesných lexémů s 4323 valenčními rámci v různé míře rozpracování.²¹¹ Kolem 2000 valenčních rámců bylo vytvořeno v počáteční fázi projektu automaticky na základě atributu intranzitivity v Buckwalterově morfologickém analyzátoru (Buckwalter,

²⁰⁹ Tento frekvenční slovník MSA obsahuje 5 tisíc lexémů s nejvyšší frekvencí výskytu v 30 milionovém korpusu (z 10 % mluveném), odrážejícím ve své převážné většině jazykový úzus druhé poloviny prvního desetiletí 21. století. Mezi starší dostupné lexikální soupisy převážně založené na manuální excerpci ze stylově a kvantitativně velmi omezených textových korpusů patří práce Bobzina (1980), Fromma (1982), Kouloughliho (1991), Landaua (1959) a Sabuniho (1988).

²¹⁰ K synonymii v MSA je užitečnou pomůckou práce Parkinsona (2006).

²¹¹ Za poskytnutí veškerých statistik a především za vytvoření a trpělivé „doladění“ tiskové verze slovníku chci vyjádřit svůj dík Eduardu Bejčkovi z ÚFAL MFF UK.

2002), ostatní valenční rámce byly vytvořeny manuální anotací, přičemž některé z nich byly prioritně dále rozvíjeny. Pokročilou fází anotace vykazují ty rámce, které byly zahrnuty do tiskové verze slovníku, jež byla vytvořena automatickým převodem do formátu PDF. Podrobné údaje k obsahu tiskové verze zachycuje Tabulka 3. Průnik obsahu předkládaného valenčního slovníku a zmíněného slovníku frekvenčního uvádí Tabulka 4.

<i>valenční slovník</i>	<i>frekvenční slovník</i>	<i>průnik slovesných hesel</i>
701	819	259

Tabulka 4. Srovnání obsahu zpracovaných slovesných hesel (lexémů) v tištěné verzi valenčního slovníku s frekvenčním slovníkem MSA (Buckwalter a Prakinson, 2011).

5.2. Struktura valenčního slovníku

5.2.1. Makrostruktura slovníku

Tento oddíl popisuje strukturu tiskové verze valenčního slovníku. Jeho organizační struktura se v základech inspiroje strukturou VALLEXU (Lopatková et al., 2006; 2008). Vzhledem ke specifikám arabštiny a také předem danému formátu databázového komponentu ElixirFM však vyžadovala určité modifikace.²¹²

Slovník je organizován podle v arabské lexikografii běžného systému **troj- a čtyřkonsonantních kořenů** podle pořadí arabské abecedy. Slovesná hesla (lexémy) jsou pak ve slovníku hnízdomána právě podle své příslušnosti k danému kořenu (ke kořenu viz 1.2.1.). V některých případech je rozlišeno několik kořenových hnízd s týmž konsonantním kořenem. V těchto případech je takto naznačena homonymie na úrovni kořenového morfému.

5.2.2. Mikrostruktura slovníku

Jednotlivé slovesné heslo pak představuje slovesný **lexém**, který je chápán jako abstraktní systémová formálně-sémantická jednotka lexikálního plánu. Daný lexém je pak tradičně reprezentován **lemmatem** (vzhledem k formátu ElixirFM spíše jeho perfektním kmenem), jež je obecným zástupným tvarem za všechny možné formální textové (parolové) realizace tohoto lexému v podobě jeho flektivních tvarů. K důležitým atributům slovesného hesla patří římská číslice, která značí příslušnost slovesa k určité morfo-sémantické slovesné třídě (slovesnému kmeni – viz odd. 1.2.2.). V případě I. slovesného kmene trojkonsonantních sloves jsou nezbytnými atributy slovesného hesla ještě tvar(y) imperfektního kmene (*impf*) a

²¹² Předběžný návrh struktury valenčního slovníku včetně jeho potenciální podoby v tištěné verzi jsme dříve představili v Bielický a Smrž (2008: 6-7).

těž tvar(y) podstatného jména slovesného (*maṣḍar*), které nelze pravidelně derivovat, jelikož je lexikální povahy (viz odd. 1.2.3. a 1.2.5.).

Další úroveň slovesného hesla tvoří číslované **lexikální jednotky**, tj. v mnou zvoleném pojetí formálně-sémantické (sub)jednotky lexikálního plánu, jež sdílejí tutéž formu, avšak představují různé více či méně spřízněné významy daného polysémního lexému (Cruse, 1986: 77-79). Valenční vlastnosti jednotlivých lexikálních jednotek jsou zachyceny v jejich **valenčních rámcích**.²¹³ Pokud jde o řazení jednotlivých lexikálních jednotek, tak jsem zvolil metodu intuitivní posloupnosti od základního (doslovného) významu lexému přes významy vzdálenější až k idiomům.²¹⁴ Dále každá lexikální jednotka obsahuje **české (cs) a anglické glosy (en)**, jež charakterizují její významové rysy. Textové užití lexikální jednotky je exemplifikováno na **korpusových příkladech (ex)**, které zahrnují jak arabský text (*ar*), tak jeho český překlad (*cs*). Atribut týkající se možné **pasivizace (pas)** uvádí valenční doplnění, jež se v takovémto případě realizuje jako povrchový podmět.

Nepovinné atributy lexikální jednotky zahrnují informaci o případném **recipročním užití** lexikální jednotky (*rcp*) a také o jejím přiřazení do určité **sémanticko-syntaktické třídy (class)**. Ukázku formátu valenčního slovníku přináší Obrázek č. 12.

²¹³ Rozdíly ve valenci mohou posloužit jako jedno z kritérií při rozlišování polysémie lexému (Atkins a Rundell, 2008: 154; Čermák, 2010: 285).

²¹⁴ Přestože je tato metoda řazení lexikálních jednotek značně nevědecká, běžně se v arabské lexikografii uplatňuje. Pro jiné v lexikografii běžné metody řazení, tj. podle historického vývoje polysémie nebo podle frekvence jednotlivých lexikálních jednotek (Atkins a Rundell, 2008: 250-251) nemáme adekvátní podklady. Nemáme totiž k dispozici historický slovník arabštiny a frekvenci jednotlivých lexikálních jednotek zatím není možné spolehlivě statisticky zmapovat.

lexikální jednotka

konsonantní kořen

lemma (perfektní kmen)

valenční rámec s funktoři a explicitními morfematičtými formami

بحث **bḥt**

(I) **بَحَثَ** baḥaṭ | impf: **يَبْحَثُ** yaḥṭu | maṣdar: **بَحْثٌ** baḥṭ

1 **ACT ADDR** ^{opt} **PAT** _{مع} ₂ | **حَوْلَ** ₂ | **فِي** ₂ | **مَا إِذَا** ₄ |

cs *jednat o něčem (s někým); projednat něco (s někým) en discuss sth (with sb)*

◇ ex.: ar *ومن المتوقع أن يبحث أوباما مع الملك عبد الله خلال هذا اللقاء هذا اللقاء* cs *očekává se, že Obama s králem Abdalláhem během schůzky projedná řadu témat* — ar *وينتظر أن يبحث المجلس في توسيع عضويته وضم سورية ولبنان وإسرائيل وقبرص* cs *očekává se, že rada bude projednávat rozšíření svého členství a připojení Sýrie, Libanonu, Izraele a Kypru* — ar *هذا موضوع مفتاح يستأهل أن يبحث فيه حضور هذا المؤتمر الكرام* cs *toto je klíčové téma, které stojí za to, aby o něm jednali vážení účastníci této konference* pas.: (PAT / neut. PAT) class: communication

2 **ACT PAT** **عَمَّا إِذَا** ₂ |

cs *hledat něco / někoho; pátrat po něčem / někom en search for sth / sb; look for sth / sb*

◇ ex.: ar *ونبحث عن الآلية والوسيلة لتشجيع الصادرات المصرية إلى اليابان* cs *hledáme mechanismy a prostředky na podporu egyptského vývozu do Japonska* — ar *ذكرت المصادر أن الشرطة الفلسطينية* cs *zpráva o čtvrtém Palestinci* — ar *بنسبة 31 في المئة* cs *ledávají potravinyvan pomoc, tak jejich počet stoupl o 31%* pas.: (neutr PAT)

atribut sémanticko-syntaktické třídy

atribut pasivizace

تَبَاَحَثَ tabāḥaṭ

(VI) **1 ACT ADDR** ^{opt} **PAT** _{مع} ₂ | **حَوْلَ** ₂ | **فِي** ₂ |

cs *diskutovat s někým (o něčem); jednat s někým (o něčem) en discuss (sth) with sb; confer with sb (about sth)*

◇ ex.: ar *وتباحثوا مع الأعضاء الأوروبيين في منازعات التجارة العربية الأوروبية* cs *jednali s evropskými členy o arabsko-evropských obchodních sporech* — ar *تباحث حول مفاوضات* cs *diskutoval o jednáních o konečném stavu s předsedou a místopředsedou jordánské vlády* rcp.: (ADDR) ar *كيفية تطوير الموقف العربي ودعمه للحق الفلسطيني* cs *obě strany diskutovali o způsobu posunutí arabského postoje kupředu a o jeho podpoře ve prospěch práva Palestinců* — ar *وبالإضافة إلى هذا يتباحث المسؤولون الحكوميون، السعوديون والأميريكيون، منذ فترة* cs *a mimo to již nějakou dobu jednají saudští a američtí vládní činitelé o vzájemných obchodních záležitostech* class: communication

بَحَرَ **bḥr**

(IV) **1 ACT DIR!** ^{opt} **أَبْحَرَ** 'abḥar

cs *plavit se (po moři); plout (po moři) en travel by sea*

atribut reciprocity

ظلّت الأميرة الجميلة تبهر في النهر حتى وصلاً *na tak dlouho plula po řece, až dorazila* وكانت السفن تبهر من الإسكندرية إلى *k jejím pramenům* — ar *مرسيليا في أربعة أيام* cs *lodě pluly z Alexandrie do Marseille*

Obrázek 12. Ukázka z verze valenčního slovníku určené pro čtení a tisk (formát PDF).

5.2.3. Valenční rámec

Valenční rámec představuje sémanticko-syntaktickou charakteristiku dané lexikální jednotky. Ta je v něm zaznamenána pomocí souboru tektogramatických **funktorů**, které vyjadřují určitý typ sémanticko-syntaktického vztahu mezi slovesem a jeho valenčním doplněním (viz kap. 3). Určení pořadí výčtu funktorů je vedeno snahou reflektovat bezpříznakový povrchový slovosled MSA (viz odd. 1.3.).

Dané valenční doplnění může být pro konkrétní lexikální jednotku považováno za **obligatorní** nebo **fakultativní**. Za povinnou součást valenčního rámce lze považovat následující typy slovesných doplnění (viz také Tab. 3 v oddíle 3.2.):

- **obligatorní a fakultativní aktanty**
- **obligatorní kvazivalenční doplnění**
- **obligatorní volná doplnění**

V řadě případů byla ve valenčním rámci doplněna i některá typická fakultativní volná doplnění.

U daného valenčního doplnění je kromě informace o jeho obligatornosti (doplnění je zvýrazněno tučně) nebo fakultativnosti (atribut OPT v horním indexu) také zachycena forma její možné **morfematické realizace**.

5.2.4. Valenční doplnění

Pro potřeby popisu valenčních vlastností sloves ve valenčním slovníku počítám v současné době s následujícími valenčními doplněními, jejichž sémanticko-syntaktickou charakteristiku zachycují příslušné funktoři:²¹⁵

- **aktanty:**

ACT (Aktor), PAT (Patiens), ADDR (Adresát), EFF (Efekt), PŮVOD (ORIG)

- **kvazivalenční doplnění:**

DIFF (Rozdíl), INTT (Záměr)

- **volná doplnění:**

ACMP (Doprovod), AIM (Účel), BEN (Prospěch), CAUS (Příčina), COMPL (Doplněk),
CPHR (jmenná část analytického predikátu), CRIT (Kritérium), DIR1 (Směr – odkud),

²¹⁵ K sémantické charakteristice slovesných doplnění a příkladům v arabštině viz kap. 4. Výčet doplnění neobsahuje všechna možná doplnění slovesa, ale pouze taková, která mohou být valenční nebo byla ve slovníku anotována jako fakultativní.

DIR2 (Směr – kudy), DIR3 (Směr – kam), DPHR (část frazému), EXT (Míra), LOC (Místo), MANN (Způsob), MEANS (Prostředek), RCMP (Náhrada), REG (Zřetel), SUBST (Substituce), TFHL (Čas – na jak dlouho), TFRWH (Čas – ze kdy), THL (Čas – jak dlouho), TOWH (Čas – na kdy), TSIN (Čas – od kdy), TTIL (Čas – do kdy), TWHEN (Čas – kdy)

Do slovníku jsem také přejal několik specifických značek, jež naznačují „**expanzi valenční pozice**“ (Lopatková et al., 2008: 23-24). Tyto značky úsporným způsobem zastřešují několik slovesných doplnění, která se mohou pravidelně objevovat u dané lexikální jednotky pospolu. Jedná se o několik směrových (DIR!, DIR1!, DIR2!, DIR3!) a o jednu časovou značku (THL!).²¹⁶ Jejich interpretace je následující:

DIR!^{OPT} ⇒ DIR1^{OPT} DIR2^{OPT} DIR3^{OPT}

DIR1!²¹⁷ ⇒ DIR1 DIR2^{OPT} DIR3^{OPT}

DIR2! ⇒ DIR1^{OPT} DIR2 DIR3^{OPT}

DIR3! ⇒ DIR1^{OPT} DIR2^{OPT} DIR3

في صيف 1979 ذهبت من القاهرة الى الاسكندرية ب "الطريق الصحراوي"

(264) *fī ṣayfī 1979 dahabat* *lmin-a 'l-Qāhirati*^{DIR1} *l'ilā 'l-'Iskandarīyati*^{DIR3} *lbi-''ṭ-ṭarīqi 'ṣ-ṣahrāwīyi*^{DIR2} (ArabiCorpus)

v létě 1979 jela z Káhiry do Alexandrie pouštní cestou

THL! ⇒ TSIN^{OPT} THL TTIL^{OPT}

اما بالنسبة للتصويت فسيستغرق ثلاثة ايام من 28 كانون الثاني وحتى 30 منه

(265) *'ammā bi-'n-nisbati li-'t-taṣwīti fa-sa-yastağriqu* *lṭalāṭata 'ayyāmin*^{THL} *lmin 28 Kānūn at-tāni*^{TSIN} *lwa-ḥattā 30 min-hu*^{TTIL} (ArabiCorpus)

co se týče hlasování, tak potrvá tři dny od 28. do 30. ledna

5.2.5. Morfematická realizace valenčních doplnění

Slovesná doplnění se ve větě realizují v podobě morfematických forem. V souladu s praxí ve slovníku VALLEX jsou ve valenčním rámci takovéto formy uváděny buď přímo

²¹⁶ Ve slovníku VALLEX, z něhož jsou tyto značky přežaty, mají místo vykřičníku „!“ podobu svislé šipky „↑“ na začátku výrazu.

²¹⁷ V případě, že uvedený funktoř nemá v horním indexu atribut „OPT“, pak se jedná o obligatorní doplnění.

výčtem (tzv. **explicitní formy**), nebo je odkazováno na celou skupinu forem, které jsou vzhledem k sémantice daného doplnění možné (tzv. **implicitní formy**).

5.2.5.1. Explicitní formy

Výčet explicitních forem se předpokládá u aktantů a kvazivalenčních doplnění. U volných doplnění je zachycení explicitní formy spíše poukazem na jeho typickou povrchovou realizaci. Explicitní formy zachycené ve valenčním slovníku, jež se mohou vyskytnout u určitého valenčního doplnění, mají následující typy hodnot:

- **pád:** 1-,²¹⁸ 4-
- **předložka:** Až na výjimky jsou uváděna lemmata především tzv. primárních (tj. neodvozených) předložek, po nichž má substantivum vždy formu genitivu (2-): *bi-, li-, fī, min, ʿan, ʿalā, ʿilā, maʿa*
- **podstatné jméno slovesné (maṣdar) [مَصْدَر]:** U něj je specifikována jeho pádová forma podle toho, zda stojí v prostém pádě (1-, 4-), nebo následuje po předložce (2-) v případě realizace daného doplnění po předložce
- **závislá věta:** Syndeticky připojená závislá obsahová věta je označena lemmatem příslušné spojky (أَنَّ، أَنْ، مَا إِذَا). Asyndeticky připojenou obsahovou větu uvádí výraz *ǧumla [جُمْلَةٌ]* nebo je naznačeno morfologickým tagem VII (verbum v indikativu imperfekta), že se jedná o asyndeticky připojenou závislou predikaci. Přímá řeč je označena jako *kalām [كَلَام]*.
- **konstrukce s adjektivem:** Ta je naznačena značkou „A“ s příslušnou formou pádu (např. A4-). V případě, že při realizaci slovesného doplnění adjektivum alternuje se substantivem, to je pak označeno jako „N“ opět s příslušnou formou pádu.
- **třída slov v dané formě:** U některých sloves, jež lze považovat za složené (analytické) predikáty, je, pokud je to možné, uveden (obvykle otevřený) seznam

²¹⁸ Forma nominativu (1-) je uvedena pouze u některých sloves u aktantu ACT pouze tam, kde je předpoklad alternativní realizace tohoto doplnění. Ve všech ostatních případech je nominativ u ACT předpokládán jako defaultní. K funkci pádů v MSA viz odd. 1.3.

konkrétních lexikálních jednotek, jež tvoří s daným slovesem jednu sémantickou jednotku. V těchto případech je pro slovesné doplnění užít funktor CPHR.²¹⁹

`ağrā IV. „vykonat, provést, vést něco“

VR: ACT CPHR (*mukālama* 4- | *ḥadīṭ* 4- | *mufāwada* 4- | *dirāsa* 4- | *taḥqīq* 4- ...)

وقال إنه يجري التحقيق بالتنسيق من وزارة الصحة

(266) *wa-qāla `inna-hu^{ACT} yuğrī l-`t-taḥqīqa^{CPHR} lbi-`t-tansīqi ma^a wizāratī `š-ṣiḥḥati^{MANN}* (ArabiCorpus)

a řekl, že provádí šetření v koordinaci s ministerstvem zdravotnictví

- **část frazému:** U frazeologických lexikálních jednotek (s poznámkou *idiom*) je uvedeno přímo dané lexikální obsazení konkrétní valenční pozice, která je označena funktorem DPHR. U těchto slovesných lexikálních jednotek nedochází při určování jednotlivých typů slovesných doplnění k posouvání kognitivních rolí.²²⁰ Jako příklad nám může posloužit jedna z lexikálních jednotek slovesa *qaḍā* (*i*) v idiomatickém významu „zemřít“.

VR: ACT DPHR (*naḥb* 4- | *`ağal* 4-)

وكان بونابارت قد قضى نحبه في المنفى بجزيرة بجزيرة سانت هيلانا

(267) *wa-kāna lBūnābārt^{ACT} qad qaḍā lnaḥba-hu^{DPHR} lfi `l-manfā^{LOC} lbi-ğazīrati Sānt Hīlānā^{LOC}* (ArabiCorpus)

Bonaparte zemřel (dosl. strávil svůj čas) ve vyhnanství na ostrově Svaté Heleny

5.2.5.2. Implicitní formy

U volných doplnění bývá obvykle namísto explicitního výčtu morfematických forem odkaz (značen jako „...“) k seznamu pro dané doplnění možných forem, jež vycházejí ze sémantiky daného doplnění. Možnost realizace určité slovesné lexikální jednotky s potenciálně všemi uvedenými formami však může být omezena jejím konkrétním lexikálním obsazením a dalšími kontextovými faktory. Na základě studia literatury a korpusových

²¹⁹ Tato praxe byla přejata ze slovníku PDT-Vallex. Otázka složených predikátů je v arabštině velmi málo rozpracována a v současné době je v představovaném valenčním slovníku anotováno (s doplněním CPHR) jen velmi malé množství sloves. Tato otázka proto musí být i nadále zkoumána. Jediné pilotní studie k tématu v MSA představují práce Ibrahima (2002; 2005).

²²⁰ Primárním cílem valenčního slovníku nemůže být otázka důsledného zpracování frazeologie, přesto se do valenčního slovníku snažím zařazovat i některé frekventované frazeologické lexikální jednotky. K idiomům v MSA viz zejména studii Abdoua (2012). Funktor DPHR, který označuje závislou část frazému, užívá jak VALLEX, tak PDT-Vallex.

pozorování je možné stanovit pro jednotlivá volná doplnění následující otevřený seznam forem. Je vhodné připomenout, že po každé jednoslovné i složené předložce má substantivum formu genitivu.

ACMP: *bi-, ma^ca, dūna, bi-dūni, min ġayri, bi-mā fī...*

AIM: *4-, li-, kay, likay, ħattā*

BEN: *li-, li-šālihi, li-mašlahati, ^calā, didda, ^calā ħisābi...*

CAUS: *4-, min, li-, bi-sababi, bi-faḍli, min `aġli, li-`aġli, fī sabīli, natīġata, natīġatan li-, bi-ħukmi, bi-fi^cli, ġarrā`a, min ġarrā`i, tamhīdan li-, ^calā ḍimmati, nażaran li-, nażran `ilā, li-`anna...*

CRIT: *ħasaba, bi-ħasabi, binā`an ^calā, wafqan li-, ṭibqan li-, bi-mūġibi, istinādan `ilā...*

DIR1: *min, min ^calā, min taḥti, min warā`i, min ħalfi, min fawqi...*

DIR2: *^cabra, min ħilāli, ^can ṭarīqi, bayna, bi-muḥāḍāti, ħawla...*

DIR3: *4-, `ilā, naḥwa, šawba, bi-`t-tiġāhi...*

EXT: *4-, `ilā daraġati, `ilā ḥaddi...*

LOC: *fī, bi-, ħawla, bayna, ^calā, taḥta, fawqa, `amāma, warā`a, ħalfa, dāħila, ħāriġa, qubālata, ħiḍā`a, qurba, bi-`l-qurbi min, ba^cīdan ^can, bi-muḥāḍāti, bi-ġānibi, bi-ġiwāri...*

MANN: *4-, bi-, fī-, ^calā, ^can, bi-šūrati, bi-ṭarīqati, bi-šakli, bi-šifati, ^calā naḥwi, ^calā waġhi, bi-waġhi...*

MEANS: *bi-, ^cabra, ^can ṭarīqi, min ħilāli, bi-wāsiṭati...*

REG: *4-, fī, min ḥaytu, bi-ša`ni, bi-`n-nisbati `ilā, bi-`n-nisbati li-, bi-ġadḍi `n-nażri ^can, bi-šarfi `n-nażri ^can, bi-qaṭci `n-nażri ^can, fī `iṭāri, ḍimna, tuġāha, min manżuri, min nāḥiyati...*

SUBST: *badalan min, ^ciwaḍa, muqābila, liqā`a, niyābatan ^can...*

TFHL: *li-, li-muddati...*

TFRWH: *min, munḍu, bad`an min, ibtidā`an min, i^ctibāran min...*

THL: *4-, ħilāla, `aṭnā`a...*

TOWH: *li-, `ilā...*

TSIN: *munḍu, muḍ...*

TTIL: *`ilā, ħattā...*

TWHEN: 4-, *fī, qabla, qubayla, ba^cda, bu^cayda, bayna, ^cinda, bi-munāsabati, bi-muğarradi...*

5.2.6. Pasivizace

Již bylo zmíněno, že atribut pasivizace (*pas*) u dané lexikální jednotky uvádí valenční doplnění (např. *pas.:* (PAT)) (268), které se v pasivní diatezi pomocí introflexního pasiva dostává do pozice povrchového subjektu majícího prototypicky formu nominativu. Toto řešení bylo přijato z toho důvodu, že u některých sloves se v arabštině může v pasivní diatezi do pozice subjektu přesunout potenciálně více aktantů (u třídy sloves dávání).²²¹ Další modifikaci atributu *pas* představuje značka *neutr* před uvedeným doplněním (např. *pas.:* *neutr* (PAT)) (269), která zdůrazňuje fakt, že jeho povrchová realizace jakožto logického subjektu má formu genitivu po předložce a sloveso se dostává do neosobního (neměnného) tvaru 3. os. masc..²²² Takováto situace nastává u předložkově tranzitivních sloves. Je-li možné tvořit pasivum, snažím se ho ve slovníku dokládat korpusovým příkladem.

حورب الإخوان المسلمون في الأردن في الانتخابات البلدية والنيابية

(268) *hūriba* ^Ll-^lihwānu ^ll-muslimūna^{PAT} ^Lfī ^ll-^lUrdunni^{LOC} ^Lfī ^ll-intiḥābāti ^ll-bladiyati wa-ⁿ-
niyābiyati^{REG} (ArabiCorpus)

v Jordánsku byl veden boj s Muslimskými bratry v komunálních a parlamentních volbách

وأفرج عن المستوطنين بعدما دفع كل منهما كفالة

(269) *wa-^ufriḡa* ^Lan-i ^ll-mustawṭinayni^{PAT} ^Lba^cda-mā ^{dafa}ca ^{kullun} min-humā ^{kafālatan}^{TWHEN}
(ArabiCorpus)

oba osadníci byli propuštěni poté, co každý zaplatil kauci

V této souvislosti je vhodné zmínit, že některá slovesa se lexikalizovala v pasivním tvaru jako samostatné lexikální jednotky. Ty se buď vyčlenily z nějakého významu v aktivním tvaru, nebo již v MSA existují pouze v pasivu. V těchto případech jim přiřazuji vlastní valenční rámec. Příkladem formálně pasivní lexikální jednotky může být sloveso *ḡunna* (*a*) „zbláznit se, zešílet“ (270).

حتى لا يظن الناس أنني جننت

(270) *ḡunintu* (ArabiCorpus)

²²¹ K sémantickým kritériím, jež hrají roli pro možnost či nemožnost pasivizace slovesa viz Saada (1982: 31-64).

²²² Viz také příklad (152) výše. K introflexnímu pasivu viz odd. 1.2.4.

aby si lidé nemysleli, že jsem se zbláznil

VR: ACT

Dalším typem pasiva, jež je ve slovníku zaznamenáno poznámkou referující k příslušnému základovému kmeni, je pasivum derivační v V., VII. a zřídka VIII. kmeni. Jedná se o svého druhu nesamostatné lexikální jednotky, jejichž valenční rámec je vlastně fragmentem rámce základového slovesa (v I., II. nebo IV. kmenu). Viz příklad (150) výše a diskusi k němu.

5.2.7. Reciprocita

Informaci o možném recipročním užití lexikální jednotky uvádí a příkladem dokládá již zmíněný atribut reciprocity (*rcp*). U inherentně recipročních lexikálních jednotek sloves VI. a v menší míře VIII. kmene se při jejich recipročním užití dostávají některá doplnění do symetrického recipročního vztahu a povrchově se tak realizují buď jako souřadné spojení, nebo ve smíšené formě duálu či plurálu. Valenční rámec takovýchto sloves je pak tvořen pro nereciproční užití slovesa, možnost vstupovat do recipročního vztahu u konkrétních doplnění uvádí právě atribut *rcp* (Bielický a Smrž, 2009: 4). Pro ilustraci můžeme uvést nereciproční (271) a reciproční užití (272) téže lexikální jednotky od slovesa *taqābala* VI. „setkat se“, jejíž valenční rámec je následující:

VR: ACT PAT (*ma^{ca} 2-*)

يتقابل الرئيس مبارك مع الرئيس الأمريكي باراك أوباما صباح الأربعاء

(271) *yataqābalu* $\text{L}^{\text{r-ra}}\text{isu Mubāarak}^{\text{ACT}} \text{L}^{\text{ma}^{\text{ca}}}\text{r-ra}^{\text{isi}} \text{L}^{\text{-amrīkīyi}} \text{Bārāk}^{\text{PAT}} \text{L}^{\text{ṣabāḥa}} \text{L}^{\text{-arbi}^{\text{cā}}\text{i}}$ (ArabiCorpus)

prezident Mubáarak se setká s americkým prezidentem Barackem Obamou ve středu ráno

Možnost recipročního užití je u tohoto slovesa naznačena jako *rcp.*: *ACT-PAT*.

يتقابل الطرفان بمحطة سكة حديد سوهاج

(272) *yataqābalu* $\text{L}^{\text{-t-tarafāni}}^{\text{ACT-PAT}} \text{L}^{\text{bi-maḥaṭṭati}} \text{sikkati} \text{ḥadīdi} \text{Sūhāg}^{\text{LOC}}$ (ArabiCorpus)

obě strany se spolu sejdou na vlakovém nádraží v Sohagu

5.2.8. Sémantická třída slovesa

U některých lexikálních jednotek je také zaznamenána nepovinná informace o její příslušnosti k určité sémanticko-syntaktické třídě (atribut *class*). Pro vymezení takovýchto

tříd jsem našel inspiraci ve VALLEXu (Lopatková et al., 2008: 26-27). V současné době tedy počítám s následujícími 22 třídami:

appoint verb, cause motion, combining, communication, contact, emission, exchange, expansion, extent, change, intervention, location, mental action, modal verb, motion, perception, phase of action, phase verb, providing, psych verb, social interaction a transport

5.2.9. Alternace morfematické realizace valenčních doplnění

V současné podobě valenčního slovníku byly zavedeny dva typy alternací. První z nich, kterou nazývám „**dativní alternací**“, se týká morfematické realizace valenčních doplnění sloves dávání v závislosti na slovosledu jejich doplnění. Druhá alternace, jíž nazývám „**akuzativní alternací**“, představuje vlastnost některých pohybových sloves strukturovat směrové valenční doplnění jako jeden z aktantů.

5.2.9.1. Dativní alternace sloves dávání

Tzv. dativní alternace se týká sloves ze sémantické třídy dávání (prototypicky *`aṭṭā* IV. „dát někomu něco“), jejichž dva obligatorní aktanty (ADDR a PAT) mají oba v bezpříznakovém typu slovosledu formu akuzativu (273). Při změně slovosledu na pořadí PAT a ADDR si první doplnění zachovává akuzativní formu, zatímco druhé se realizuje s předložkou *li-* (případně *`ilā*) a v důsledku toho má formu genitivu (274). Takováto slovesa mají ve slovníku poznámku „*dativní alternace*“.²²³

يعطي مريضته كوب ماء

(273) *yuṭṭī* *lmarīdata-hu*^{ADDR} *lkūba mā`in*^{PAT} (ArabiCorpus)

dává své pacientce pohár s vodou

أعطيت جواز السفر في حماس إلى السيدة الجلوسة خلف الزجاج

(274) *`aṭṭaytu* *lḡawāza`* *s-safari*^{PAT} *lfi ḡamāsin*^{MANN} *l`ilā`* *s-sayyidati`* *l-ḡālisati ḡalfa`* *z-*

zuḡāḡi^{ADDR} (ArabiCorpus)

dal jsem nadšeně pas paní sedící za přepážkou

²²³ Tento typ alternace je obvykle v gramatických pracích dobře popsán. K tématu viz např. studii Rydingové (2011) a také Oliveriuse (1995: 88-90). S předložkou *li-* (případně *`ilā*) se povrchové doplnění ADDR realizuje také v případě, když je v pasivní diatezi PAT v pozici subjektu.

5.2.9.2. Akuzativní alternace pohybových sloves

Tzv. akuzativní alternace se týká vybraných sloves pohybu, jež mají obligatorní směrové doplnění DIR3 (275). U daných sloves se však místo směrového volného doplnění může tento DIR3 strukturovat také jako rekční doplnění v akuzativu, jež je třeba hodnotit jako aktant PAT, tj. jako povrchový objekt v akuzativu (276). Zdá se, že obdobné vlastnosti sdílejí vybrané lexikální jednotky sloves *wašala* (i) „dorazit někam“, *ḥaḍara* (u) „přijít, dostavit se někam“, *daḥala* (u) „vstoupit někam“, *ʿatā* (i) „přijít někam“ a *ǧāʿa* (i) „přijít někam“.²²⁴ Dvě posledně zmíněná slovesa realizují zmíněné doplnění v akuzativu typicky tam, kde se jedná o směr k životnému objektu.²²⁵ Daná slovesa mají ve slovníku poznámku „akuzativní alternace DIR3“.

زوجك جاء إلي في واشنطن

(275) *l*zawǧu-ki^{ACT} *ǧāʿa* *l*ʿilay-ya^{DIR3} *l*fī Wāšinton^{LOC} (ArabiCorpus)

tvůj muž za mnou přišel ve Washingtonu

جاءني أحدهم بعد ذلك

(276) *ǧāʿa-nī*^{PAT} *l*ʿaḥadu-hum^{ACT} *l*baʿda *dālika*^{TWHEN} (ArabiCorpus)

poté ke mně přišel jeden z nich

5.3. Shrnutí

V první části této poněkud techničtěji pojaté kapitoly jsem popsal metodologii tvorby valenčního slovníku. Vzhledem k tomu, že slovník je budován jako elektronická databáze, jež je součástí lexikálního komponentu systému ElixirFM, probíhá jeho anotace v anotačním prostředí editoru TrEd. Základním předpokladem pro lexikografickou práci je dostupnost rozsáhlých elektronických korpusů. Těmi jsou v mém případě CLARA a ArabiCorpus. Korpusový výzkum je pak podpořen využitím tištěných lexikografických zdrojů a také existujících (rozpracovaných) lexikálních databází Arabic Propbank a Arabic Verbnet, jež umožňují konfrontovat vlastní výzkum s výstupy do určité míry blízkých projektů.

Tisková podoba valenčního slovníku, která představuje podrobně rozpracovanou část lexikálních hesel a na níž se tato kapitola primárně zaměřuje, aktuálně obsahuje 703

²²⁴ K slovesům *ḥaḍara*, *ʿatā* a *ǧāʿa* viz El-Ayoubiho et al. (2010: 385-386).

²²⁵ Stejná tendence se objevuje i u lexikálních jednotek těchto dvou sloves tam, kde se lexikalizovala původně komitativní předložka *bi-* („s“) jakožto aktant PAT u významů „přinést něco někomu“ (původně „přijít k někomu s něčím“). U takovýchto lexikálních jednotek od těchto sloves je pak poznámka „akuzativní alternace s ADDR“. K lexikalizaci pohybových sloves s předložkou *bi-* viz Drozdíka (2001a) a Peleda (1992: 41-53).

slovesných lexémů. Obsah slovníku zároveň pokrývá přibližně 32% nejfrekventovanějších sloves v MSA, která jsou obsažena ve frekvenčním slovníku Buckwaltera a Parkinsona (2011).

V druhé části kapitoly jsem popsal makro- a zejména mikrostrukturu slovníku. Nastínil jsem, že lexikální heslo (lexém) obsahuje nejen různé lexikální jednotky, jejichž valenční vlastnosti jsou zachyceny ve valenčním rámci pomocí tektogramatických funktorů a více či méně explicitních prostředků pro vyjádření povrchových forem valenčních doplnění. Lexikální heslo navíc může obsahovat řadu dalších atributů, které dále specifikují sémantické a především syntaktické vlastnosti dané lexikální jednotky.

6. Závěr

V závěru disertační práce se pokusím shrnout nejdůležitější poznatky, jež z výzkumu vyplynuly. Ty nejzásadnější bezprostředně souvisejí s některými cíli, které jsem si v úvodu práce stanovil.

Mým prvním cílem bylo vytvořit teoretické předpoklady pro lexikografické zpracování sloves MSA ve valenčním slovníku. V této souvislosti jsem považoval za nutné předestřít základní charakteristiku arabského slovesného systému a také problematiku povrchových větných členů a větného slovosledu v jmenné a slovesné větě (Kap. 1.). To mi umožnilo „uvést na scénu“ některé základní kategorie a terminologii spojenou s arabštinou a mohl jsem pak s nimi průběžně pracovat. Za důležitý příspěvek k teoretickému zázemí pro zpracování valence v arabštině pak lze považovat přehled nejdůležitější literatury k tématu (Kap. 2.). V průběhu celé práce jsem však pracoval s nejzásadnějšími západními referenčními pracemi i dílčími studiiemi k MSA a také na ně hojně odkazoval. V této souvislosti si uvědomuji určité limity mé práce, které jsou dány faktem, že jsem nezohlednil teoretické studie z bohaté jazykovědné produkce klasických i moderních arabských autorů, kteří popisují jazykové struktury arabštiny prismatem klasické arabské lingvistické tradice. Dá se předpokládat, že konfrontace západních jazykovědných přístupů s některými takovýmito odlišnými konceptuálními východisky by přinesla řadu dalších podnětů ale možná také teoretických problémů. Vzhledem k tomu, že mým prioritním cílem je lexikografická práce, rozhodl jsem se tuto arabskou produkci nezohledňovat.

Jako velmi užitečné se ukázalo pojednání o derivačních vztazích uvnitř systému slovesných kmenů dvoj- a trojkonsonantních sloves. Zde jsem si dovilil učinit některé obecné poznámky k vlivu různých typů derivačních procesů na nárůst, nebo redukci počtu valenčních doplnění, respektive aktantů. Mé předchozí závěry, jež lze chápat jako obecné tendence, si zde pro jejich význam dovolím zrekapitulovat.

Nárůst počtu aktantů je obecně možné konstatovat u derivačního procesu kauzativity (I. → II. a IV.) a také u faktitivity (I. → II. a IV.). Stejný závěr lze pravděpodobně učinit i u deklarativně-estimativního typu derivace (I. → II. a X.). Tendenci k redukci o jeden aktant je oproti tomu možné sledovat u agentivní a deagentivní reflexivizace (I. → V.; III. → VI.; I./IV. → VII.; I./IV. → VIII.; IV. → X.; I. → II. u čtyřkonsonantních sloves), reflexivizace s významem reciprocit (III. → VI.; I. → VIII.) a pasivizace (II. → V.; I./IV. → VII. a zřídka i VIII.). V případě

pasivizace (jež vyrůstá z deagentivního typu reflexivity) je navíc možné uvažovat o tom, že valenční rámec těchto sloves je odvozený od jejich báze slovesa a že takovéto sloveso tedy není samostatnou lexikální jednotkou podobně jako tvar introflexního pasiva. Takto také pojmám individuální případy některých takto derivovaných pasivních sloves ve valenčním slovníku. Přesto je třeba zdůraznit, že tvoření derivačního typu pasiva nelze v MSA považovat za plně gramatikalizovaný jev, jako je tomu u pasiva tvořeného introflexí, přestože některé takovéto tendence jsou v korpusových datech patrné. V některých takových případech lze navíc uvažovat o interferenci rodného dialektu mluvčího ve struktuře MSA, protože právě derivační typ pasiva je gramatikalizovaným prostředkem pasivní diateze v arabských dialektech.

V úvodu jsem si stanovil jako jeden ze stěžejních cílů, kterých chci dosáhnout v této práci, ověření aplikovatelnosti FGP, respektive jeho valenční složky, na MSA. Dosud byl tento teoretický rámec rozvíjen nejvíce na češtině, a proto lze předpokládat, že při jeho aplikaci na geneticky vzdálený jazyk s řadou odlišných typologických charakteristik, bude nutné čelit některým problémům vyplývajícím z odlišností mezi jazyky. Již v průběhu práce jsem konstatoval, že i přes některé dílčí problémy spojené s jevy, jež lze považovat za jazykově specifické a které je třeba i nadále důkladně zkoumat, FGP pro popis MSA ob stojí.

Jako v zásadě bezproblémovou jsem shledal v arabštině otázku vymezení aktantů, tj. ACT, PAT, ADDR, EFF a ORIG. Určité odlišnosti ve způsobu jazykové strukturace daného kognitivního obsahu jsem však zaznamenal u některých kvazivalenčních a také volných doplnění. Z kvazivalenčních se mi jevílo jako problematické vymezení doplnění OBST a MED, jimž podle mých dosavadních zjištění nelze přiřadit nějakou specifickou povrchovou formu. Jako problematické spatřuji z hlediska povrchové formy v arabštině také kvazivalenční doplnění INTT. Jeho formální vyjádření v povrchové struktuře věty by se totiž plně krylo s doplněním AIM. Z volných doplnění, která jsou relevantní pro valenci některých sloves, působí obtíže také doplnění HER, jež je v češtině také značně formálně determinované. V arabštině je podle mých zjištění i z důvodů formálního vyjádření u takovéhoho doplnění třeba spíše uvažovat o jeho hodnocení funktorem ORIG. Zmíněné otázky rozhodně vyžadují další zkoumání a nelze ani vyloučit, že například potřeba důkladné a detailní anotace rozsáhlejších textových dat by poukázala na některé další dosud nezaznamenané problémy. Na způsobu zachycení valence ve valenčním slovníku však mají zmíněné otázky jen okrajový vliv, protože v pravém smyslu valenční typy slovesných doplnění neskýtají žádné zásadní problémy.

Možnost budoucí revize připouštím také v otázce možné neprototypické realizace aktantu ACT. Za jeho prototypickou realizaci (tj. v bezpříznakovém aktuálním členění) považuji nominativ, tedy povrchově syntaktickou funkci subjektu. U dvouaktantových sloves, kde je povinně přiřazen funktor ACT a PAT a kde lze již teoreticky uvažovat o sémantických hlediscích při hodnocení jednotlivých syntaktických pozic tím či oním funktozem, může připadat v úvahu i ohodnocení jiné než subjektové pozice funktozem ACT. Takovéto zjištění by se nutně odrazilo na anotacích valenčních rámců ve valenčním slovníku. K takovému řešení jsem však doposud nenalezl dostatek argumentů.

Zajímavý závěr bezpochyby představuje fakt, že v arabštině, jak se zdá, nenalzáme obdobu tzv. avalenčních sloves typu „*prší*“ apod. Lze tedy konstatovat, že arabská slovesa jsou minimálně jednoaktantová a že v jejich valenčním rámci je vždy přítomen ACT, jenž zastává funkci povrchového subjektu.

Nedílnou součástí této práce bylo také představení metodologie a popis struktury valenčního slovníku, jehož současná podoba upravená pro čtení a tisk se nachází v příloze. Primární elektronická podoba slovníku (formát PML) je součástí lexikálního komponentu open-source počítačového systému ElixirFM a je tedy dostupná ke stažení. Už samotný fakt, že jsou data valenčního slovníku integrována v zmíněném počítačovém nástroji, předjímá jejich potenciální využitelnost v oblasti počítačového zpracování jazyka, zároveň se však nedá říci, že by využití slovníku bylo omezeno pouze na tuto oblast; další typy využití, např. v lexikografii, jsou samozřejmě též možné. Je jasné, že tvorba takového slovníku představuje dlouhodobé úsilí, a proto i nadále předpokládám jeho rozvíjení jak po kvalitativní, tak po kvantitativní stránce.

Seznam použité a citované literatury

- ABDOU, Ashraf. 2012. *Arabic Idioms: A Corpus-based Study*. London: Routledge.
- ABDULRAHIM, Dana. 2013. *A Corpus Study of Basic Motion Verbs In Modern Standard Arabic*. Dissertation Thesis, Edmonton (Alberta): University of Alberta.
- ABDUL-RAOF, Hussein. 1998. *Subject, Theme and Agent in Modern Standard Arabic*. London – New York: Routledge.
- ABDUL-RAOF, Hussein. 2006a. Agent. In: Versteegh, Kees (gen. ed.). *Encyclopaedia of Arabic Language and Linguistics*. Vol. 1. Leiden – Boston: Brill, p. 40-43.
- ABDUL-RAOF, Hussein. 2006b. Case Roles. In Versteegh, Kees (gen. ed.). *Encyclopaedia of Arabic Language and Linguistics*. Vol. 1. Leiden – Boston: Brill, p. 343-347.
- ʿADNĀNĪ, Muḥammad. 2008. *Muġam al-`aḥṭā` aš-šā`īca*. 2. revidované vydání. Bajrūt: Maktabat Lubnān nāšīrūn.
- AGAMEYA, Amira. 2006. Passive (syntax). In Versteegh, Kees (gen. ed.). *Encyclopaedia of Arabic Language and Linguistics*. Vol. 3. Leiden – Boston: Brill, p. 558-564.
- AGIUS, Dionisus A. 1991. Precedence of VSO over SVO in Modern Standard Arabic. In: KAYE, Alan S. (ed.). *Semitic Studies. In Honor of Wolf Leslau on the Occasion of his Eighty-fifth Birthday*. Vol. I. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, p. 39-55.
- AMMAR, Sam, DICHY, Josef. 2008. *Les verbes arabe: Al-Chāmil fī taṣrīf al-`afāl*. Paris: Hatier.
- AMBROS, Arne A., PROCHÁZKA, Stephan. 2004. *A Concise Dictionary of Koranic Arabic*. Wiesbaden: Reichert.
- ANGHELESCU, Nadia. 1999. Modalities and Grammaticalization in Arabic. In Suleiman, Yasir (ed.). *Arabic Grammar and Linguistics*. London – New York: Routledge, p. 130-142.
- AOUN, Joseph E., BENMAMOUN, Elabbas, CHOUEIRI, Lina. 2010. *The Syntax of Arabic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- APRESJAN, Juri. 2000. *Systematic Lexicography*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- ARTS, Tressy (chief ed.). 2014. *Oxford Arabic Dictionary (Arabic-English/English-Arabic)*. Oxford: Oxford University Press.
- ATKINS, Sue B. T., RUNDELL, Michael. 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- EL-AYOUBI, Hashem, FISCHER, Wolfdietrich, LANGER, Michael (eds). 2010. *Syntax der Arabischen Schriftsprache der Gegenwart: Die Verbalgruppe*. Teil II. Wiesbaden: Reichert Verlag.

-
- BAALBAKI, Rohi. 2000. *Al-Mawrid: A Modern Arabic-English Dictionary*. 13th ed. Beirut: Dar El-Ilm Lilmalayin.
- BADAWĪ, as-Saʿīd Muḥammad. 1973. *Mustawayāt al-ʿarabīya al-muʿāšira fī Miṣr: Baḥṭ fī ʿalāqat al-luġa bi-l-ḥadāra*. al-Qāhira: Dār al-maʿārif bi-Miṣr.
- BADAWI, Elsaid, ABDEL HALEEM, Muhammad. 2008. *Arabic-English Dictionary of Qurʿanic Usage*. Leiden – Boston: Brill.
- BADAWI, Elsaid, CARTER, Michael G., GULLY, Adrian. 2004. *Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- BADAWI, Elsaid, HINDS, Martin. 1986. *A Dictionary of Egyptian Arabic: Arabic-English*. Beirut: Librairie du Liban.
- BAHLOUL, Maher. 2008. *Structure and Function of the Arabic Verb*. London – New York: Routledge. Routledge Arabic Linguistics Series.
- BAKER, Paul, HARDIE, Andrew, McENERY, Tony. 2006. *A Glossary of Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- BASSIOUNEY, Reem. 2009. *Arabic Sociolinguistics: Topics in Diglossia, Gender, Identity, and Politics*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- BATESON, Mary Catherine. 2003. *Arabic Language Handbook*. Washington, D. C.: Georgetown University Press.
- BEESTON, Alfred Felix Landon. 2006. *The Arabic Language Today*. 2nd ed. Washington, D.C.: Georgetown University Press. Georgetown Classics in Language and Linguistics.
- BÉJOINT, Henry. *Modern Lexicography: An Introduction*. 2000. Oxford – New York: Oxford University Press.
- BIELICKÝ, Viktor, SMRŽ, Otakar. 2008. Building the Valency Lexicon of Arabic Verbs. In *LREC 2008, Proceedings of the 6th Conference on Language Resources & Evaluation*. Marrakech, p. 1-8.
- BIELICKÝ, Viktor, SMRŽ, Otakar. 2009. Enhancing the ElixirFM Lexicon with Verbal Valency Frames. In *Proceedings of the Second International Conference on Arabic Language Resources and Tools*. Cairo, p. 1-7.
- BLACHÈRE, Régis, GAUDEFROY-DEMOMBYNES, Maurice. 1975. *Grammaire de l'arabe classique: Morphologie et Syntaxe*. 3ème revue et remaniée. Paris: G.-P. Maisonneuve & Larose.
- BLANC, Haim. 1960. Style Variations in Spoken Arabic: A Sample of Interdialectal Educated Conversation. In FERGUSON, Charles A. (ed.). *Contributions to Arabic Linguistics*. Cambridge: Harvard University Press, 1964. Harvard Middle Eastern Monographs III.

-
- BLAU, Joshua. 1973. Remarks on Some Syntactic Trends in Modern Standard Arabic. *Israel Oriental Studies*, vol. 3, p. 127-231.
- BLAU, Joshua. 1976. Some Additional Observations on Syntactic Trends in Modern Standard Arabic. *Israel Oriental Studies*, vol. 6, p. 158-190.
- BLAU, Joshua. 1981. *Renaissance of Modern Hebrew and Modern Standard Arabic: Parallels and Differences in the Revival of Two Semitic Languages*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- BLOCH, Ariel A. 1991. *Studies in Arabic Syntax and Semantics*. 2nd revised ed. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- BOBZIN, Hartmut. 1980. Zur Häufigkeit von Verben in Neuhocharabischen. In *Zeitschrift für arabische Linguistik*, vol. 5, 1980, p. 35-69.
- BUCKLEY, Ron. 2004. *Modern Literary Arabic: A Reference Grammar*. Beirut: Librairie du Liban Publishers.
- BUCKWALTER, Tim. 2002. Buckwalter Arabic Morphological Analyzer Version 1.0. LDC catalog number LDC2002L49.
- BUCKWALTER, Tim, PARKINSON, Dilworth. 2011. *A Frequency Dictionary of Arabic: Core Vocabulary for Learners*. Routledge: London – New York.
- BULOS, Afif A. 1965. *The Arabic Trilateral Verb: A Comparative Study of Grammatical Concepts and Processes*. Beirut: Khayats.
- CANTARINO, Vincente. 1974. *Syntax of Modern Arabic Prose: The Simple Sentence*. Vol. 1. Bloomington – London: Indiana University Press.
- CANTARINO, Vincente. 1975a. *Syntax of Modern Arabic Prose: The Expanded Sentence*. Vol. 2. Bloomington – London: Indiana University Press.
- CANTARINO, Vincente. 1975b. *Syntax of Modern Arabic Prose: The Compound Sentence*. Vol. 3. Bloomington – London: Indiana University Press.
- COFFIN, Edna Amir, BOLOZKY, Shmuel. 2005. *A Reference Grammar of Modern Hebrew*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COOK, Walter A. 1972. A Case Grammar Matrix. *Languages and Linguistics: Working Papers*, vol. 6, p. 15-45.
- COOK, Walter A. 1979. *Case Grammar: Development of the Matrix Model (1970-1978)*. Washington: Georgetown University Press.
- COOK, Walter A. 1989. *Case Grammar Theory*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- CRUSE, D. A. 1986. *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

-
- CRUSE, A. 2006. *A Glossary of Semantics and Pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- CUVALAY-HAAK, Martine. 1997. *The Verb in Literary and Colloquial Arabic*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- ČERMÁK, František. 2004. *Jazyk a jazykověda: Přehled a slovníky*. 3. doplněné vyd. Praha: Univerzita Karlova.
- ČERMÁK, František. 2010. *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- ČERMÁK, František, BLATNÁ, Marie (red.). 1995. *Manuál lexikografie*. Praha: H&H, 1995.
- AD-DAḤDĀḤ, Anṭwān. 2001. *Muḥam luḡat an-naḥw al-ʿarabī*. 3. vyd. Bayrūt: Maktabat Lubnān nāširūn.
- DANKS, Warwick. 2011. *The Arabic Verb: Form and Meaning in the Vowel-lengthening Patterns*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, Studies in Functional and Structural Linguistics 63.
- DICHY, Josef. 2007. Fa^cula, fa^{ci}la, fa^{ca}la: dispersion et régularités sémantiques dans les trois schèmes simples du verbe arabe. In: DITTERS, Everhard, MOTZKI, Harald (eds.). *Approaches to Arabic Linguistics: Presented to Kees Versteegh on the Occasion of his Sixtieth Birthday*. Leiden - Boston: Brill, p. 313-366.
- DOBROSAVLJEVIĆ, Drenka. 1975. *Instituce modálních sloves a jejich ekvivalentů v arabštině*. Nepublikovaná disertační práce, Praha: Filosofická fakulta UK.
- DROZDÍK, Ladislav. 2001a. Grammatical, Derivational and Lexical Dimensions of Transitivity in Arabic. In: *Modern Written Arabic: Studies in Grammar, Lexicon and Prestigious Oral Communication*. Bratislava: Veda, p. 87-103.
- DROZDÍK, Ladislav. 2001b. Prestigious Oral Arabic in Structural Classification. In: *Modern Written Arabic: Studies in Grammar, Lexicon and Prestigious Oral Communication*. Bratislava: Veda, p. 193-205.
- DUKES, Kais, BUCKWALTER, Tim. 2010. A Dependency Treebank of the Quran Using Traditional Arabic Grammar. In: *Proceedings of the 7th international conference on Informatics and Systems (INFOS 2010)*. Cairo, Egypt, 28-30 March 2010, p. 1-7.
- FABER, Alice. 1997. Genetic Subgrouping of the Semitic Languages. In: HETZRON, Robert (ed.). *The Semitic Languages*. London – New York: Routledge, 1997, p. 3-15. Routledge Language Family Descriptions.
- AL-FIHRĪ, ʿAbdalqādir al-Fāsī. 1987. *Anticausatives in Arabic: Causativity and Affectedness*. Cambridge (Mass.): Center for Cognitive Science.

AL-FIHRĪ, ʿAbdalqādir al-Fāsī. 2009. *Muʿǧam al-muṣṭalahāt al-lisāniya (ʿinǧlīzī – faransī – ʿarabī)/A lexicon of Linguistic Terms (English – French – Arabic)*. Bayrūt: Dār al-kitāb al-ǧadīd al-muttaḥida.

AL-FIHRĪ, ʿAbdalqādir al-Fāsī. 2013. *as-Siyāsa ʿl-luǧawīya fī ʿl-bilād al-ʿarabīya: Baḥṭan ʿan bīʿa ṭabīʿīya, ʿādila, dīmūqrāṭīya wa-nāǧiʿa*. Bajrūt: Dār al-kitāb al-ǧadīd al-muttaḥida.

FERGUSON, Charles A. 1996a. Diglossia. In: FERGUSON, Charles A. *Sociolinguistic Perspectives: Papers on Language in Society, 1959-1994*. Edited by Thom Heubner. New York: Oxford University Press, p. 25-39. Oxford Studies in Sociolinguistics. [původně publikováno jako: FERGUSON, Charles A. Diglossia. *Word*, vol. 15, 1959, p. 325-340.]

FERGUSON, Charles A. 1996b. Epilogue: Diglossia Revisited. In: ELGIBALI, Alaa (ed.). *Understanding Arabic: Essays in Contemporary Arabic Linguistics in Honor of El-Said Badawi*. Cairo: American University in Cairo Press, p. 49-67. [původně publikováno jako: FERGUSON, Charles A. Diglossia Revisited. *Southwest Journal of Linguistics*. vol. 10, no. 1, 1991, p. 214-234.]

FILIPEC, Josef, ČERMÁK, František. 1985. *Česká lexikologie*. Praha: Academia.

FILLMORE, Charles. 1968. The Case for Case. In: BACH, Emmon, HARMS, Robert T (eds.). *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston, p. 1-88.

FILLMORE, Charles. 1969. Toward a Modern Theory of Case. In: REIBEL, David A., SCHANE, Sanford A. *Modern Studies in English: Readings in Transformational Grammar*. New Jersey: Prentice Hall. p. 361-375.

FILLMORE, Charles. 1971. Some Problems for Case Grammar. In: *22nd Annual Round Table 1971*. Monograph Series on Language and Linguistics. Washington, D. C.: Georgetown University Press.

FISCHER, Wolfdietrich. 2001. *A Grammar of Classical Arabic*. 3rd ed. New Haven – London: Yale University Press.

FLEISCH, Henri. 1968. *L'arabe classique: Esquisse d'une structure linguistique*. 2. ed. Beyrouth: Dar el-Machreq.

FLEISCH, Henri. 1979. *Traité de philologie arabe*. Vol. 2. Beyrouth: Dar el-Machreq.

FROMM, Wolf-Dietrich. 1982. *Häufigkeitwörterbuch der modernen arabischen Zeitungssprache (Arabisch-Deutsch-Englisch): Ein Mindestwortschatz*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.

GIROD, Alain. 2007. Impersonal Verb. In Versteegh, Kees (gen. ed.). *Encyclopaedia of Arabic Language and Linguistics*. Leiden – Boston: Brill, vol. 2, p. 315-318.

GREPL, Miroslav, KARLÍK, Petr. 1998. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.

HAIJČ, Jan, PANEVOVÁ, Jarmila, UREŠOVÁ, Zdeňka, BÉMOVÁ, Alevtina, KOLÁŘOVÁ, Veronika, PAJAS, Petr. 2003. PDT-VALLEX: Creating a Large-coverage Valency Lexicon for Trebank Annotation. In *Proceedings of the Second workshop on Treebanks and Linguistic Theories, volume 9 of Mathematical Modeling in Physics, Engineering and Cognitive Sciences*, p. 57-68.

HAIJČ, Jan, SMRŽ, Otakar, ZEMÁNEK, Petr, PAJAS, Petr, ŠNAIDAUF, Jan, BEŠKA, Emanuel, KRÁČMAR, Jakub, HASSANOVÁ, Kamila. 2004. Prague Arabic Dependency Treebank 1.0. LDC catalog number LDC2004T23.

HAIJČOVÁ, Eva, PANEVOVÁ, Jarmila, SGALL, Petr. 2003. *Úvod do teoretické a počítačové lingvistiky*. I. svazek – Teoretická lingvistika. Praha: Univerzita Karlova.

HALLIDAY, M. A. K. et al. 2004. *Lexicology and Corpus Linguistics: An Introduction*. London – New York: Continuum.

HASSANEIN, Ahmad Taher, ABDOL, Kamar, ABO EL SEOUD, Dalal. 2011. *The Concise Arabic-English Lexicon of Arabic Verbs in Context*. New Revised and Expanded Edition. Cairo: American University in Cairo Press.

HERBST, Thomas, SCHÜLLER, Susen. 2008. *Introduction to Syntactic Analysis: A Valency Approach*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

HERBST, Thomas, HEATH, David, ROE, Ian F., GÖTZ, Dieter. 2004. *A Valency Dictionary of English: A Corpus-Based Analysis of the Complementation Patterns of English Verbs, Nouns and Adjectives*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.

HERBST, Thomas, GÖTZ-VOTTELER, Katrin (eds.). 2007. *Valency: Theoretical, Descriptive and Cognitive Issues*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.

HLAVÁČKOVÁ, Dana. 2008. *Databáze slovesných valenčních rámců VerbaLex*. PhD thesis, Brno: Masarykova Univerzita.

HOLE, Clive. 2004. *Modern Arabic: Structures, Functions and Varieties*. 2nd ed. Washington: Georgetown University Press.

HOOGLAND, Jan et al. 2003. *Woordenboek Arabisch-Nederlands*. Amsterdam: Bulaaq.

AL-HUDAYLĪ, Jaḥjā. 2005. *Dawr al-fiʿl fī binyat al-ḡumla*. Tūnis: Dār as-Siḥr.

HUEHNERGARD, John, RUBIN, Aaron D. 2011. Phyla and Waves: Models of Classification of the Semitic Languages. In: WENINGER, Stefan (ed.). *Semitic Languages: An International Handbook*. Berlin - New York: de Gruyter Mouton, 2011, s. 259-279.

HWANG, Jena D. et al. Propbank Annotation of Multilingual Light Verb Constructions. In: *Proceedings of the Fourth Linguistic Annotation Workshop*. Association for Computational Linguistics, 2010. p. 82-90.

CHAFE, Wallace L. 1970. *Meaning and the Structure of Language*. Chicago: Chicago University Press.

IBRAHIM, Amr Helmy. 2002. Les verbes supports en arabe. *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*. 47, 1, p. 315-352.

IBRAHIM, Amr Helmy. 2005. Light Verbs in Standard and Egyptian Arabic. In: ALHAWARY, Mohammed T., BENMAMOUN, Elabbas. *Perspectives on Arabic linguistics XVII-XVIII: Papers from the seventeenth and eighteenth annual Symposia on Arabic Linguistics*. Amsterdam-Philadelphia: J. Benjamins. p. 117-131.

IBRAHIM, Zeinab. 2008. Lexical Variation: Modern Standard Arabic. In: VERSTEEGH, Kees (gen. ed.). *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. Vol 3. Leiden – Boston: Brill, p. 13-21.

IBRAHIM, Zeinab. 2009. *Beyond Lexical Variation in Modern Standard Arabic: Egypt, Lebanon and Morocco*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

KAMMENSJÖ, Heléne. 2009. Circumstantial Qualifiers in Contemporary Arabic Prose. In: ISAKSSON, Bo (ed.). *Circumstantial Qualifiers in Semitic: The Case of Arabic and Hebrew*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, p. 151-205.

KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana (eds.). 2002. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, RUSÍNOVÁ, Zdenka (eds.). 2003. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

KÁSZ, Csilla. 2015 (in prep.). Valency Properties of Verbs in Modern Standard Arabic. In: MALCHUKOV, Andrej, COMRIE, Bernard (eds.). *Valency Classes in the World's Languages*. Berlin: De Gruyter Mouton.

KAZIMIRSKI, Albert de Biberstein. 2004. *Dictionnaire arabe-français contenant toutes les racines de la langue arabe, leur derives, tant dans l'idiome vulgaire que l'idiome litteral, ainsi que les dialectes d'Alger et de Maroc*. 2 tomes. Beyrouth: Albouraq.

KETTNEROVÁ, Václava. 2009. Konstrukce s rozpadem tématu a dikta v češtině. *Slovo a slovesnost*, roč. 70, s. 163-174.

KETTNEROVÁ, Václava. 2014. *Lexikálně-sémantické konverze ve valenčním slovníku*. Praha: Karolinum.

KELLER, Karel. 1996. Der X. Verbalstamm und seine Funktion in moderner Arabisch. In ZEMÁNEK, Petr (ed). *Studies in Near Eastern Languages: Memorial Volume of Karel Petráček*. Prague: Academy of Sciences of the Czech Republic - Oriental Institute. p. 297-310.

KHALIL, Aziz, McCARUS, Ernest. 1999. Arabic Performative Verbs. *Zeitschrift für Arabische Linguistik*, vol. 36, p. 7-20.

KOULOUGHLI, Djamel Eddine. 1991. *Lexique fondamental de l'arabe standard moderne / Basic lexicon of modern standard Arabic*. Paris: L'Harmattan.

-
- KOULOUGHLI, Djamel Eddine. 1994. *Grammaire de l'arabe d'aujourd'hui*. Paris: Pocket.
- LANDAU, Jacob M. 1959. *A Word Count of Modern Arabic Prose*. New York: American Council of Learned Societies.
- LANE, Edward William. 1968. *Madd al-qāmūs: An Arabic-English Lexicon*. 8 vols. Beirut: Librairie du Liban.
- LARCHER, Pierre. 2009. Verb. In Versteegh, Kees (gen. ed.). *Encyclopaedia of Arabic Language and Linguistics*. Vol. 4. Leiden – Boston: Brill, p. 638-645.
- LARCHER, Pierre. 2012. *Le système verbal de l'arabe classique*. 2e édition revue et augmentée, Aix-en-Provence: Presse universitaires de Provence.
- LEVIN, Beth. 1993. *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- LETOURNEAU, Mark S. 1998. Implicit Reciprocals in Standard Arabic. In: BENMAMOUN, E., EID, M., HAERI, N. (eds.). *Perspectives on Arabic Linguistics XI*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publ. Comp, 91-113.
- LIPÍŃSKI, Edward. 1997. *Semitic Languages: Outline of a Comparative Grammar*. Leuven: Peeters.
- LOPATKOVÁ, Markéta. 2003. Valency in the Prague Dependency Treebank: Building the Valency Lexicon. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, roč. 78-80, s. 37-60.
- LOPATKOVÁ, Markéta, PANEVOVÁ, Jarmila. 2006. Recent Developments in the Theory of Valency in the Light of the Prague Dependency Treebank. In: ŠIMKOVÁ, Mária (ed.). *Insight into Slovak and Czech Corpus Linguistic*. Bratislava: Veda, p. 83-92.
- LOPATKOVÁ, Markéta, ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk, BENEŠOVÁ, Václava. 2006. *Valency Lexicon of Czech Verbs VALLEX 2.0*. Technical Report TR-2006-34, Praha: ÚFAL MFF UK.
- LOPATKOVÁ, Markéta, ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk, KETTNEROVÁ, Václava. 2008. *Valenční slovník českých sloves*. Praha: Karolinum.
- LOUKIL, Nouredine, HADDAR, Kais, BEN HAMADOU, Abdelmajid. 2008. Towards a Syntactic Lexicon of Arabic Verbs. In *HLT & NPL within the Arabic World : Arabic Language & Local Languages Processing – Status Updates & Prospects*. LREC 2008 Conference, Marrakech, Morocco.
- LOUKIL, Nouredine, HADDAR, Kais, BEN HAMADOU, Abdelmajid. 2010. A Syntactic Lexicon for Arabic Verbs. In *Proceedings of the Seventh conference on International Language Resources and Evaluation (LREC'10)*, Valletta, Malta, May 19-21, p. 269-272.
- MAALEJ, Zouhair. 2009. Valency. In Versteegh, Kees (gen. ed.). *Encyclopaedia of Arabic Language and Linguistics*. Vol. 4. Leiden – Boston: Brill, p. 624-627.

-
- MARÇAIS, William. 1930. La diglossie arabe. *L'enseignement public*, vol. 14, p. 401-409.
- McCARUS, Ernst N. A. 1976. Semantic Analysis of Arabic Verbs. In: *Michigan Oriental Studies in Honour of George G. Cameron*. Ann Arbor: University of Michigan, p. 3-28.
- MEISELES, G. 1980. Educated Spoken Arabic and the Arabic Language Continuum. *Archivum Linguisticum*. Vol. 11, no. 2, p. 118-148.
- MEJDELL, Gunvor. 2007. Is Modern Fusha a „Standard” Language? In: IBRAHIM, Zeinab, MAKHLOUF, Sanaa A. M. *Linguistics in an Age of Globalization: Perspectives on Arabic Language and Teaching*. Cairo – New York: The American University in Cairo Press.
- MEJDELL, Gunvor. 2006. *Mixed Styles in Spoken Arabic in Egypt: Somewhere between Order and Chaos*. Leiden – Boston: Brill.
- MIKULOVÁ, Marie, et al. 2005. *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu: Anotátorská příručka*. Praha: ÚFAL MFF UK.
- MIR, Mustansir. 1989. *Verbal Idioms of the Qur'ān*. Ann Arbor: University of Michigan.
- MITCHELL, Terence Frederick. 1986. What is Educated Spoken Arabic? *International Journal of the Sociology of Language*. Vol. 11, no. 61, p. 7-32.
- MONTEIL, Vincent. 1960. *L'arabe moderne*. Paris: Klincksieck.
- MOUSSER, Jaouad. 2010. A Large Coverage Verb Taxonomy for Arabic. In: *Proceedings of the Seventh conference on International Language Resources and Evaluation (LREC'10)*, Valletta, Malta, May 19-21, p. 2675-2681.
- MOUSSER, Jaouad. 2011. Classifying Arabic Verbs Using Sibling Classes. In: *Proceedings of the Ninth International Conference on Computational Semantics*. Association for Computational Linguistics, p. 355-359.
- al-Muġam al-wasīṭ*. 2008. 4. vyd. al-Qāhira: Maktabat aš-šurūq ad-dawliya.
- al-Munġid fī 'l-luġa 'l-^carabīya 'l-mu^cāšira*. 2001. 2. vyd. Bayrūt: Dār al-mašriq.
- NEWMAN, Daniel L. 2013. The Arabic Literary Language: The Nahḍa (and beyond). In: OWENS, Jonathan. *The Oxford Handbook of Arabic Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, p. 472-494.
- NUWAJWĀT, Mūsā al-Aḥmadī. 1979. *Muġam al-af'āl al-muta^caddiya bi-ḥarf*. Bayrūt: Dār al-^cilm li-l-malāyīn.
- OLIVERIUS, Jaroslav. 1998. *Kapitoly ze syntaxe moderní spisovné arabštiny*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova.

OLIVERIUS, Jaroslav. 2003. *Kapitoly z frazeologie a idiomatiky moderní spisovné arabštiny*. Praha: Set Out.

ONDRÁŠ, František. 2003. *Arabsko-český slovník publicistického stylu*. Praha: Set Out.

OWENS, Jonathan. 2003. Valency-like Concepts in the Arabic Grammatical Tradition. In: VILMOS, Ágel et al. (eds.). 2003. *Dependenz und Valenz/Dependency and Valency: Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung/An International Handbook of Contemporary Research*. Vol. 1. Berlin – New York: Walter de Gruyter, p. 26-32.

PALA, Karel, ŠEVEČEK, Pavel. 1997. Valence českých sloves. In: *Sborník prací FFBU*. Brno, s. 41-51.

PALMER, Martha, BABKO-MALAYA, Olga, BIES, Ann, DIAB, Mona, MAAMOURI, Mohammed, MANSOURI, Aous, ZAGHOUBANI, Wajdi. 2008. A Pilot Arabic Propbank. In *Proceedings of the 6th Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'08)*. Marrakech, Morocco, May 28-30 2008, p. 1-6.

PALMER, Martha, GILDEA, Daniel, KINGSBURY, Paul. 2005. The Proposition Bank: An Annotated Corpus of Semantic Roles. *Computational linguistics*, vol. 31, no. 1, p. 71-106.

PANEVOVÁ, Jarmila. 1974. On Verbal Frames in Functional Generative Description: Part I. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*. 1974, vol. 22, p. 3-40.

PANEVOVÁ, Jarmila. 1975. On Verbal Frames in Functional Generative Description: Part II. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*. 1975, vol. 23, p. 17-52.

PANEVOVÁ, Jarmila. 1980. *Formy a funkce ve stavbě české věty*. Praha: Academia.

PANEVOVÁ, Jarmila. 1994. Valency Frames and the Meaning of the Sentence. In: Luelsdorff, P.A. (ed.). *The Prague School of Functional and Structural Linguistics*. Amsterdam – Philadelphia: Benjamins Publishing Company, p. 223-243.

PANEVOVÁ, Jarmila. 1998. Jěště k teorii valence. *Slovo a slovesnost*, roč. 59, s. 1-14.

PANEVOVÁ, Jarmila. 2003. Some Issues of Syntax and Semantics of Verbal Modifications. In: *Proceedings of MTT 2003 – First International Conference on Meaning-Text Theory*. Paris: École normale supérieure, p. 139-146.

PANEVOVÁ, Jarmila. 2010. Ke vztahu kognitivního obsahu a jazykového významu. *Korpus – gramatika – axiologie*. 2010, roč. 1, č. 1, s. 30-40.

PANEVOVÁ, Jarmila, BENEŠOVÁ, Eva, SGALL, Petr. 1971. *Čas a modalita v češtině*. Praha: Univerzita Karlova.

PANEVOVÁ, Jarmila et al. 2014. *Mluvnice současné češtiny: Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. 2. díl. Praha: Karolinum.

PARKINSON, Dilworth B. 1981. VSO to SVO in Modern Standard Arabic: A Study in Diglossia Syntax. *Al-ʿArabiyya*. 1981, vol. 14, no. 1, p. 24-37.

PARKINSON, Dilworth B. 2006. *Using Arabic Synonyms*. Cambridge: Cambridge University Press.

PARKINSON, Dilworth B. 2007. Sentence Subject Agreement Variation in Arabic. In Ibrahim, Zeinab and Makhlouf A. M. (eds.). *Linguistics in an Age of Globalization: Perspectives on Arabic Language and Teaching*. Cairo – New York: The American University in Cairo Press, p. 67-90.

PELED, Yishai. 1992. *Conditional Structures in Classical Arabic*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

PENRICE, John. 2006. *A Dictionary and Glossary of the Qurʿan: With Copious Grammatical References and Explanations of the Text*. New Revised Edition. Checked and Edited by Duraid Fatoumi. Kuala Lumpur: The Other Press.

PERSSON, Maria. 1999. Semantic Considerations in the Syntactic Structures of Complement Clauses in Modern Literary Arabic. In Suleiman, Yasir (ed.). *Arabic Grammar and Linguistics*. London – New York: Routledge, p. 182-202.

PERSSON, Maria. 2002. *Sentential Object Complements in Modern Standard Arabic*. Stockholm: Almqvist & Wiksel International.

PETRÁČEK, Karel. 1977. *Základy gramatického systému spisovné arabštiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

PROCHÁZKA, Stephan. 1993. Some Remarks on the Semantic Function of the Reduplicated Quadriliteral Verb (Structure FA^cFA^cA). In DÉVÉNYI, Kinga, IVÁNYI, Tamás, SHIVTIEL, Ariel (eds.). *Proceedings of the Colloquium on Arabic Lexicology and Lexicography, Budapest*. Budapest: Eötvös Loránd University, p. 97-103.

AL-QAHTANI, Duleim Masoud. 2003. *A Dictionary of Arabic Verbs (With an Introduction): Arabic-English*. Beirut: Librairie du Liban Publishers.

AL-QAHTANI, Duleim Masoud. 2005. *Semantic Valence of Arabic Verbs*. Beirut: Librairie du Liban Publishers. [původní nepublikovaná disertační práce: AL-QAHTANI, Duleim Masoud. *Semantic Valence of Arabic Verbs*. Unpublished Ph.D. dissertation, Washington, D.C.: Georgetown University, 1988.]

QUIRK, Randolph et al. 1972. *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.

RETSÖ, Jan. 1983. *The Finite Passive Voice in Modern Arabic Dialects*. Göteborg: University of Göteborg.

RETSÖ, Jan. 2006. Diathesis. In Versteegh, Kees (gen. ed.). *Encyclopaedia of Arabic Language and Linguistics*. Vol. 1. Leiden – Boston: Brill, p. 622-626.

ROSENHOUSE, Judith. 1976. The Types of Direct Object Clauses and Their Subordination in Some Colloquial Arabic Dialects and Classical Arabic. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, vol. 126, p. 10-24.

RUPPENHOFER, Josef, ELLSWORTH, Michael, PETRUCK, Miriam R., JOHNSON, Christopher R., SCHEFFCZYK, Jan. 2010. *FrameNet II: Extended theory and practice*.

RYDING, Karin C. 2005. *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*. Cambridge: Cambridge University Press.

RYDING, Karin C. 2011. Arabic Datives, Ditransitives, and the Preposition li-. In: ORFALI, Bilal. *In the Shadow of Arabic: The Centrality of Language to Arabic Culture*. Leiden – Boston: Brill, p. 283-299.

RYDING, Karin C. 2014. *Arabic: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

SAAD, George Nehmeh. 1982. *Transitivity, Causation and Passivisation: A Semantic-Syntactic Study of the Verb in Classical Arabic*. London – Boston – Melbourne: Kegan Paul International.

SABUNI, Abdulghafur. 1988. *Wörterbuch des arabischen Grundwortschatzes: Die 2000 häufigsten Wörter*. Hamburg: Buske.

SAEED, John I. *Semantics*. 2009. 3rd ed. Chichester: Wiley-Blackwell.

AL-SAFFAR, Abdul-Emir Dhaher. 1979. *A Semantico-syntactic Study of Classical Arabic in Case Grammar Terms*. Unpublished PhD Thesis. University of London.

SALIH, Mahmud Husein. 1985. *Aspects of Clause Structure in Standard Arabic: A Study in Relational Grammar*. PhD Thesis. State University of New York: Buffalo.

SAWAIE, Mohammed. 2014. *Fundamentals of Arabic Grammar*. London – New York: Routledge.

SGALL, Petr. 1967. *Generativní popis jazyka a česká deklinace*. Praha: Academia.

SGALL, Petr, HAJIČOVÁ, Eva, PANEVOVÁ, Jarmila. 1986. *The Meaning of the Sentence in its Semantic and Pragmatic Aspects*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.

SHARAF, Abdul-Baquee, ATWELL, Eric S. 2009. A Copus-based Computational Model for Knowledge Representation of the Qur'an. In: *5th Corpus Linguistics Conference*, Liverpool, 2009, p. 1-8.

SCHEINDLIN, Raymond P. 2007. *501 Arabic Verbs: Fully Conjugated in All Forms*. Hauppauge: Baron.

SCHULER, Karin Kipper. 2005. *VerbNet: A Broad-Coverage, Comprehensive, Verb Lexicon*. PhD Thesis, University of Pennsylvania.

-
- SKOUMALOVÁ, Hana. 2001. *Czech Syntactic Lexicon*. PhD thesis, Praha: Filozofická fakulta UK.
- SMRŽ, Otakar. 2007a. ElixirFM: Implementation of Functional Arabic Morphology. In: *Proceedings of the 2007 Workshop on Computational Approaches to Semitic Languages: Common Issues and Resources*. Association for Computational Linguistics, p. 1-8.
- SMRŽ, Otakar. 2007b. *Functional Arabic Morphology. Formal System and Implementation*. Unpublished PhD thesis. Charles University in Prague.
- SMRŽ, Otakar, BIELICKÝ, Viktor, KOUŘILOVÁ, Iveta, KRÁČMAR, Jakub, HAJIČ, Jan, ZEMÁNEK, Petr. 2008. Prague Arabic Dependency Treebank: A Word on the Million Words. In: *HLT & NPL within the Arabic World: Arabic Language & Local Languages Processing – Status Updates & Prospects*. LREC 2008 Conference, Marrakech, Morocco, p. 16-23.
- STEKENBURG, Piet van (ed.). 2003. *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- STETKEVYCH, Jaroslav. 1970. *The Modern Arabic Literary Language: Lexical and Stylistic Developments*. Chicago: Chicago University Press.
- SVOZILOVÁ, Nad'a, PROUZOVÁ, Hana, JIRSOVÁ, Anna. 1997. *Slovesa pro praxi*. Praha: Academia.
- TESNIÈRE, Lucien. 1969. *Éléments de Syntaxe Structurale*. 2ème ed. Paris: Klincksieck.
- TSOTSKHADZE, Lali V. 1996. Some Semantic Characteristics of Verbs of Physical Coercion in Modern Literary Arabic. In ZEMÁNEK, Petr (ed). *Studies in Near Eastern Languages: Memorial Volume of Karel Petráček*. Prague: Academy of Sciences of the Czech Republic - Oriental Institute, p. 567-580.
- UREŠOVÁ, Zdeňka. 2011a. *Valence v Pražském závislostním korpusu*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.
- UREŠOVÁ, Zdeňka. 2011b. *Valenční slovník Pražského závislostního korpusu PDT-Vallex*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.
- VERSTEEGH, Kees. 2014. *The Arabic Language*. 2nd ed. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- WATSON, Janet C. E. 1999. The Syntax of Arabic Headlines and News Summaries. In: SULEIMAN, Yasir (ed.). *Arabic Grammar and Linguistics*. London – New York: Routledge, p. 161-181.
- WATSON, Janet C. E. 2002. *Phonology and Morphology of Arabic*. Oxford: Oxford University Press.
- WATSON, Janet C. E. 2011. Arabic Dialects: A Discussion. In: EMBARKI, Mohamed, ENNAJI, Mona (eds.). *Modern Trends in Arabic Dialectology*. Trenton: The Red Sea Press.

WEHR, Hans. 1985. *Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart (Arabisch – Deutsch)*. 5. Auflage unter Mitwirkung von Lorenz Kropfitsch. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

WEHR, Hans. 1994. *A Dictionary of Modern Written Arabic (Arabic-English)*. 4th ed. Urbana: Spoken Language Services, Inc.

WRIGHT, William. 2005. *A Grammar of the Arabic Language*. 3rd ed. 2 vols. Mineola: Dover Publications.

ZAGHOUBANI, Wajdi, et al. 2010. The Revised Arabic PropBank. In: *Proceedings of the Fourth Linguistic Annotation Workshop*. Association for Computational Linguistics, p. 222-226.

ZAGHOUBANI, Wajdi, HAWWARI, Abdelati, DIAB, Mona. 2012. A Pilot PropBank Annotation for Quranic Arabic. In: *NAACL-HLT 2012*, p. 78-83.

ZEMÁNEK, Petr. 2001. CLARA (Corpus Linguae Arabicae): An Overview. In: *ACL 2001. Workshop Proceedings on Arabic Language Processing: Status and Prospects*. Toulouse, France, p. 111-112.

ZEMÁNEK, Petr. 2007. *Vývoj arabštiny*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Filozofická fakulta.

ZEMÁNEK, Petr, MOUSTAFA, Andrea, OBADALOVÁ, Naděžda, ONDRÁŠ, František. 2006. *Arabsko-český slovník*. Praha: Set Out.

ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk. 2005. *Valency Lexicon of Czech Verbs*. PhD thesis. Faculty of Mathematics and Physics – Charles University in Prague.

Valenční slovník arabských sloves

Tato disertační práce tvoří teoretické zázemí pro tvorbu valenčního slovníku sloves moderní spisovné arabštiny (MSA), jenž má primárně podobu elektronické databáze. Na popis slovesné valence v arabštině je aplikován teoretický rámec Funkčního generativního popisu. První kapitola je úvodem do slovesného systému MSA, přičemž hlavní důraz je kladen na sémantiku derivačních vztahů uvnitř systému slovesných kmenů. Druhá kapitola podává přehled o dosavadním bádání v oblasti valence v arabštině a také o projektech zaměřených na tvorbu elektronických databází arabských sloves. Třetí kapitola představuje valenční složku Funkčního generativního popisu a také podává charakteristiku popisu valence ve dvou rozsáhlých valenčních slovnících čestiny – VALLEXu a PDT-Vallexu. Čtvrtá kapitola, jež tvoří jádro práce, je zaměřena na sémantiku a povrchovou realizaci valenčních doplnění sloves v MSA - aktantů, kvazivalenčních a volných (adverbiálních) doplnění. Pátá a poslední kapitola popisuje metodologii a strukturu valenčního slovníku, jehož tištěná verze se nachází v příloze této disertační práce.

Klíčová slova: valence slovesa, moderní spisovná arabština, Funkční generativní popis, lexikografie, korpusová lingvistika, valenční slovník, sémantika, syntax

Abstract (EN)

Valency Dictionary of Arabic Verbs

This dissertation serves as a theoretical background for creating a valency dictionary of verbs in Modern Standard Arabic (MSA) which is primarily in the form of an electronic database. The Functional Generative Description is used as a theoretical framework for the description of verbal valency in Arabic. Chapter 1 introduces the verbal system of MSA with an emphasis on semantic relations within the system of verbal morpho-semantic patterns (verbal stems). Chapter 2 outlines the current research status of valency in Arabic including various research projects focused on creating electronic databases for Arabic verbs. Chapter 3 presents an overview of a valency theory developed within the Functional Generative Description and it also provides a brief description of two broad coverage valency dictionaries for the Czech language – VALLEX and PDT-Vallex. Chapter 4, the core of the study, analyses semantics and the surface realization of different types of valency complements in MSA, i.e. actants, quasi-valency and free (adverbial) complements. The final chapter, Chapter 5, describes the methodology and the structure of the valency dictionary the printed version of which is attached to the thesis.

Key words: verbal valency, Modern Standard Arabic, Functional Generative Description, lexicography, corpus linguistics, valency dictionary, semantics, syntax